

ARNE NOVÁK:

NOSIČI POCHODNÍ

KNIHA ČESKÉ TRADICE

*Milému příteli
prof. Šau. Součková,
žalá a milomlu české tradice,
oddané.
Arne Novák
16. 11. 28.*

Praha 1928.

Besedy Kruhu sv. 6.

Vydal Literární odbor Umělecké besedy
a Kruh českých spisovatelů.

Lampada sibi tradunt.

Přes věky lampy sobě podáváme.

Jar. Vrchlický.

Památce mého bratra

THEODORA,

*jemuž rozžatá pochodeň předčasně byla z ruky
vyrvána.*

O TRADICI V ČESKÉ LITERATUŘE

Se všech stran, od lidí, kteří skutečně jsou neb alespoň se stavějí mými čtenáři, slychám tvrdošijnou otázku: Co vlastně míníte tou tradicí? A chtějí-li mně naznačiti hned napřed, že se mnou nesouhlasí, vkládají nakvašeně přivlastňovací zájmeno, říkajíce: Co vlastně míníte tou s v o u tradicí?

Ti, kdož přízvukem své otázky mne významně a při tom jenom náznakově obvinili z podezřelého poměru k tradici, mohou si vysvětlovati prarůzným způsobem tuto mou slabost, kterou dokonce stavím na odiv. Miluje-li každý odborník vedle svého řemesla slepou láskou také předmět svého vědeckého obrábění, platí to dvojnásobně o historících. Bývají až slabošsky zamilováni do minulosti, kterou studují a o níž vyprávějí, shledávají její pokračování v přítomnosti kolem sebe a radívají, aby se na ni nezapomínalo, nýbrž aby se na ni »navazovalo« — to jsou tradicionalisté z povolání. Jest o mně poněkud známo, že se po léta zabývám literární historií, a proto platím mnohým za jakéhosi tradicionalistu lege artis. Náleží to k mému veřejnému úřadu jako konání přednášek, řízení semináře, zkoušení při rigorosech, a hodní

lidé promíjejí mně dosti shovívavě tyto slabůstky mého povolání více méně obecně prospěšného. Méně dobromyslní bližní ukazují k povážlivějším zdrojům tradicionalismu a to nejenom mého. Postřehli, že skoro všichni tradicionalisté jsou zapřísáhlými konservativci, a že poukazy k minulosti zpravidla brzdí pokrok, podle jejich vlastního názoru upřilíšený. Soustavné a uvědomělé rozpomínání se na včerejšek, na jeho poučky i výstrahy, zpomaluje požívání a užívání dneška, který chce býti vnímán a stravován v prudkém svém rytmu . . . nestrojí tradicionalismus dokonce úklady naší době, která se cítí proto tak silnou, že nemá a nechce ani míti paměti? Opravdu se zdá, že ti, kdož stojí na straně mládí a zdraví, prudké činorodosti a přímočarého dobytelského, nikdy nepůjdou s tradicí, jak ukázal ostatně již Nietzsche v druhé své Nečasové, třebaže již on bystře odlišil citlivůstkářské antikvářství od tradicionalismu, jenž jest pomocníkem a vychovatelem života. Nemíním konečně popříti ani okolnosti, že dobami pro vznik a vzrůst tradicionalismu nejplodnějšími bývají právě periody osobních a hromadných otřesů, kdy jednotlivec neb společnost pozbyli sami v sobě rovnováhy, a proto se v minulosti ohlížejí po opoře. Zažili jsme to všichni v nejtěžších chvílích světové války, za nichž si naše znepokojená srdce vysledovala citovou souvislost i se sentimentální písničkou Tylo-

vou, a v nichž k nám dávno zapomenuté politické chansóny Svatopluka Čecha promlouvaly neočekávaně jazykem důvěrně blízkým.

Ale co tedy s tradicí v životě a zvláště v literatuře, neuznáváme-li žádnou z těchto výjimečných podmínek, usilujeme-li přesto o rozvíjení a uplatnění životních a tvůrčích sil, nejde-li nám o pouhé zařazení do vývoje, nýbrž o jeho urychlení? Nebude nám pak jenom přítěží?

Kdo chce správně porozuměti literatuře v časové kategorii jako zjevu sociálnímu a historickému, neměl by nikdy zapomenouti, že jest vždycky dílem a výrazem současných tří generací, které se navzájem nechápou, ano, žijí vedle sebe namnoze v poměru nepřátelském, nebo alespoň plném nedůvěry a podezíravosti. Šťastná a přirozená krátkozrakost mládeže namlouvá si s výbojnou radostností, že jen ona tvoří písemnictví a že jí pokolení otců neustupuje dosti rychle i ochotně s cesty, což by bylo jediným smyslem jeho bytí, když jeho dílo a jeho názory jsou zhola bezcenné. Jenom prostoduchý pošetilec mohl by se od mladých literátů nadíti, že pochopí neb vytuší, čím souvisí sami s generací svých otců a jak mohou v jejich díle pokračovati. Neváhám pověděti, že takové uvědomění, jež jest nepřirozené, by mohlo přímo podvázatí peruť dobytelského vzletu a otupiti ostří meče, napřaženého k výbojně ráně.

Ale jako v životě vnuci častokráte lnou ke svým

dědům láskou, která není jenom vděčností za svrchovanou a neodpovědnou shovívavost, tak se též v literatuře stává, že mladé pokolení s bezděčným překvapením odkryje spojitost názorů, zálib a sklonů mezi sebou a generací dědovskou. Poznání takové bývá nejprve provázeno ruměncem zahanbení, dojmem myšlenkového zmatku, obrannou snahou zaplašiti stíny minulosti, a teprve zvolna se probouzí s neurčitým tušením, že tu jde o přirozený životní zákon, také vědomí, že učiti se od dědů, čerpati z jejich zkušenosti, plniti pobídky, obsažené v jejich díle, a řídit se výstrahami, doloženými jejich neúspěchy a prohrami, znamená posilu a větší jistotu při tvoření i při hledání. Tato zvláštní, trochu paradoxní, ale rytmickými zákony života podmíněná forma dorozumění mezi dvěma generacemi, při čemž pokolení mezi nimi ležící jest úmyslně ze vzájemné dohody vylučováno, jest základní a primitivní útvar tradice. Jest vzácnějším a méně známým zjevem než boj otců a dětí na nůž, avšak není nikterak náhodou. Hegelova dialektika dějin vykládá sice správně, že mezi dvěma generacemi přímo za sebou následujícími jest poměr tése a antitése, ale mylně tvrdí, že by pokolení třetí prostě syntetisovalo příkrý protiklad svých přímých předchůdců; mohli bychom připustiti leda, že v této syntése značně převládají prvky převzaté z odkazu pokolení prvního. Naši Ruchovci v 70. letech popřeli

zásadami i dílem sociální humanismus a světoobčanské evropanství svých bezprostředních předchůdců z generace nerudovské a hálkovské, ale zato přilnuli tím opravdověji k vlasteneckým romantikům předbřeznovým i s jejich národně obrannou a slovansky propagační tendencí, jíž dodali také politicky občanského zbarvení v duchu roku 1848.

Toto přiznání se k souvislosti s dědy, toto rozhodnutí pokračovati tam, kde přestali oni, tato radost z posily poskytované jejich příkladem, nejsou ještě skutečným tradicionalismem, nýbrž toliko průpravným náběhem k němu. Pravý tradicionalismus počíná se teprve tam, kde si uvědomujeme, že za námi se svým odkazem a se svou němou a přece výmluvnou ochotou kdykoliv přispěti v nesnázích a zmatecích stojí celá řada dědovských pokolení, s námi zpřízněných a sourodých, a kde jsme kdykoliv hotovi uchýliti se k nim o radu a o pomoc, zakolísáme-li sami neb chopíme-li se problému či tématu, kterým se oni zabývali. Poslední vrstvy těchto generací mizí zcela v mlhách dějin, kam sahá sice naše vědění, nikoliv však povědomí spojitosti, která se nezakládá jenom na jednotě krve, nýbrž na společenství duchových zájmů. Není národa, jehož příslušníci by se nemohli opřítí o pevnou hradbu složenou z generací předků, vždyť právě toto podvědomí jednoty jest hlavním tématem národní ce-

lístivosti. Avšak pocit generací, s nimiž můžeme duchově obcovati, jest různý. Obávám se, že v naší literatuře smíme tuto řadu vésti právě jenom k prahu XIX. století, čímž jsme o tolik chudší Francouzů, Angličanů, Italů, ano i Němců.

Prostoduší fanatikové vědního poznání míní, že nám může býti prospěšna a pomocna veškerá minulost, kterou právě známe, jež jest naším intelektuálním statkem, trvalou součástí našeho rozumového vědomí. To jest však omyl. Jenom ten díl minulosti, který jsme si osvojili intenzivním prožitím osobním, který vstoupil hluboko do naší individuality, aby s ní prodělával její růst a vývoj, který prosycen byl našimi životními vztahy, může nám býti pomocen a prospěšen. Odborný a učený literární dějepisec nosí s sebou stále celou historii písemnictví svého národa, ale jako souhrn poznatků, netvoře z ní, ani nenacházeje v ní pomůcku při tvůrčím aktě. Básník, spisovatel, slovesný umělec vyňal si z této rozsáhlé a v mnohých svých partiích už odumřelé oblasti to, v čem kdy pocítil tep zpříznění krve, rytmus příbuzného duchovního života, hlas blízký vlastní inspiraci: tyto zkušenosti mu přetvořily minulost na tradici. Kdo by ho směl odsuzovati, že jenom vybíral, že odmítal všecko lhostejné, byť to mělo autoritu závaznosti, že si látku vědní proměňoval podle svých potřeb, zaujímaje k ní v různých do-

bách stanoviska rozličná? Jenom to mu umožnilo, aby v minulosti nacházel přítomnost.

Není ostatně řečeno zcela přesně, definuje-li se tradice jako u vědomělé pokračování v díle minulosti, jako uvážené a rozumové navazování na ni, jako přímá snaha střízlivě jasné a klidně postupující inteligence, zakotviti rozmyslně v odkazu předchůdců. Všecky akty slovesného tvoření, pokud mají povahu uměleckou, vyznačují se rázem iracionálnosti, podílem neuvědomělé nutnosti, ano, účastí podvědomí, která se dodatečně může činností rozumovou regulovati, nikoliv však ve vzniku podněcovati. Spisovatel, jenž do své mysli jakožto vnitřní zkušenost — nikoliv jako pouhý poznatek — pojal slovesnou minulost svého národa, nepotřebuje, aby se jí při tvoření samém zabýval. Nečekána a přinášející překvapení, sama ohlásí svou přítomnost, upomene na sebe jako naléhavý hlas vnitřní, jehož nelze odbýti, nabídne ve chvíli rozpaků svou pomocnou direktivu. V tomto jejím neuvědomělém přispění záleží její cena nejvzácnější, jako v životě nám mrtví předkové a rodiče prospívají nejvíce tím, že nás hlasem krve, hnutím svědomí, mravním souhlasem oslovují tenkrát, když jsme se jich ani netázali, ale kdy nám nade vše bylo třeba jejich pomocné a podpůrné ruky, podané ze záhrobí.

Ovšem vedle této podvědomé účasti tradice při samém aktu koncepčním a při skoro mystickém

zrodu básnického díla zná spisovatel tradiconalista ještě jiný její podíl. To tehdy, když přistupuje s napětím vši své umělecké inteligence a se snahou využití všech prostředků technických a kritických k tuhé práci komposiční. Čeho by nevyužil z pomůcek se mu nabízejících? Jak by mohl odmítnouti posilující soutěž se staršími dělníky na téže látce, téže myšlence, témže problému slohovém? Jejich zkušenost, ale i jejich ztroskotání jest také jeho statkem, dráha jimi uražená nemusí býti v jeho novém experimentování probíhána po druhé, cíle jimi vytčené, ale nedosažené jsou etapami také jeho letu. Byla-li v prvném stadiu tradice složkou podvědomé inspirace, stává se nyní předmětem uvědomělého studia a rozvážného zkoumání, kde spisovatel vstupuje oddaně a trpělivě do školy svých předchůdců a předků, spojených s ním nikoliv poutem autority, nýbrž svazkem vnitřního zpříznění a pokrevní sounáležitosti. Ale zde i onde zůstává tradice svobodným rozhodnutím osobní volby a není snad tlakem autoritativního předpisu. Spisovatel se k ní přimyká s důvěrou, že s ní a skrze ni poroste, aniž se musí obávati, že bude jí obmezován ve svém přirozeném vývoji. Zařaditi sebe neznamenná zřící se sebe; pochod v četě byť neviditelné neztěžuje, nýbrž usnadňuje chůzi; mrtví se nezjevují, aby pili naši krev, nýbrž aby nám podali ruce ke spojení v řetězec pomocného bratrství.

Bylo by čirou absurdností žádati po někom, aby ctil veškeré předky své rodiny bez rozdílu a bez výběru a dokonce aby si zvolil je všechny za svůj příklad. Sama představa o tom má do sebe cosi neodolatelně komického i pro toho, kdo si uvědomuje, že ve své krvi, ve své povaze, ve svém podvědomí nosí dědictví mnohých osob, k nimž by se dobrovolně nehlásil a jichž by, probůh, nechtěl následovati. Proto myslíme zdravým tradičním svobodným a rozmyslným výběrem myšlenkových a literárních předků a nikoliv snad hromadným kult celého ideového a slovesného minulosti, jenž by byl spíše můrou než požehnáním; že tato svoboda a tento rozmysl volby jsou omezeny silným podílem prvku iracionálního a podvědomého, vyložil jsem již.

Pro které ze svých literárních předků rozhodne se tedy soudobý český spisovatel s prospěchem? U koho z nich nacházel již jeho předchůdcové oporu a posilu? Odpovědi na to budou sotva znít jednoznačně, a literární historik neb kritik může podati leda látku prosetou a utříděnou, aby si z ní básník a spisovatel vybírali podle své tvůrčí potřeby a podle svého osobního založení.

Není sporu o tom, že národní obrození na počátku XVIII. a XIX. věku bolestně trpělo a úporně zápasilo s naprostým nedostatkem tradice. Pracovalo s národem dočasně nepočitelným a oslabeným o zcela skrovné společenské vrstvitosti, za-

to však s národem nesporné jazykové jednoty, státoprávního vědomí, ano, i patrné pýchy na velice vzdálenou minulost, ale běda, s národem, kterému nadobro chybělo živé vědomí myšlenkové a slovesné spojitosti s generacemi předchozími. Sem tam — na západě — prokmitla myšlenka vzpomínky na národně náboženský obsah češství, který pokusili se vypěstovati první katoličtí buditelé pobělohorskí; sem tam — na východě — pocítovala se v evangelických vrstvách spojitost nového úsilí se starým odkazem bratrské reformace, která měla odedávna vedle náboženského jádra i složky humanistické a národní. O nosnosti a poměru této dvojí, docela protichůdné tradice, která při své ideové závažnosti byla celkem bez literárního významu, vedou se, jak známo, ostré spory a to na obou stranách se značným zaujetím apriorním, protože se však vlastně netýkají tradice slovesné, nýbrž myšlenkové, netřeba se zde do nich pouštět.

Jisto jest, že první vůdcové našeho obrození, kteří v duchu osvícenském byli velice skeptičtí a nehistoričtí, nenavazovali vědomě ani tradici balbínovskou, ani na tradici českobratrskou, i když sami čerpali důvody pro své výmluvné obrazy jazyka o národnosti z *Dissertatio apologetica* a když učili se správné mateřštině z Kralické bible, s níž však stavěli na stejný stupeň důležitosti spisy veleslavínské, obsahově neb dokonce ná-

božensky nadobro lhostejné. Zazlíme jim příliš, ať sluli Dobrovský, Voigt, Thám či Puchmajer, že, nenacházejíce doma tradice dosti živé, význačné a svorným souhlasem přijaté, vycházeli z názorů i forem ciziny, někdy dohánějíce Německo, Francii, Polsko a Rusko, častěji se pozdíce za nimi? Byli to duchové velmi vzdělaní, kritičtí a nadšení, nebyli však nikterak literárními tvůrci, takže byli odkázáni vždy jenom na soudný výběr a na důmyslné seskupování, a proto z dob probuzenského osvícenství nezůstalo pro literaturu pranic, co by bylo schopno státi se východiskem nové tradice. Snad překvapí, že nevyjímám z toho ani samého Dobrovského, jenž požívá tím větší úcty, čím méně jsou známy a přístupny jeho práce; velký filolog byl geniem právě jenom ve svém oboru, jež ovšem pojal co nejširše a odkud vyzařovaly paprsky na různé úseky dnešního života v Čechách.

Jako všecek vyšší slovenský život XIX. století u nás, tak i skutečná literární tradice se počíná v době Jungmannově, či přesněji, u samé Jungmannovy osobnosti. Nepřízeň, do níž před třiceti lety v české veřejnosti upadl dílem z aprioristické nechuti, dílem z nedostatku pravého smyslu pro hodnoty čistě literární, pomine, jakmile se vzdělanstvo opět pohrouží do jeho spisů, dnes docela neznámých. Jsem přesvědčen, že pro českého spisovatele není četba jeho obou článků

O klasičnosti v literatuře a o Obohacování jazyka českého méně podnětná a zajímavá než pro politika Posledních slov Frant. Palackého. Oběma činy se stal Jungmann zakladatelem naší tradice. Stvořil básnický jazyk, který jest posud živ, a učinil to způsobem, který se při jazykové tvořivosti ještě stále osvědčuje — teprve díla napsaná touto básnickou řečí působí na nás podnes dojmem kontinuity ničím neporušené. Přemítaje v duchu romantickém o otázce klasičnosti, což se mohlo zdáti jeho vrstevníkům příliš smělym maximalismem, stanovil pro vždy náš poměr ke světové poesii a vytkl jasnovidně, třebaže za pomoci svých německých učitelů, požadavek národní svébytnosti jako životní problém našeho písemnictví, které se od cizích literatur učí, s nimi soutěží, do jejich vývojové logiky se věleňuje, ale při tom zůstává svým a osobitým. Jungmannovské otázky se vracejí, byť nikoliv se jménem svého původce vždycky znovu, kdykoliv se přemýšlí o možnosti a podmínkách národního písemnictví, u Nerudy jako u Krásnohorské, u Háalka jako u Vrehlického, u Svatopluka Čecha jako u Šaldy. Netvrdím, že se s Jungmannem všichni shodovali, ale o to, jak řečeno, při zdravém tradicionalismu ani neběží: jsme vděční předchůdcům, kteří dávají otázky, aby na ně potomstvo postupně odpovídalo.

Jungmann sám nebyl básník, ale dožil se toho,

že za jeho života a namnoze i za jeho auspicií vznikla uměleckým tvořením básnická tradice česká, v níž se, ač to zní paradoxně, pokračuje doposud. Postavíme-li podle sebe velká protichůdná jména, Kollár a Čelakovský, vidíme, že tu byla současně tradice dvojitá; možno dokonce mluvit o tradici trojnásobné, uvážíme-li, že život i dílo K. H. Máchy spadají také do doby Jungmannova působení a auktority obecně uznávané. Rozdíl mezi Kollárem a Čelakovským jest tak zásadní a pronikavý, že možno jej určití a vyložití několikerým způsobem. Není to ještě jenom etnický a mesologický rozdíl mezi východem a západem kmene československého, který se ostatně ještě za jejich doby stupňoval až v národně kulturní roztržku. Mnoho vykládá různost náboženského vyznání a náboženské vzdělanosti: Kollár protestant, vychovaný biblí a kázáním, vyzbrojený vědomím spojitosti s českou reformací a podporovaný studiiemi na evangelické universitě v Německu, Čelakovský katolík z venkova, který se již nepamatuje na svou minulost nekatolickou, při vši opravdově náboženské oddanosti duch světský, ne bez rokokové kultury, příznačné pro poddanský venkov český. Nás zde zajímají méně tyto podmínky, než jejich důsledky pro slovesné umění obou. Kollár, který v sobě nikdy nezapřel průpravu a východisko klasicismu, ustavil u nás řečnický princip v básnictví, těžkou a

umělou stilisací nejenom periody a slova, ale také myšlenky a citu, zásadu působivé rozvitosti, slovné abundance. Čelakovský jako pravý romantik (byť typu občansky umírněného bez vášnivosti a tragiky) vychází z písňe a často i z pořekadla; odtud u něho princip hudební, sklon ke zkratce a ke zhuštěnosti, snaha o výrazovou bezprostřednost, důraz na reliéf slova proti jeho mnohosti u Kollára a kollárovců, psychologicky pak náklonnost pověděti málo slovy mnoho a raději napověděti než pověděti.

Mácha, jehož úžasné proleptickému geniovi bylo dáno nacházeti již tehdy, kdy jiní básníci teprve hledají, nalezl brzy na to třetí princip básnického slohu českého: zásadu barvitosti, podmíněnou jednak mocným obrazivým nadáním, jednak stálou korespondencí světa zevního a vnitřního. Řečník Kollár a hudebník Čelakovský byli oba auditivy, Mácha jest prototypem umělce visuálního, jemuž vedle pohledu na skutečnost přán i zrak do nitra obrácený. Tento rys znamená pro stvoření české básnické tradice ještě daleko více než Máchův objevitelský čin v oboru filosofické lyriky, než jeho tragická odvaha k vášnivosti, neb dokonce než jeho byronství silně přeceňované; ostatně básnicky se Mácha vyslovil daleko plněji než filosoficky, kde odkázal potomkům několik velice znepokojených otázek, dá-

vaje sotva hádati, jak by byl na ně sám odpověděl.

Takto již v době, kdy ještě žil Jingmann, ano, kdy mezi živé byl počítán ještě básník Vznešenosti přírody, vytvořeny byly troje základy pro trojí různou básnickou tradici, jež odtud trvá vedle sebe, jako trvají Jungmannovy kritické zásady národního písemnictví. Na čas se zdálo, že rétorický princip Kollárův hyne nadobro s předpokladem klasicismu, který se přežil, ale působením Jar. Vrchlického za nových vlivů francouzských a netušenou dosud kulturou smyslů a zvláště zraku ožívá řečnický slohový princip opět, dochází také u Sv. Čecha a El. Krásnohorské pozoruhodné obměny a skoro u všech svádí dramatický zápas s protilehlou zásadou výraznosti a hudebnosti, kterou lze odvoditi právě z Čelakovského. Kollár, duch monumentální jednostrannosti, neznal než svůj princip rétorický a mnil jím vždy a všude vystačiti — jeho omyly jsou dosud stejně poučny pro tvořícího básníka jako jeho výboje, většinou přehlížené. Vrchlický i Čech, oba spisovatelé bohatšího literárního vzdělání a složitější umělecké orientace, kteří ostatně měli svého Kollára v malíčku, považovali vhradnost tohoto principu za jednostrannost, které se bránili, pokoušejíce se i o tvoření v duchu hudebnosti pro Čecha skoro vždy nedosažitelné, u Vrchlického občas šťastně vítězíci. Ale což

se jich v ničem nedotkl třetí tvůrce básnické tradice české, Mácha? Vyrovnávali se s ním oba, Vrchlický na podiv zdržlivě, Svatopluk Čech v oddané přichylnosti, a oba po svém odpovídali na jeho metafysické úzkosti, klenouce přes jejich temné vody sebedůvěřivé mosty optimistického idealismu.

Mnoho u obou vysvětluje tedy jejich uvědomě-
lý poměr k básnické tradici domácí, který je oba
posiloval, ač se zběžnému pohledu jeví Sv. Čech
naplnitelem tradice, kdežto Vrchlický rušitelem
jejím. A přece tento vztah ani zdaleka nevyklá-
dá jich celých, jako vůbec tradičnost jest spíše
jen pomůckou než jádrem osobnosti tvůrčí. Ví-
ce než domácí předchůdci působili na Vrchlické-
ho jeho cizí, hlavně románští učitelé, a také Sv.
Čech nebyl by dospěl ke své syntéze Kollára a
Máchy bez přispění německých, ruských a pol-
ských básníků. Toto všecko však pomáhalo jim
oběma uvolnit a vysloviti své osobité já, jehož
organizace vycházela u Čecha z národně politi-
tické, u Vrchlického z estetické koncepce života
a básnického poslání. Nenít a nesmí býti tradi-
ce ničím více než cestou k sobě samému, než zá-
rukou bezpečnosti, než ukazatelem vnitřní jisto-
ty; ale kolik jest vedle ní cest a pomůcek k té-
muž cíli!

Ze tří základních principů slohové tradice čes-
ké — a mluvím dnes jenom o této, necháváje tradi-

ci ideovou vůbec stranou — ovládl na dlouho princip Čelakovského; nechci tím však říci, jako tak mnozí jeho velebitelé, že by byl samospasitelný a že by se dokonce kryl s tím, co snad smíme nazývatí pravou českostí slohovou. K neočekávanému vítězství mu dopomohl nejsamostatnější a nejpůvodnější žák Čelakovského, Karel Havlíček, když jej přinesl i do prósy, kterou nadobro zbavil oné řečnické důstojnosti a onoho neseného kazatelství, jež jsou u Palackého a Šafaříka přirozené, u jejich epigonů strojené. V době, kdy nová silná generace, revoluční a kritičtí Májovci vystupovali po duchové tišině reakční do literatury, zdálo se, že již jen dva principy určují ráz českého písemnictví, neboť zásada Kolářova byla na pohled překonána: jedním byl nesporně Mácha, za druhého nebyl však již jmín Čelakovský, nýbrž jeho osobitý, básnický následovník K. J. Erben, nebo ještě spíše jeho žák v próse, Karel Havlíček.

Májovci hned ze začátku vypověděli otevřený boj jakémukoliv tradicionalismu, který se jim jevil neblahou odrůdou opovrhované jimi historičnosti, a přece celý jejich vývoj není než postupné a přímo dramatické vyrovnávání se s českými tradičními problémy. Všickni si proboují, vedle neméně závažných zápasů ideových, svůj boj mezi slohovým typem Máchy a Čelakovského (či Erbena), a nejhlubší z nich nejsou s ním

hotoví za průpravné mladosti. Hlavně Neruda nikoliv. V tomto osvětlení jsou jeho Písně kosmické, v nichž na několika místech slohem až upřílišně rétorickým ožila současně s Vrchlickým vesměrná дума máchovská, typickým dílem přechodu a křížovátky, než se Neruda trvale rozhodl pro slohovou úsečnost, písňovou zkratku, nápovědnou pregnanci, která se blíží hutnému výrazu lidové písně a balady. Této básnické tradici, která jde k němu od Čelakovského a Erbeny, dal právě on nový tvar, aby v podobě jí dané přecházela na pozdější pokolení; dnes jsme si zvykli mluvit prostě o nerudovské tradici v našem básnictví jako pravém protikladu oné barvitě rétoriky, onoho rozvířitého verbalismu, oné honosné architektoniky slovní a veršové, jež jest trvale spjata se jménem Svatopluka Čecha a Jar. Vrchlického, aniž cele vyčerpává, jak již pověděno, celý zjev tohoto.

Tradice nerudovská! Kolik různých osobností z několika generací opřelo se o ni, kolika dodala a dodává síly jistoty! Jeť v ní princip slohový nerozlučně spjat se zásadou mravní sebevýchovy, pro umělce až osudově závažné. Znamená totiž zároveň karakterní výzvu, aby se básník oprostil ode všeho dekorativně podružného, aby, opomíjeje nahodilosti, pronikal k podstatě, aby sporým a výrazným slovem postihoval duši věcí a sám smysl chvíle, aby se snažil zjedno-

dušováním o typisací. Zde našel svůj slohový řád velký lyrik citu a meditace J. V. Sládek, sem se přiklonil v ojedinělých mistrovských kusech mužné intimity ve své nejlepší době J. S. Machar, zde zakotvil z vnitřní potřeby Viktor Dyk, u něhož ostrá epigramatičnost docela vystřídává sklon písňový, sem dospěli velmi záhy s intuitivní rychlostí oba nejčistší umělci mladé české poesie, lyrik zkratky Karel Toman i tragický baladista Jiří Wolker, k této tradici uchylovali a uchylují se vědomě nebo bezděky Gellner, Kříčka i Durych.

Vedle jiných charakterních odkazů, které Jiří Wolker zanechal literární mládeži k přemýšlení a řešení — nedím: k otrocké nápodobě — jest důrazná výzva jeho díla, aby nebyla tradice zanedbávána, jistě hodna zvláštního pozoru: hle, básník, pevně zakotvený ve své době, poctivě vyznávající její víru a naději, bolestně trpící její zvláštní sociální tragikou, těžící látkově a tématicky z ní, a jenom z ní, neváhá zasednouti do školy naší staré básnické tradice. Vypo-slouchá rytmus lidové písně a zvláště balad a osvojí si její výrazovou gnómičnost; učí se vědomě od Erbena i Nerudy plasticity slova a staré verše i s jeho domnělou nepravidelností, která vychází z mimoknižní prosodie mluveného jazyka; uvede do své básnické mluvy zase refrén, opakování, anafory, a všude, oddávaje se tradi-

ci, zesiluje svou vlastní rázovitost. Každý článek o tradičnosti v naší literatuře jest vlastně komentářem Wolkrova díla básnického.

Nerudovská tradice nebyla v naší poesii nikdy výhradní, ano, na čas se zdálo, jakoby ji měl docela přehlušiti umělecký princip Jaroslava Vrchlického, v němž zároveň vedle rétoriky kollárovské ožíval i obměněně básnický odkaz Máchův. Jenom snad Julius Zeyer — jako později Karel Hlaváček, který si toho však sotva uvědomoval — byl přímým pokračovatelem Máchovým, třebaže celým naturelem se od něho nadobro lišil — všechny Zeyerovy evokace minulosti řízeny jsou principem barvitosti, kterou se vysvobozuje velice jemná organizace citová z těžké hrůzy vnitřních temnot, jež slují osamělost, marná touha po lásce bez konce, prahnutí po vykoupení z nevěry. Jako Máchovec byl správně vyložen také Otokar Březina, alespoň ve svých uměleckých a myslitelských začátcích, ale nebudíž zapomenuto, že v tradičním povědomí Březinově vedle Máchy vlastního a čistého žije i to, čím doba Vrchlického Máchu obměnila a přetvořila, nadavší jeho sensitivnost novou smyslovostí a doplnivší jeho hudební melodii silnou fugou řečnickou. Otokar Březina i Antonín Sova na pohled proti Vrchlickému jenom reagují, nahrazující jeho vítěznou pozemskost novou duchovostí, avšak ve skutečnosti

jsou i jeho pokračovateli, prohlubující a zjemňující jeho umělecké výboje podle hlasu jiné doby, podle potřeby smyslů kultivovanějších, podle duchovější, spravedlivější a vlastně úplnější koncepce světa a života. Jest perspektivním omylem toliko nedostatečné vzdálenosti, tvrdí-li se, že příklad a podnět Vrchlického v současném básnictví českém odumřel a zanikl: Neumann, Theer, Wojkowicz, Medek, každý jinak, každý odjinud přijali tvůrčí popudy a umělecké posily z mnohotvárného díla Vrchlického, které chce býti jenom vnímáno a známo, aby se stalo dalším generacím tradičním předpokladem.

Nevyčerpav jistě ani zdaleka toho, co bychom mohli nazvat tradičními skutečnostmi a možnostmi českého básnictví, a pominuv celou oblast naší prósy výpravné i chudičkový okres dramatický, mám za to, že jsem nejen teoreticky, ale i příklady odpověděl na otázku, co vlastně míním tou tradicí. Snad se mně podařilo i více: z mých výkladů bohdá vysvitne, že literární tradicionalismus u nás, který se skoro vždy dostavoval s klidnou přirozeností organického dějstva, není ani znásilňováním ani ochuzováním duchů skutečně tvůrčích. Naopak, jest jim posilou a sebeznásobením, vede je ke kořenům, k duši pramenů, k jistotám ukrytým v hloubce. Jest na mladém pokolení básnickém, aby odpovídalo na tyto problémy živými činy.

SMŮTEK JANA AMOSE KOMENSKÉHO

Jan Amos Komenský se sdílí s mysliteli minulých věků o ten osud, že jest více znám svými zásadami než spisy, a že jeho díla bývají probírána a čítána skoro výhradně proto, aby v nich byla hledána jeho soustava myslitelská a vychovatelská. Ke Komenskému — spisovateli nechoval se svět nikdy s onou hlubokou úctou a vděčností, která od dob Leibnitzových a Herderových provází památku tvůrce novodobé výchovy a průkopníka vědeckých snah encyklopedických, ba, slovesné jeho umění jest odedávna předmětem sporů a námitek tak prudkých, jakých se dostává leda ještě projevům jeho visionářské mystiky. Snad hlavní příčinou zdržlivosti, ne-li odmítavosti kritiků a dějepisců ke Komenskému spisovateli jest, že svět zná hlavně jeho knihy latinské, psané přetíženým a přemělkovaným jazykem pozdního humanismu, jenž jest stejně vzdálen jasné klasičnosti Ciceronovy jako vybroušené elegance moderního Erasma Rotterdamského; v nich příliš těžkopádný a honosně zdobený kroj XVII. věku zastírá úplně přirozený vzrůst a neúměrně vysoká vlásenka porušuje prostý výraz obličje.

Oč lépe daří se s poznáváním lidské a spisovatelské osobnosti Jana Amosa Komenského nám, jeho krajanům, kteří můžeme čísti v jeho spisích českých slohově mnohem bezprostřednějších a poskytujících velmi živý a pravdivý obraz jeho povahy. Již Palacký se dal okouzlit vnaudou a půvabem jeho českého spisování a byl tím uveden na správnou cestu úsudku o vnitřní individualitě svého největšího krajana; nám sluší ubírat se drahou, kterou Palacký nám byl ukázal. Oddejme se jen prudkému vzrušení dialogu »Truchlivý«, kde spory křesťanské duše jsou vystupňovány až k bouřné dramatičnosti; nebo zahloubejme se do »Labyrintu světa a ráje srdce«, alegorického to románu lidské marnosti, v němž krok co krok mudřec laskavé ironie a lidumilné povýšenosti doprovází pronikavého znalce pozemské komedie; nebo sledujme soustředěný dušezpyt »Hlubiny bezpečnosti«; naslouchejme chmurné elegii, kvílící z »Kšaftu umírající matky Jednoty bratrské«, a nastavme srdce zimuému slunci napojenému teskně odevzdaným úsměvem starcovým v »Smutném hlasu zaplašeného pastýře« — vždy se nás zmocní silný dojem, jaký vychází právě jen z děl velkých spisovatelských individualit. Kromě živé názornosti a překypující obrazivosti jest to především prudkost, ano, útočnost prožitku, co z Komenského činí básníka: nedobývá si světa pouhým intelektem a střízli-

vou činností poznávací, nýbrž celou bytostí, která se stává tvůrčí za osudového nárazu; velký otřes lidské osobnosti znamená zpravidla u Komenského uvolnění daru obrazotvorného a zároveň kaskadické výmluvnosti — jsou to skoro předpoklady, jež jsme si uvykli nacházeti u velkých lyriků, jimž se Komenský přiblížil na dostřel v některých kusech pabásnění žalmového a v několika apostrofách svých nábožensko-politických poselství.

S lyrikou mají osobní díla Jana Amose Komenského společně i to, že nesou s sebou svou náladu a ovzduší, velmi podobné barevné intonaci velkého celkového ladění, neporozuměl vůbec osobitých výtvorů malířských; kdo nepostřehne toho-povaze jejich. Tato nálada, toto ovzduší se u Komenského podstatně nemění; žasneme až, vidouce, že se v této věci valně od sebe neliší knihy, jimiž mladý muž teprve tušil svůj osud, od projevů starce, který vypil kalich života a hořkosti na dno. Ano, všechny ty články dlouhého řetězce vývojového jsou u Komenského sjednoceny společnou životní notou, zvláštním smutkem napolo osobním napolo dobovým, který jako mlha za podzimního jitra nad městem prosycoval vnitřní svět Jana Amosa Komenského. Ne pouze jeho samého. Jeť Komenský u nás v Čechách největší a snad také jediný mluvčí těžké oné zádumčivosti, které v sedmnáctém věku propadli

hlavně severní národové germánské kultury a jež nejkrásněji ztuhněla v obrazových visích genia Miltonova i v melodii německé písně duchovní. Její zrození spadá již do století šestnáctého, kdy v renesanci nastával soumrak: též Itálie měla divokou chmuru Michel-Angelovu a tesknou melancholii Tassovu. Byl to však Albrecht Dürer, kdo dal nejmohutnější výraz nové a těžké chorobě věku: na jeho slavné mědirytině uprostřed emblemů věd, řemesel a uměn, s mocnými, leč nehybnými křídly, takřka přikována k zemi, ale hledíc velkýma, záhadnými očima do dálky, sedí silná, produševnělá žena, výčitka a bezmocnost, otázka a neschopnost odpovědi v jedné osobě a teskní; ví, že není její hrdé a přísné duši pomoci. V Anglii, skoro o století později, přihlašují se největší básnický syntetik i největší vědecký analytik této nemoci duchů a srdcí zvláště jemných a ušlechtilých: Shakespearův Hamlet, který nestudoval náhodou ve Vitemberce, vystupující černě ze sivých mlh dánských, navždy ztělesnil onu melancholii, kterou učený humanista z Oxfordu, Robert Burton rozpitval tak podivuhodně. K hořkosti intelektuální, již bych nazval rubem faustovského titanismu, družil se citový kult bolesti u pokolení, jež bylo daleko složitější, vznětlivější, odstíněnější než jeho otcové v renesanci. Synové zdělili po nich mnoho touhy, ale neméně zklamání; velké lionardovské naděje, že bude možno ovládnout

nouti svět rozumem vědecky vyškoleným a umělecky zjemnělým, se nesplnily.

Ve střední Evropě a jmenovitě v Čechách našel kult bolesti i těžký smutek nevíтанou stravu: třicetiletá válka přinesla nejen ztráty a zkázy majetku, moře krve a slzy, ukrutenství a zvířecnost, ale i rozechvěnou nedůvěru v mravní hodnoty a pochybování o spravedlnosti řídící národy. Jan Amos Komenský, poslední biskup Jednoty, prožíval zvláště bolestně český přízvuk smutku evropského; úzkost o národ, církev a jazyk doléhala na psance o nezelenající se holi poutnické. Melancholie jeho vyrůstala kořeny hluboko z vlastního jeho osudu: osiřel jako hoch, ovdověl a pozbyl děti na samém začátku prvního manželství, jako kněz i učitel ztratil působiště, plamen války mu shlél statky hmotné i duševní. Kdyby nebyl býval pevně věřícím křesťanem, byl by asi propadl nějaké formě ilusionistického nihilismu, ale ani při své víře ve smysl veškerého stvoření nedovedl se zhostiti zádučivého pocitu stálého kolotání a mizení, mlh zvedajících se a klesajících, marnosti a nestálosti. Jeho smutek, sdílený s většinou současníků, byl podtržen osobně i národně, a Komenský se mu nedovedl ubrániti, ač nasazoval všecky síly svého intelektuálního optimismu, aby mlhu překonal paprskem jasného slunce a třeba že křesťanská vůle býti spasenu pro čínorodé úsilí o dokonalost snažila

se zlomiti náladovou skepsi nakloněnou dojmu o prázdnotě veškerého pozemského dychtění.

Melancholie Komenského, tak složitá ve svých kořenech myšlenkových i osobních, tak odstíněná ve své zvláštní skepse a resignace, byla nesporně látkou hodnou uměleckého zvládnutí a básnické formy, pro něž Komenskému nechybělo nadání ani průpravy. Ale Jan Amos Komenský nezhodnotil svého smutku poeticky, nýbrž pouze řečnický. Díval se na básnické dílo vůbec předrenesančně, t. j. očima středověkýma, žádaje po něm jednak, aby působilo přímo eticky jako živý příklad a naléhavé pravidlo pro život, jednak aby symbolicky a alegoricky ozřejmovalo hlubší pravdy, ve své abstrakci nepřístupné, a tím samým popíral možnost výtvaru subjektivistického. Pro literární formu pak přejal slohový ideál humanistický, který výraz básnický nahrazoval prostředky rétorickými: nespokojoval se nalezením jediného přílehavého slova či obrazu, nýbrž usiloval o hromadění jich; přehlušoval a překvapoval dynamikou výrazovou, což se nejednou stávalo únavným; nanášel barvy a vůbec zdůrazňoval živel dekorační na úkor prvků konstruktivních. Tak vzniklo u Komenského zvláštní slohové baroko, které, na rozdíl od jezuitského baroka románských a porománštělých národů, bylo by snad lze nazvati barokem protestantským a jež nachází své hrubší obdoby v Německu, jemnější

v Anglii. Touto mluvou baroka, patetickou a přetíženou, libující si v kontrastech a v krajnostech, pěstující přepych slova i obvětí, vyjadřoval Komenský svůj smutek, svou zádumčivost, svůj stesk doživotní marnosti; zhusta obměňovalo literární baroko protestantovo motivy biblické, hlavně prorockých a žalmových knih Starého zákona, které hověly nejvíce bolesti výmluvné a pohybu vzrušenému.

Mezi umělci a dušezkumci baroka katolického najde moderní čtenář nejednoho virtuosa kultu vlastního já, jenž i tehdy, když se snaží o to, aby sebe sama překonal a podřídil vyššímu jakémukoliv principu, výhradně se zaměstnává a vyčerpává službou vlastní osobnosti. Toho u Komenského není; naopak žasneme, do jaké míry jest protiindividualistou, nepřitelem sebezbožnění a sebezpečňování, vychovatelem k nadosobním hodnotám. I svůj smutek pojímá skoro výhradně jako smutek národa a církve: pro ně, ne pro sebe hledá vykoupení a oproštění ze zajetí té skličující melancholie. Takto se mu drama osobní mění na konec v proces typický. A zde o léčbě smutku, o hojení ze zádumčivosti, o protijedech stesku rozhoduje myslitel etický, spravující se přísně zásadami křesťanskými. Smutek jako každé životní zlo není mu než zkouškou, kterou nás Bůh vede k dokonalosti; jest na nás, abychom se ve zkoušce té osvědčili dosti silnými.

Není správně, býval-li Komenský někdy u nás pojímán jako duch trpný, resignovaný kvietisticky, neschopný boje s osudem a zápasu se životem; i kdyby nebylo toto pojetí viněno z omylu životopisem Komenského, který vypráví o neúnavném napětí organisátora politického a církevního, o cestách a stycích diplomata a zprostředkovatele, vyvracela by je Komenského metoda, kterou vede sebe i jiné zkouškami božími. Učí totiž, abychom právě v nich rozvíli největší stupeň živorodé vůle přinášející dobro na zemi a zjednávající bližnímu štěstí: pak náš žal, náš smutek, naše melancholie budou zlomeny a překonány — a dílo dokonalosti bude uskutečněno.

Jan Amos Komenský jako celá Jednota bratrská hlásil se k prvokřesťanskému heslu fuga saeculi, t. j. útěk ze světa k Bohu, k blaženosti nebeské, ke klidu vznikajícímu z nerušeného pohlížení do tváře Hospodinovy; byly doby, kdy mu tato fuga saeculi přirozeně byla nejbezpečnější útěchou v strážních a marnostech bytí pozemského. Ale, kdy se pro něho stávala fuga saeculi přístupnou a žádoucí? Snad, když mlha smutku zaklopila celý životní obzor, nebo když černé vody melancholie zalily trpitele až nad ústa, či když žalný pohled filosofův nenacházel kolem sebe ničeho hodnotného ani trvalého? Nikoliv: teprve tehdy, když jsme zemi učinili o něco obytnější,

své blízní o něco šťastnějšími, svou duši o něco dokonalejší! Takto meliorismus statečného muže vykoupil ze starokřesťanského pesimismu, moderní víra v pokrok praktického humanisty z melancholie XVII. věku, činorodé úsilí duchovního Fortinbrase z chmur hamletovských. A proto smutek Jana Amose Komenského jest jeho privatissimum, do něhož právem vnikají pouze odborní znalci odstínů šířících se mezi velkými dějinnými obrysy, kdežto jeho dramatický boj proti němu, boj skutkem pedagoga a encyklopedisty, irenika a pansofisty, náleží celému národu a lidstvu.

PALACKÝ A ČELAKOVSKÝ

Když dne 11. dubna r. 1823 přišel pětadvacetiletý František Palacký, velká naděje a namnoze již i pýcha školy jungmannovské, do Prahy, měl o mladého příchozího z jeho vrstevníků málokdo tolik živého zájmu jako František Ladislav Čelakovský, známý ve veřejnosti již pestrými a slibnými »Sníženými básněmi« a prvním svazkem »Slovanských národních písní«. Jako věrný Jungmannovec byl dobře obeznámen s Palackého a Šafaříkovými »Počátky českého básnictví, zvláště prosodie«, přijímal jejich klasické zásady v otázkách vkusu i jejich časoměrnou teorii, a to namnoze i ve vlastní praxi básnické. Zajímal se o Palackého práce estetické i o jeho ohlášený překlad z Platona, ale zmínkami o tom v dopisech důvěrným přátelům, zvláště Kamarýtovi, vane již od počátku nevlídný vzduch chladné nedůvěry, která nepominula ani, když se seznámili osobně u Jungmanna a jež se dokonce stupňovala, když Čelakovský, nedočkavě hledající hmotný základ pro svou bohémsky nejistou existencí, viděl v chráněnci Dobrovského a hrabat Šternberků nebezpečného soka při svých plánech, nesoucích se k nové Společnosti vlasteneckého Musea v Če-

chách. Palacký však nikterak neodplácel mladému překypujícímu literátu jeho nevlídnost a nedůvěru, nýbrž hned v roce svého příchodu do Čech poctil »svého ctěného přítele« významným památníkovým lístkem, na němž důrazně vytkl svůj vlastní úkol životní, historické to buditelství národa, slovy: »Kdo miluje svůj národ, přičiň se o jeho dějiny; kdo je ví, ten je piš; kdo psáti umí, uč se dějinám. Psaní historie staví skutkům chrámy a mosty přes zapomenutí.«

Neodzbrojil tím Čelakovského, naopak v následujícím tříletí se dočítáme v korespondenci jeho velice drsných, posměšných a pohrdlivých soudů o Palackém, zvláště když r. 1827 se Palacký stal redaktorem českého i německého »Časopisu Společnosti vlasteneckého Museum v Čechách« a když si na podzim téhož roku sňatkem s Terezií Měchurovou založil zabezpečenou existenci a utěšenou domácnost v zámožném pražském prostředí měšťanském. V dopisových těch projevech, psaných perem silně do žluči namáčeným, třeba lišiti to, čím Čelakovský vyjadřuje názory spisovatelstva pražského z družiny Jungmannovy od jeho osobně přihrocených nájezdů a pošklebků, ale dlužno také kriticky srovnati tyto výbušné doklady chvilkového osobního podráždění, jaké se naskýtají vždycky právě v korespondenci, s literární praxí od nich značně odlišnou.

Jungmannovci stáli od začátku v tuhém odporu k podnikům vlastenecké šlechty české a zvláště k musejní společnosti, obávající se, že vlastivědné úsilí v rámci státoprávně teritoriálním spíše ohrozí než podepře jejich romanticky pro-cítěné snahy národně jazykové, a tuto jejich ne-důvěru posílil plán dvojjazyčného časopisu mu-sejního. Palacký, žák podezřelého jim Josefa Do-brovského a chráněnc domněle nespolehlivých hraběcích bratranců, Františka a Kašpara ze Šternberka, se jim jevil jako pomocník těchto panských snah, škodlivých lidovému národovství českému a zvláště když se výhodným sňatkem povznesl do vrstvy zámožného, ale utrakvistického měšťanstva pražského, zdál se jim napolo odrodilcem. Tuto nedůvěru pražského spisova-telstva Palacký sám pocítil, když jako redaktor musejního časopisu musil zápasiti s neochotou přispěvatelů, takže se řízení sborníku mýnil hned v prvním roce vzdáti, ale časem překonal i tyto nesnáze. Čelakovský tlumočí ve svých dopisech namnoze toto obecné mínění Jungmannovců a činí tak podle svého způsobu pichlavě, posměš-ně, zlovolně — náš první satirický epigramatik nezapírá ani zde své povahy. Jistě přistupovaly i složky osobní, tak významné při rozporu vy-hraněných a různorodých individualit. Sangui-nik Čelakovský byl právě výbušná povaha bás-nická, závislá nejen na rozmaru nálady, ale i na

zprávách a úsudcích zčerstva přinesených a vyjadřující se pod jejich neodolatelným tlakem; nemohl dobře porozuměti zamýšlenému klidu a ukázněné rozvaze filosofa-historika, který již záhy snažil se věc chápati sub specie aeternitatis a odlišovati dojmové zdání od bytostné podstaty. Beze sporu spolupůsobila také podvědomá nechtut nuzného bohéma, tvrdě zápasícího o skývu literátskou a vychovatelskou, k uhlazenému miláčkovi a brzy i příslušníku zámožných i panských vrstev, na nějž se na pohled Štěstěna trvale usmívala, ušetřujíc ho vysilujících zkoušek životních. A snad i růzností temperamentů podmíněná nedůvěra prudkého a šumivého Čecha ke klidnému a hloubavému Moravanu přiložila palivo na čoudivý ohníček nelibosti Čelakovského k Palackému, »pravému moravskému trubači, z našich Čechů již skoro každým nenáviděnému«.

Ale o těchto výbuších Čelakovského platí staré přísloví: mnoho dýmu, málo vlny. Prohlašoval osobnost Palackého za závadu pro Musejník, tvrdil přátelům, že se redaktor marně snaží získati jeho spolupracovníctví pro svůj časopis, vyřizoval Kamarýtovi s kyselou tváří vzkaz Palackého, vybízející k přispěvatelství, chlubil se, že svou novou satirickou práci »Krkonosská literatura«, otiskne kdesi jinde — ale otevřme ročník Časopisu vlasteneckého Museum za redakce Palackého a nalezneme zde ukázky všech význač-

nějších prací Čelakovského, a to z let, kdy na Palackého horlil nejnevrleji, od »Kvítí« k »Ohlasům« a »Pomněnkám Votavským«, od »Selanek« k »Patrným dopisům«, od srbských a lužických písní k překladům z Martiala a z Vestonie, od slavného posudku Slávy dcery až k drobným studiím z filologie slovanské.

Palacký postupně svým klidem a svou velkomyslností odzbrojil podrážděného Čelakovského, který ostatně i při nedostatku dobré vůle nemohl neuznávatí ústředního, národně kulturního významu Musejníka. V květnu 1828 mohl podezřívati redaktorovu pochvalnou zmínku o sobě v Musejníku z obojakosti a čísti s patrným souhlasem nedůvěry úsudky Kamarýtovy o historické činnosti Palackého, které asi sám inspiroval, ale když v lednu roku 1830 vyšel v Časopise Českého Museum rozsáhlý rozbor »Ohlasu písní ruských« z pera Palackého, musil uznati, že nikdo ve vlasti nesmýšlí o něm tak čistě, velkodušně a přátelsky jako vzácný muž, o němž se sám plných sedm let vyslovoval hanlivě.

Památné ocenění to — vedle staršího posudku Turinského Angeliny Palackého nejvýznačnější čin v drobné kritice literární — požívalo by jistě proslulosti jako výraz nevšední spanilosti povahové, kdyby této stránky jeho nezastírala vynikající hodnota věcná; kritická škola Jungmannova vykazuje málo prací tak zdařilých. S vel-

kým důrazem a názornou zřetelností vyložil zde Palacký v duchu anglicko-německé estetiky romantické podstatný rozdíl mezi organickým tvořením básnickým, temenícím z citu a obraznosti a chovajícím v sobě jakousi božskou sílu a mezi slovesnou činností, která se řídí pravidly, vzory a mrtvými formami; ze shaftesburyovských podnětů a výmarských i jenských zásad vyvozuje zde pronikavý estetik své krasovědné názory. V okruh organické tvorby poetické zahrnuje i lidové písně s jejich nekonečnou živostí a rozmanitostí a Čelakovského označuje jako vlastníka jemného a čilého smyslu poetického, ať prostonárodní slovanské písně vybírá nebo ať tvoří z jejich ducha samostatně. »Ohlas písní ruských« nehodnotí jako nápodobu, nýbrž jako tvoření a jemně ukazuje, kterak v kroji a v duchu charakteristicky a správně ruském udeřil na čistou lidskost, na obecnou humanitu, na krásu božskou ukrytou v srdci člověkově. Důvtipným a pro čtenáře nabádavým rozborem jednotlivých čísel »Ohlasu písní ruských«, jmenovitě »Ilji Volžanína« a »Smrti Aleksandra«, dovozuje Palacký svůj povšechný, ven a ven příznivý kritický soud, k němuž budoucnost mohla sice dodatí podrobnosti, nikoliv však myšlenky podstatné, a kde i celková charakteristika básnické osobnosti Čelakovského svědčí o veliké prozíravosti a vzácném daru kritické povahokresby.

Po otištění této krásné studie se poměr Čelakovského k Palackému stále více vyjasňoval, snad také vlivem obou moudrých a ušlechtilých přátel vzájemných, Josefa Krasoslava Chmelenského a Karla Vinařického. Čelakovského příspěvky v Musejníku nyní houstnou, ano, Čelakovský se stává nyní korektorem článků pro časopis, a také jinak Palacký se snaží pomoci stísněnému spisovateli v této kritické době jeho života, jak poznáváme z jejich vzájemné korespondence, zvláště při konkursu o stoliči universitní, uprázdněnou po Janu Nejedlém, podporuje Palacký Čelakovského. Čelakovský konečně pochopil nejen vznešenou povahu svého smířlivého ochránce, ale i národní význam jeho životního úsilí historického, které se r. 1837 projevilo vydáním prvního svazku německy psaných »Dějin národu českého«. Čelakovský zaznamenal v dopise příteli Vinařickému, nikoliv náhodně, jaký rozruch mezi Němci vzbuzuje dílo spisovatele, jež kdysi sám vinil z národní polovičatosti.

Sotva vyšel druhý svazek Palackého »Geschichte Böhmens«, jdoucí až k vyhynutí rodu Přemyslova, měli čeští čtenáři v rukou také veřejné a básnické svědectví Čelakovského o tomto úhelném podniku obrozenském a jeho původci; v duchu se již Čelakovský nedočkavě těšil na české zpracování, slibuje, »že i v noci pod svou hlavou chovati je chce, když za dne v něm pouče-

ní a potěchy dostatek najde«. Na sklonku druhého dílu »Růže stolisté« v sousedství jiných dvou básní věnovacích zařadil Čelakovský mohutnou apostrofu Palackého a jeho Dějin, kterou lze označiti jako stejně šťastný protějšek ke kritice Palackého »Ohlasů«; veršem nebylo o předmětu nic trefnějšího napsáno. Básník »Růže stolisté« byl mistrem v úsečné charakteristice duchovních a zvláště slovesných zjevů, kterou vtipně a plasticky dovedl vměstnati do několika hutných veršů s obrazy přiléhavými a názornými. Zde dal nad »tajnými kobkami pozasuté sopky«, jimiž míní dávnou minulost národní, zaplanouti jasné pochodni vědeckého poznání Palackého, které rozněcuje dávnou lásku k vlasti: pevná mužnost se zde projevuje v názoru i ve výraze. A toto mužné, nikoliv slabošsky elegické pojetí rodné země a její minulosti promlouvá hned ve vstupním oslovení pregnantních trochejských veršů asyndeticky jako otesané kvádry položených: »*Potem, krví svatá země! Matko mužů velikých! — Div hle! ještě žije plémě — tvé po bouřích tolikých!*« Bylo v předbřeznové době napsáno mnoho nadšených vlasteneckých básní, inspirovaných mohutností dějinnou, ale sotva která se může rovnati této pádné brachylogii Čelakovského, jež se sice v druhé sloce poněkud zeslabuje výrazy nedosti osobitými, ale pak v závěrečné oslavě Palackého a jeho Dějin znovu nabývá mo-

ci a síly. Na tuto votivní desku, vytepanou rukou mistra, mohl býti František Palacký hrd, ale i její původce směl si právem zakládati na tom, že takto ztělesnil svůj obdiv velikosti, jehož sám by byl došel od podceňování a nedůvěry.

Ve čtyřicátých a padesátých letech zůstali Palacký a Čelakovský sdružení opravdovým přátelstvím, v němž historik byl částí přímo rozdávající, básník částí přijímací; leckdy staršímu a klidnějšímu Palackému připadl úkol těšiti mladšího a vznětlivějšího druhu, když upadal v náladové pochybnosti, ano, v chvilkové zoufalství, jako při předčasném skonu přítele Chmelenského nebo při prvních trapných zkušenostech profesorských v cizí a chladné Vratislavi. Ještě jednou došlo však k nedorozumění mezi Čelakovským a Palackým, ještě jednou se při tom projevila různorodá jejich povaha. Právě když Matice Česká chystala vydání českých knih spisů Františka Ladislava Čelakovského, z jara r. 1846, rozzuřil se v Praze pravopisný boj s prudkostí nevidanou od zápasu ypsilonistů s iotisty. Čelakovský šel s novotáři a trval na tom, aby v jeho sebraných spisech zastaralé au všude ustoupilo živému ou; Palacký v čele Matice České zastával důsledně usus starší. Listy, které byly mezi Vratislaví a Prahou vyměněny, zachovávají sice krajní zdvořilost a přátelskou úctu, ale psány jsou z obou stran poněkud nakvašeně, což platí

zvláště o vzájemných dopisech z r. 1848, jimiž oba mužové chtěli odstraniti nedorozumění trvající, i když Čelakovský návodem své choti se podřídil vůli Matice a Palackého. Podrážděně připomínal Čelakovský Palackému, že ve svém zkonstatěném tradicionalismu následuje příkladu Jana Nejedlého, kdežto sám byl častován výtkou, že si libuje v podobném novotění jako Josef Franta Šumavský, při tom však Čelakovský se krásně a zdůvodněně dovolával i přímé a spanilomyslné povahy přítelovy. Vývoj dal ve věci za pravdu Čelakovskému a potvrdil jeho osvícené názory o nepřetržitém vývoji jazykovém, jemuž nacionalismus teoretiků nemůže stavěti hrází, ale ani slova, která varovně pronesl Palacký o nedotknutelné »jednotě spisovného jazyka a tudíž i národnosti pro Čechy, Moravany a Slováky, jak in thesi, taktéž in praxi«, nepozbyla své vážnosti.

Revoluční události r. 1848 uvrhly v zapomenutí tyto malicherné spory a daly oběma přátelům přenést se přes rozmíšky bezvýznamné, které mají právě tak malou cenu jako starší projevy nedůvěry a zlovůle Čelakovského k Palackému. Nebudíž jich příliš vzpomínáno! Co však zůstává, toť oba krásné soudy velikých spisovatelů o jejich dílech nejčelnějších a mimo ně onen příklad ušlechtilé a mužné povahy Palackého, která, zachovávajíc vlastní důstojnost a ctíc literární hodnotu druhovu, sypala řeřavé uhlí na hla-

vu muže prudkého v úsudcích, bezohledného ve slovech, překypujícího v hněvu, ale přece vždy hledajícího lepší poznání a hotového na konec uznati osobní velikost i v táboře protivném.

JAN ERAZIM VOCEL JAKO BÁSNÍK

Kutná Hora, která svou dějinnou úlohu na vždy dohrála v XVII. věku a od XVIII. století nadobro propadla elegii, smutečně to zahalené sestře úpadku, zrodila v prvních letech romantického věku dva význačné syny, jimž tesklivý a zároveň velebný pocit zašlé minulosti i slávy rodiště se stal východiskem a inspiračním zdrojem slovesného tvoření. Národní význam obou Kutnohořanů, staršího Jana Erazima Vocela a o šest let mladšího Josefa Kajetána Tyla, daleko přesahuje hranice pouhé literárnosti; oba vedle svého díla slovesného, značně rozsáhlého a obsažného, byli v duchu české vlastenecké romantiky také národními buditeli a organisátory, nehledíme-li ani k jejich dočasnému působení novinářskému, k němuž je povzbudil veřejný ruch roku osmačtyřicátého. Vocelovo úsilí buditelské a snaha organizační mají ráz odbornější a užší, jak se sluší na odměřeného profesora universitního: domýšleje podněty Palackého, vybudoval české starožitnictví a dal základy k dějepisu výtvorného umění v Čechách, což obé ovšem mělo také posilovati uvědomění, pýchu a sílu probuzeného národa. Tyl, spisovatel, publicista, herec,

při stejném třídním původu o mnoho lidovější než zdrženlivý aristokrat Vocel, křísil lásku k jazyku a k národnosti vypravovatelstvím a divadlem, jež s důmyslem a zdarem přizpůsoboval potřebám a vkusu prostého obecnstva, obětuje se mu až do úmoru. Podobnost obou Kutnohořanů jest ještě hlubší. Jak Vocel, tak Tyl náleží k mladšímu pokolení vlasteneckých romantiků, které se již nedovedlo uspokojiti výhradně ideami válek napoleonských a reakce po nich následující, nýbrž osvojovalo si byť neúplně a nesměle již pokrokovější myšlenky občanské emancipace vanoucí mezi červencem 1830 a březnem 1848. Proto ani Vocel, starožitník z povolání, ani Tyl, ochotnický milovník vlastenecké dávnověkosti, neutonuli v samoučelném antikvářství a požitkářském archaismu, nýbrž užívali obrazů minulosti k výchově svých současníků, hledali již v předešlých stoletích novodobé myšlenky, úmyslně se dopouštěli ideových anachronismů, jimž byli ostatně zavázáni z velké části za svou popularitu. Takto souvisí »Přemyslovci« velmi těsně s »Dekretem kutnohorským«, a od »Labyrintu slávy« vede cesta k »Janu Husovi« i ke »Kutnohorským havířům; ovšem, kde Vocel zůstával obezřetným konservativcem, bránícím obsah národního obrození proti náporu teoretiků i praktiků levice hegelovské, tam Tyl ochotně se nabízel za mluvčího sociální i politické emanci-

pace. Ani ten ani onen nebyl básníkem nejvyššího posvěcení a žádoucí životnosti, kterou u obou pohřešoval se svým mužně kritickým protestem jejich společný kritik Karel Havlíček; Vocel trpěl přílišným intelektualismem přízvuku až učenického, Tyl se utápěl v nadměrné sentimentalitě takřka zženštilé — pevné obrysy života a skutečnosti byť minulé, unikaly oběma, a skrovná obrazivost pedanta a snílka nevystačovala jim k umělecké tvorbě trvalé ceny. Budoucnosti nezůstalo po nich mnoho, a v rámci světového písemnictví ztrácejí se úplně; v dějinách národního obrození českého však má jak Vocel, tak Tyl místo velmi čestné, jakožto dva spisovatelé, jimž slovesnost byla nejdražším a nejúspěšnějším prostředkem vlasteneckého apoštolátu.

Vocelovo vlastní působení básnické, ohraničené třemi veršovanými knihami »Přemyslovci«, »Mečem a kalichem« a »Labyrintem slávy«, nezaujímá doby delší osmi let 1838—1846, ale dlouhá a vytrvalá průprava slovesná je předchází. Již dvacetiletý rodák a nadšenec kutnohorský, žijící duchem v kronikách a biblich se středověkou výzdobou a tělem mezi církevními a světskými památkami rozpadávající se a pustnoucí gotiky vladislavské, byl básníkem; neměl-li doposud vůbec osobitosti výrazové, vyznačoval se za to jako pravý epigon jemnou vnímavostí pro slohové odstíny svých vzorů a pečlivě pěstěným

smyslem náladovým. Jeho mladická osudová truchlohra »Harfa« jest právě jen školský příklad žalostného básnického druhu, vyvěrajícího z fatalistického přítmi bezradné pozdní romantiky a soustřeďujícího všecku volní mdlobu zpátečnické restaurace — forma jest dramatická, ale všecek obsah a postup nedramatický. Vocel se nemůže vyrovnati našemu druhému tragikovi osudovému Fr. Turinskému, který dostal údělem lyrický tok řeči a ženský vděk v charakteristice, ale není ani v této prvotině bez zajímavosti. K přísnému pojetí odpovědnosti viny a trestu, kterému i později zůstal věren, přistupuje opravdu básnický dar úhrnného pohledu do pohanského pravěku českého, s jeho rodovými a rodnými tragediemi vládcích plemen, s jeho prolínáním živlu slovanského a německého, s jeho časnými zápasy pohanství a křesťanství. Již tehdy Vocel, sotva dvacetiletý, dobře cítil, kde leží tragická látka, a kde surovina dějinná volá po básnické ruce, ale jeho prostředky na to zdaleka nestačily; jmenovitě jeho řeč tvrdá a nevýrazná, často temná a násilná pozdila se značně za slovním pokladem školy jungmannovské.

Vocelovy povídky dějepisné, které o deset let později vznikaly nejprve po německu a teprve po návratu spisovatelově do vlasti byly přeloženy do češtiny a to mluvou dosti výraznou a barvitou, stojí vysoko nad »Harfou«, a postavíme-li

na př. nejznámější z nich »Posledního Orebitu« nebo »Hlatipisce« vedle současné dějepravné prósy Klicperovy, Markovy, Chocholouškovy a Tylovy, podíváme se až Vocelovým schopnostem v genu, jenž v celku ležel stranou jeho vývojové cesty. Sahal po historických látkách, které i v budoucnosti osvědčily netoliko přitažlivost, ale i mnoho interpretačních možností pro naše dějepravné povídkáře; vybíral děje a situace zadržující v složitý uzel několiké pásma kulturní; osvědčoval schopnost pro náladovou malbu krajin, interiuerů, výjevů; posunoval smělou rukou do popředí velké postavy, z nichž každá byla problémem dějinného dušezpytu. Opravdu, tento vyprávěč mohl býti ze všeho spíše viněn než z chudoby; naopak vytýkal bych mu spíše přílišné bohatství, k jehož zvládnutí si nedopřával klidu, ani sám neměl dostatek tvůrčích sil. Ale není to ještě Vocel ani z »Přemyslovců« ani z »Labyrintu slávy«, ježto doposud povídková archeologie jest soběstačná, a z minulosti nevede most k přítomnosti; kdyby byl Vocel zobrazoval rytířské zápasy v starém Skotsku neb rozkvět věd ve vlašských městech, nebyl by mohl zachovati větší míru archaistického klidu — dobře vzdělaný a velmi názorný starožitník úplně umlčel prozatím vlasteneckého buditele.

Ten, jež před trvalým osobním návratem do vlasti, se přihlašuje »Přemyslovcem« roku 1838,

k nimž se po pěti letech druží cyklus »Meč a kalich« — dvě knihy, jež netoliko v povědomí vrstevníků, ale i v literárním dějepise práve zůstanou spojeny. Jan Erazim Vocel, obzíravý a vytríbený autokritik, věděl sám velmi dobře, odkud obliba, ba, proslulost »Přemyslovců«, tak nedokonalých v historickém pojetí i v básnickém podání; kniha se stala breviářem nacionalismu v obou jeho formách, jak vlasteneckého stesku nad velkou minulostí, tak hrdého uvědomění jazykového, státoprávního a národnostního, a pro hesla, tvořící pointy, příliš ochotně se promíjel bédný doprovod. Dnes není věru lehkou býti kriticky spravedlivým k oběma sbírkám, jež estetického měřítká vůbec nesnesou a to již proto, že jsou od začátku až do konce pochybným výsledkem stálého zápasu se slovníkem, ano i s mluvnicí, s prosodií a s rýmem, kde co chvíli nadobro podléhá básník příliš dlouho vzdálený od domova a od živých zdrojů mateřštiny.

Kronika středověku pohanského i křesťanského, kterou Vocel mechanicky a bez osobitějšího výběru přelil z mělkého a osvícenského díla Pelclova, se mu rozsula pod rukou v řadu románů, často bez zaokrouhlení a z pravidla bez pointy; jenom skrovně se osvědčilo skladatelovo úsilí řaditi dějově příbuzné básně v cykly, ať šlo o tragedii Vršovců, ať o rytířské události před Milánem, ať zejména o štěstí a konec krále Ota-

kara. Vnitřní jednoty, jíž by byl básník došel, leda kdyby byl minulost hodnotil také myšlenkově a ne pouze dějově, nedosaženo nikde, a jenom přísný, poněkud suchý duch gotiky rytířské a církevní, důsledně trestající vinu a přivádějící kajícího k milosti, mění sled historických anekdot v pásmo poněkud souvislé, v němž se střídá živel náboženský se živlem politickým a ženská něha se zbrojně rytířskou mužností. Málokdy se tu setkáváme s opravdovým epikem, jemuž by vypravování samo bylo rozkoší a v němž by studium dějin povzbuzovalo fabulační vynalézavost; tento kronikář refert relata. Spíše oslovuje nás naléhavě elegik, aby si podumal, požaloval, potesknul nad hroby, nad mrtvými rody, nad ssutinami, leč jak slabošské to tesknění proti prudké dumě máchovské, která zatíná pěsti a skřípe zuby! Nejčastěji však přihlašuje se ke slovu tendenční vlastenecký romantik, jemuž minulost jest útočištěm pro vzkazy a posláni, censurou nedovolené, pokud by měly přítomnostní příchut; hle, národe, dnes bezmocný a nestačelný, měl jsi svá lidová knížata a mocné krále, svůj veliký a spravedlivý stát a v něm původní vzdělanost, zvláště kulturu básnickou, cítil ses jako část širokého slovanského celku a požíval jsi v cizině vážnosti; zamysli se a nezoufej! Tyto lekce a úvahy byly vším spíše než poesíí a nemají tudíž býti jako poesie souzeny; jsou spíše

jakýmsi politickými články, psanými dříve než jsme měli vůbec novinářství, a v tom plně vykonaly své poslání.

»Meč a kalich«, pro nějž se Vocel až pedanticky vyzbrojil důkladnými studii antikvářskými, převzatými pak z velké části do učených příloh knihy básnické, a kde osvědčil značný pokrok jazykový při veškeré neobratnosti v prosodii i v rýmování, nedošel ani u vrstevníků té přízně jako »Přemyslovci«, a ani není dnes uváděn mezi typickými výtvary vlastenecké romantiky — jest to kniha mrtvě narozená. Kdyby jí nepřipomínal vypůjčeným svým jménem historicko-politický cyklus českého Němce Mořice Hartmanna »Kelch und Schwert«, v němž vedle Meissnerova »Žižky« nejohnivěji provedeno tendenční spojení moderního liberalismu s husitskou reformací, i podle názvu by sbírka Vocelova byla zapomenuta. Znechucen odloží dnešní čtenář tuto rýmovanou kroniku lucemburskou a husitskou, počínající se vdovskými dumami Elišky Přemyslovny a zakončenou stesky a úvahami nad kosovským bojištěm, kde za slovanskou věc zápolily zbytky Táborů . . . jak různorodá to látka srovnána v celek nade vše nahodilý! Sentimentálnost, jež prostupuje suchopárnou kroniku poslední Přemyslovny, a ztrnulé mravokárství doprovázející životopis Václava IV., vracejí se též v druhé husitské části knihy, věnované

Žižkovi a Prokopovi ve směsi velmi nepříjemné a pochybné, kde naivní výklad osobními motivy a stálý zájem o děje vojenské nedopustil zastavit se u náboženských zdrojů hnutí, a kde jednostranný individualismus vůbec nepřihlédl k lidovému rázu táborství. Veršovec-kronikář slyší hučeti kola bitevních vozů, šuměti válečný sbor a jeho píseň, kázati a povzbuzovati kališnické kněze, a leccos z této směsice zaléhá do jeho neuspořádaných veršů, ale nikde nenaznačuje čtenáři, odkud temení tento příval dějinné velikosti a kráasy, tak nepodobné gotickému duchu předchozího období lucemburského. Proto nedovedl Vocel také, na rozdíl od současných liberalistických básníků česko-německých, najítí vůbec spojitosti mezi emancipačním duchem XV. stol. a svobodomyslným usilováním moderního lidstva a utkvěl podobně jako v »Přemyslovcích«, na národnostní a historicky výchovné tendenci, přednášené někdy elegicky, jindy s nadšeným patosem. A přece, přese všechny tyto mělkosti myšlenkové, přes suchost podání, přes nedostatek životnosti, značí »Meč a kalich« značný pokrok proti populárnějším »Přemyslovcům«. Zavrhnuv mechanické navlékání historických drobných románů na společnou nit, usiluje nyní Vocel o skutečnou básnickou komposici, které mínil dosáhnouti tím, že si celou knihu rozložil do čtyř samostatných cyklů, »Alžběta a Jan«, »Václav IV.«,

»Mstitel« a »Poslední sen«. Uprostřed těchto cyklů pokoušel se, seč byly jeho slabé síly, narysovat vnitřní vývoj hrdin, ukázati k pozemským i nadzemským podmínkám jejich činů, osvětliti s několika stran jejich jednání, ale nebyl doposud zralý pro tento čestný úkol komposiční.

Provedl jej teprve r. 1846 ve svém posledním díle veršovaném, jediném, na němž se zakládá jeho titul skutečného básníka, v »Labyrintu slávy«, a tu opravdu stanul v přední řadě českého vývoje poetického, on, jenž dotud byl leda epigonem. Dumavé pokolení, které následovalo po básnické romantice, oblíbilo si pro intelektuální a citové rozpory svého neklidného ducha nade vše formu reflexivní veršované povídky, poskytující možnost co nejhojnějších projevů subjektivních a užívající jak dějové náplně, tak charakteristiky osob za pouhé záminky zpovědí důvěrných — od Máchy vede ta cesta až ke Svatopluku Čechovi. Vocel se nepřidržel na rozdíl od většiny svých vrstevníků byronského typu této povídky, k němuž se řadí jak »Máj«, tak »Proti chůdci«, nýbrž milovník německého klasicismu sáhl až ke Goethovi, jehož »Faust« v rámci kosmického dramatu také obsahuje mnoho reflexivní epiky. Vocel v úvodě k »Labyrintu slávy« vyzrálou a prohloubenou úvahou kritickou se pokusil vyložit, proč jeho skladba není faustiádou, kterýžto typ nalezne však v jeho skladbě rázem

i oko literárně necvičené. Obranný důkaz se mu nepodařil, neboť to, co činí Fausta Faustem, jest v »Labyrintu slávy« převzato do nejvnitřnější osnovy a činí Vocelovu báseň jediné zajímavou. U Vocela jest totiž úplně stejně jako u Goetha dualismus lidského nitra promítnut figurálně životnou dvojicí Jana a Duchamora; tento materialistický a světoobčanský zloduch, pohrdající národností i náboženstvím, a vyznávající postupné vítězství naturalismu a hmotné civilisace, není, stejně jako Mefistofeles, samostatným démonem, stojícím mimo Jana a usilujícím oň, nýbrž ztělesněním jeho vlastních pochyb, pokušení, úzkostí, temnou částí jeho duše, jeho oživenou krisí, jak ji Vocel sám prožíval za nutkání dobových myšlenek 40 let. Touto goethovskou koncepcí dosáhl Vocel konečně toho, čeho marně hledal v »Meči a kalichu«, vnitřní jednoty pro svou báseň: děj není dílem nadpozemských mocností ani zevních historických podmínek, nýbrž tvorbou vlastní duše, která roste a se vyvíjí; jest již podružností, jestliže vykoupení Janovo — opět s příklonou ke goetheovskému motivu Markétčinu — organisuje a dokonává žena-panna, když Jan vlastní silou v sobě překonává Duchamora.

Je-li Duchamor přece jen Mefistofelem, bez goetheovského sarkasmu a humoru a ve zmenšeném formátu s časově stříženým programem v

duchu 40. let, není Jan arcíř postavou faustovskou. Vocel sám zdůvodnil velmi přesvědčivě, že a proč jeho hrdina nemá ani kapky titanské krve Faustovy, zůstáváje stále jen průměrným mladým idealistou, avšak neuvědomil si při tom sám základního rozdílu mezi faustovským dramatem a svou řadou obrazů. U Goetha děje se Faustův výkupný vývoj tím, že se Faust dějů, do kterých jej jeho démon zaplétá, účastní celou bytostí, a zvláště také podílem volním, který se stále stupňuje až k velkému závěrečnému hrdinství energie sociální — Goethův »Faust« jest velezpěvem vítězné vůle a snahy, vedoucí k vykoupení. Vocelův Jan však naopak — zprvu bojovník, později čím dále tím více povaha výhradně kontemplativní, — jest sváděn a pokoušen pouze událostmi a příběhy, ke kterým trpně přihlíží, nezasahuje do nich ničím a konaje tedy pout dějinami jako dantovský divák, nikoliv jako goetheovský voluntarista . . . jak přízračno pro čtyřicátá léta v Čechách i pro meditativního Vocela, učenice a pozorovatele!

Historický rámec, do něhož Vocel zasadil své vidění zápasu mezi požitkářskou nevěrou a idealistickým činorodým kladem, mezi naturalistickým hedonismem a nadosobní obětavostí, mezi beznárodním a nenáboženským hmotářstvím a národně výchovným osvětářstvím, dán byl jak osobními sklony tak celým obsahem českého

obrození. Děj se počíná tam, kde se »Meč a kalich« končil, v době tragického rozkladu Táborstva, nyní i mravně hodnoceného otázkou, zda byl oprávněn bratrovražedný zápas za víru, kde syn stanul proti otci, bratr proti bratru, a z této bolestné otázky temení namnoze vnitřní otřesy Janovy. Jako v mladistvých povídkách Vocelových, tak i tuto se zobrazují, často teplými barvami zasvěceného starožitníka, všecky duševní a kulturní proudy doby tak složité a přechodné. Když pak v druhé části knihy popřává Duchamor Janovi prožívati dávnověkost, která se samému duchu generace jeví marným sledem bezvýsledných zápasů za hodnoty pochybné, ukazuje se Vocel Kollárovým epigonem, pro nějž dějiny české jsou pouhou složkou ve vývoji Slovanstva, zobrazeného tesknou dumou childeharoldovskou, která byla přešla do »Slávy dcery«. Vocelovo vidění dějin není ani tentokráte myšlenkově hluboké, ani politicky vyhraněné: abstraktní humanista s vzdělanostními ideály osvícenskými se tu pojí s romantickým kultem národnosti, a syntésou těchto myšlenek vyznívá pak celá báseň, když Jan, osvobozen láskou Ludmilinou a dějinným názorem z moci Duchamorovy, stává se jako český vynálezce knihtisku buditelem lidstva i svého národa v duchu pokroku osvětového, který má nahraditi staré hodnoty ná-

boženské a zároveň čeliti materialistickému naturalismu.

Úctyhodný ve svém základním pojetí velkorysém, byť přejatém z ruky geniovy a značně proti němu oslabeném, má »Labyrint slávy« přednosti i nedostatky básnictví dialektického: patos myšlenky není provázen dostatečnou životností; postavy, jež jsou hlavně ideovými funkcemi, mají málo teplé bezprostřednosti a místy se sesýchají v prázdná schemata, což platí ještě více o Ludmile, než o Janovi; řeč skrovně výrazná nekarakterisuje, nýbrž jen dokazuje, horlí, poučuje. Vzletu, jímž »Labyrint slávy« unáší, se podivujeme, ale při tom toužíme po pevné zemi, aby s námi na ní stanul básník příliš abstraktní.

Vocel sám pokládal své básnické poslání »Labyrintem slávy« za dovršené a jen zřídka pocítil ještě za svého dlouhého působení slovesného potřebu sáhnouti k verši. Učinil-li to, byla to spíše básnická publicistika než vlastní poesie. Nejsou však bez několikeré zajímavosti jeho verše na rozloučenou. V témž ročníku »Časopisu českého musea«, který obsahuje nejvíce jeho revoluční žurnalistiky, r. 1849 otiskl dva cykly časových básní »Před březnem r. 1848« a »Po březnu r. 1848«, do nichž soustředil jednak temnou, dusnou a beznadějnou náladu reakční, jednak plesné, jiskrné a opojné dojmy revoluční, obé se

značným stupněm básnické sugesce. Nemluví tu politik pevného programu, nýbrž kulturní a humanitní horlivel z »Labyrintu slávy«; neozývá se zde havlíčkovská kritika, nýbrž vocelovský tendenční důraz; neoslovují nás konkrétní zjevy, nýbrž ocitáme se v pomyslech zcela všeobecných. A hle, ve chvíli, kdy nový obsah jest vším a kdy se formy zdají zbytečností, vyčerpává se učený znalec poesie vynalézáním a broušením východních i západních forem co nesjložitějších, krouží kancion, notuje kancónu, skládá sestinu a piluje ghazel . . . pro tyto formalistické hříčky má dosti času i pohody ve své studovně, kam patrně nezaléhá hluk s barikád.

Tak i v hodině rozloučení s poesií, kdy kolem něho všude duní a víří mladý svět, jest Jan Erazim Vocel, konservativec a estét, věren sobě; prožívá zápasy a otázky přítomnosti, ale dostává se k nim obrazy, ději a formami minulosti; vnáší do básnictví spíše vzdělaný a důmyslný rozum, než horké srdce schopné prožitku; spojuje umění nerozlučně s vědou, v níž posléze nachází sebe sama plně a zůstává typem básníka nikoliv z vnitřního posvěcení, nýbrž z potřeb obrody a výchovy národní.

J O S E F K A J E T Á N T Y L

Ve svých vzpomínkách vypravuje herec F. F. Šamberk tuto epizodu z poslední životní doby Josefa Kajetána Tyla: V kterémsi městě severovýchodních Čech vstoupil kočovný herec Tyl s hošíkem v náručí z formanky, kde se usadil se svou společností na bednách s rekvizitami, do přední místnosti, určené pro honoraci městskou; chtěl zabavit děcko pohledem na hru v kulečnick, kterou se právě přední měšťané a úředníci v této první restauraci města zabývali. Dítě bylo šťastno z pohybu barevných kuliček, když tu k Tylovi přistoupil hostinský, poklepal mu na rameno a řekl: »Pane Tyl, sem nepatříte . . . tam vedle je vaše místo . . .« Josef Kajetán Tyl ani necekl, svěsil hlavu a tiše se ubíral k ostatním hercům do formanky.

Nevíme, zda potomci oněch patriciů se po vzoru jiných působišť Tylových chystají označiti pamětní deskou dům, v němž tehdy Tyl bydlil a zda své městské divadlo nemíní nazvati divadlem Tylovým. Avšak, o sedmdesátém výročí smrti Josefa Kajetána Tyla, uvědomujeme si všichni, že tento potulný herec, věčně prodloužený a pronásledovaný politickými úřady i nemilosrdnými

věřiteli, tento chudý kejklíř, viněný nadutými pokrytci z nemravného života, tento ubohý literární dělník, píšící chvatně pro upokojení nakladatelů a jejich poukazů na vyčerpané zálohy, usedá ve vděčném vědomí celého národa do první řady jeho buditelů, hned vedle Jungmanna a Palackého, i vedle Karla Havlíčka a Boženy Němcové. Snad vrstevníci Tylovi, kteří si s vděčným pohnutím stírali slzu při jímavých výjevech jeho srdečně pravdivých her lidových a kteří nad citovou romantičností jeho prostých povídek prožívali okouzlení vlastní mladosti, by žasli nad tímto nanebevzetím skromnického muže, k němuž lnuli hlavně jako k štědrému dárci zábavy a dojetí, rozdávajícímu na potkání a bez nároků kusy svého srdce. Ba, snad by sám Tyl odmítl s pohnutým zahanbením tuto nenadálou posmrtnou čest, nevěda, zda si jí zasloužil nehonosnou drobnou prací, spojenou s tolikerým ponížením, či několika dramatickými díly, při jejichž improvizované tvorbě sám cítil, jak naň horkým dechem lásky a důvěrnosti dýchá sama Poesie. Než, potomstvo koná dnes jenom svou povinnost, uvádí li tvůrce své národní hymny na přední místo v panteonu svého obrození, a to nejen proto, že melodickou zkratkou písně a několika symbolickými a zároveň životnými figurami svých prostoduchých kusů vyjádřil citovou pravdu celého plamene, nýbrž především proto, že celým úsilím svého

dělného a mučednického života dal mravní příklad nám i budoucím.

Oceňovati slovesný, kulturní a národní význam Tylův nesmí znamenati, ani v jubilejní den, přeceňovati ho. Josef Kajetán Tyl, jenž sám byl ostražitým a důmyslným kritikem divadelním a jenž dovedl porozuměti vývojovým podnětům, obsaženým v příkrém projevu jeho nejpronikavějšího posuzovatele, má býti hodnocen kriticky; i pak, ba právě tím stoupne vzácná cena jeho osobnosti a jeho díla.

Myšlenkově se spokojil tento typický příslušník třetího pokolení buditelského vždycky tím, že přejímal a popularisoval ideje a zásady velkých mluvčích národní romantiky; nikoliv u Tyla, nýbrž u Jungmanna a Kollára, u Šafaříka a Palackého hledáme a budeme hledati myšlenkový obsah národního obrození v čistém a autentickém vyjádření. Spisovatel »Posledního Čecha« a »Poutí českých umělců« dal těmto ideím lidovou formu, prožil a vyslovil jejich citový přízvuk, sloučil je v půvabném romantismu se vším zaníceným tíhnutím mladistvého srdce, idealistické vůle, životního optimismu. Sám se nepokládal nikdy za velkého slovesného tvůrce, a již jeho vrstevníci, okouzlení lehkým proudem vervního Tylova vypravování a prostou svěžestí přirozeného dialogu, se marně v jeho povídkách i dramatech ohlíželi po typických postavách a

pregnantních situacích, které obsah Tylovy individuality a jeho doby trvale přenesou do budoucnosti; v té příčině se nedostalo vlahému a melodickému spisovateli středních poloh oněch výsad genia, jichž požívají jeho současníci a přátelé, temně půlnoční Máchů a světle polední Božena Němcová. Tyl, přední ze zakladatelů české prósy výpravné a mistr lidové konversace jevištní, nedovedl sevřít myšlenku a cit slohem tak stručným, výrazným, plastickým jako jeho dočasný odpůrce a při tom vlastně spolupracovníci na díle buditelském a lidovými výchovným, Čelakovský a Karel Havlíček, jejichž sloh jiskří a svítí doposud jako úder ocele o křemen; snad též proto připadá nám leccos z květnatého a načechraného díla Tylova již zastaralým i po výrazové stránce jako slavnostní řeči našich dědů a milostné dopisy našich babiček . . . vane odtud silný dech domova, nikoliv však vůně čerstvě nakrojeného chleba na nově prostřeném ubruse, nýbrž parfum proudící z otevřené skříně, kde mezi rodinnými písemnostmi a starými krajkami a výšivkami se rozpadávají suché snítky mateřidoušky a tmavé lístky levandule. A přece odkaz Josefa Kajetána Tyla není pouhou musejní památkou pro potřebu historiků a pro pietní vzpomínky jubilejních chvil. Doposud promlouvá k nám z něho ona mocná síla, v jejímž stálém pohybu a projevu záleželo a záleží tajemství trvalé Tylovy

účinnosti a která mu zaručuje především čestné místo mezi národními buditeli. Jest to síla Tylovy lidovosti. Jeho generaci, narozené již uprostřed napoleonských válek a vyzravší plně v revoluční období roku 1830—1848, bylo vůbec určeno, aby obrozenské ideje učenců a básníků přenesla mezi lid, aby je smířila s potřebami denního života, aby je přiblížila chápavosti i citu prostého muže, ale i české ženy. Nikdo toho, vedle Havlíčka, nedovedl tou měrou, jako Josef Kajetán Tyl, lidový novinář a populární redaktor, kratochvílný povídkář dlouhých zimních večerů a vynalézavý společník nedělních odpůldní, sám syn chudého řemeslnictva, povoláním drobný úředníček a nuzný herec, znalý všech starostí a zkoušek, hmotných nesnází a rodinných běd vzdělaného proletáře, ale rozumějící i jeho potřebě zábavy a hromadného veselí. Tato lidovost byla i v básnictví nejšťastnější a nejštědřejší inspirací Tylovou a vlastně nejlepším darem, položeným sudičkami do kolébky synku kutnohorského muzikanta. Z jejího nevyčerpatelného ducha prýštil silný a zdravý proud Tylova jadrného, správného, kořenného jazyka, posud hodného nejen podivu, ale i studií. Z jejího požehnaného lůna se zrodily Tylovy pravdivé, bezprostřední, plastické figury, zalidňující jeho dramatické mravoučné obrazy ze života i jeho scénické báchorky, kde se k nim tovaryší pohádkové postavy, vy-

stoupivší právě ze svěžích vod prstonárodní tradice. Kde byl Tyl skutečným básníkem — a myslím, že mu to soudná budoucnost přičkne jenom pro obor tvorby divadelní — byl jím právě silou této lidovosti, projevující se buď schopností pozorovatelskou anebo báchorkovou hrou obraznosti: památná trojice postav z nejpopulárnější hry Tylovy »Strakonického dudáka«, Švanda, Dorotka, Rosava, ukazuje, kde byl nejšťastnější pramen Tylovy inspirace. A z nejhlubších vrstev této české lidovosti vytryskla v požehnaném okamžiku i Tylova píseň, která sama mu zaručuje nesmrtelnost; nepřijalť pouhou nezaslouženou náhodou národ a stát za svou hymnu obě slohy, kde obrozenská koncepce vlasti jest zmelodisována a prohráta lidovou citovostí. Byl-li kdo spisovatelem českého vlasteneckého demokraticismu, jak se vyhranil kolem roku 1848, byl jím Tyl, pravý syn své doby a připravovatel lepších dob příštích.

Lidovost nebyla však Tylovi pouhým darem a výsadou, nýbrž především programem životní práce. Konal ji soustavně a nezištně jako spisovatel a redaktor, politický a lidovýchovní novinář a pořadatel vlasteneckých zábav, ale hlavně jako neúnavný organisátor a pracovník divadelní, v němž zároveň uctíváme sta a tisíce zapomenutých a bezejmenných herců a ochotníků, zúčastnivších se svým podílem národního obrození.

Dnes, kdy se pohříchu zdá, že divadlo se nadobro zřeklo svého národně kulturního poslání a kdy jeho nákladné i neúčinné slohové a neslohové pokusy nemají vůbec souvislosti s duchovním životem národního celku, sotva chápeme, jak k němu vzhlíželo třetí a čtvrté pokolení buditelské, generace Klicperova a Tyla a po ní Smetanova a Nerudova. Bylo právě jejich přínosem k národní organisaci obrozenské, že objevily lidovou a buditelskou moc divadla, že chtěly národu vrátit zemské jeviště pražské a zahrnouti do divadelní sítě všecek venkov . . . úsilí to se podařilo, i když velké umělecké činy, posvěcující tuto obroditelskou snahu, se dostavily vlastně jen v oblasti hudební. V dramatech byl k nim na nejsprávnější cestě právě jen Tyl, tušící nejednou netoliko teoreticky, ale živým tvořením, jaká by měla asi býti česká hra lidová, ano, národní. Ale právě obět, kterou jako ochotník i herec z povolání, pražský režisér českých her i vůdce potulné družiny na venkově, přinesl svému organizačnímu snu, značila zároveň podlomení jeho básnického rozvoje, ano, předčasné zničení jeho mladého ještě života. Umělecky dlužno této sebevražedné oběti litovati. Za to tam, kde se eticky hodnotí, čím kdo přispěl svému národu, jest tato obět chudého kejklíře jedním z titulů jeho čelného místa v národním obrození. Jest ještě něčím více: podnětem k zahánbujícímu srovnání, čím byla služba národu

před sedmdesáti léty a v jakou výnosnou, pohodlnou, laxní funkci jsme si ji dovedli proměnit osvobození, ve svém samostatném státě.

KAREL HAVLÍČEK BOŘOVSKÝ

Mezi svými duchovními hrdiny a vůdci, kteří provázejí potomstvo dlouho po své tělesné smrti jasným příkladem a mravním povzbuzením, mívají národové nevelikou družinu zvláštních miláčků, jimž dávají přednost i před samozřejmými auktoritami, a k nimž se vracejí celá pokolení s pocitem důvěry a něhy. Dějinný paradox chce tomu, že se tito duchové, tak drazí potomstvu, netěšili za svého života vždy lásce a přízni svých vrstevníků, ba, že naopak byli ve své době doprovázeni nedůvěrou a odporem svých současníků; teprve za hrobem vykvetly na tomto dočasném trní růže obdivné lásky. Takto z bohatýrské generace našich buditelů, kteří první polovici devatenáctého věku naplnili velkými činy slovesnými a vědeckými dalekého dosahu pro národní vzdělanost a veřejné obrození, jsou Dobrovský a Jungmann, Šafařík a Palacký, Kollár a Čelakovský ode dávna předmětem úcty, podivu a důvěry, kdežto Karel Hynek Mácha a Karel Havlíček jsou zahrnováni ohnivou příchylností.

Mácha a Havlíček, básník snu vedle básníka činu, jaká to zvláštní dvojice! Oba velcí podně-

čovatelé odešli od díla nedokončeného, Mácha na rozhraní jinošství a mužství, Havlíček dlouho před vrcholem plodné mužnosti; oba novotáři uprostřed umdlévajících konvencí revolucionovali písemnictví v evropském duchu a střetli se proto prudce se svým konservativním okolím; oba našli českou vlasteneckou romantiku v rozkladu a hledali z ní východisko, Mácha v hlubším a důslednějším romantismu myšlenkovém a uměleckém, Havlíček v jadrném zdraví čerstvého realismu. A přece jak hluboké rozdíly mezi oběma duchy, třebaže pouhé desetiletí leží mezi jejich kolébkami! Karel Hynek Mácha narodil se, žil a zemřel ještě úplně v těch těžkých, temných letech metternichovské poroby, jimž nebylo jitrního světla, i náležel k pokolení, které, nesmějíc se vyžití veřejně, utíkalo se výhradně do snu, hledalo útěchu na osamělé hrudi přírody, zžíralo se metafysickými úzkostmi — proto se stal básníkem noci a jejího mučivého mlčení. Když v čtyřicátých letech Karel Havlíček Borovský vstupoval do veřejnosti, klesaly v Rakousku již okovy a řetězy dávno zrezivělé a publicita byla do jisté míry možná; nastával úsvit a jako polnice bdělého kohouta přivolával právě Havlíčkův hlas blížící se den. Mužem dne nazval Karla Havlíčka již Neruda, a jenom za jasného světla denního dovedl žítí tento osvícený duch světlé rozumovosti, jiskřivého vtipu a průzračného

úsudku, před jehož planoucíma očima se plášili netopýři a sovy. Mácha, vyhýbající se v plaché soustrasti člověku, nacházel úkoj jenom v přírodě, Havlíček však, k přírodě lhostejný a neúnavně se zabývající člověkem, miloval a sledoval na devše denní činnost lidskou. »Jen bílý den nám plné, volné slovo, jen bílý den nám svobodný dá čin«, vyložil si jeho přesvědčení správně básník a zachytil tím nejen smysl Havlíčkova zjevu, ale i smysl jeho doby: po generaci romantických snůlků přichází o vigilií roku 1848 velký politický realista, učí politicky mysliti, politicky mluvit, politicky jednati. Ale že je básníkem činu, dovede na konec i politicky trpěti.

Přichází neobyčejně zralý a vyspělý, jakoby ani nebyl čtyřiaadvacetiletým mladíkem bez dokončených akademických studií. V době, kdy se jiní nesnadno rozhodují mezi cizími vzory, jest tak hotov, že skoro již nepřijímá vlivů z vnějška a podlehne-li na chvíli přece některému, jest to jenom proto, aby s jeho pomocí vybavil určitěji ukryté rysy své rázovité osobitosti; důmyslně poznamenal Denis, že jest, na rozdíl od ostatních vůdců hnutí národního, mnohem méně prosáklý vlivy cizími, mnohem bezprostředněji proniklý tradicemi národními. Potomek chudých chalupníků na nejdrsnějších a nejméně úrodných místech Českomoravské vysočiny a synek praktického maloměstského kupce měl tuhý životní

kořen a dovedl se vzpíratí nepříznivému osudu, ale sdílel se se svými krajany také o svéhlavu rozumovost a o náklonnost k náboženskému hloubání, již působení pobožné a citové matky i obou kněžských vychovatelů v dětství ochočilo až ke křesťanskému sentimentalismu. Již u chlapce jeví se záhy tvrdý vzdor, který se bouří proti veškerému bezpráví, jež k německo-brodskému gymnasistovi přistupuje hlavně ve formě obecné germanisace v městě, na školách, ve vzdělanosti; velmi časně vyškrtne Havlíček ze svého evangelia větu o neodpírání zlému. V mladistvých veršovaných projevech, formálně velmi nedokonalých, hlásí se u Havlíčka občas romantika, nevyvážená z vnitra, nýbrž jen načerpaná z ovzduší a zároveň vlastenecké zanícení, temenící až z hloubek bytosti; obé se spojilo, když Havlíček pojal životní plán, státi se knězem-učitelem, který by konal mezi lidem úlohu národně buditel-skou. Ale tento vlastenecký romantismus, velmi časně zavrhaný rozumem, »katem a ukrutníkem«, musel projíti dvěma zkouškami ohněm, v nichž máloco z něho obstálo, avšak kde se pro-čistilo stříbro Havlíčkovo svérázu.

První zkouška nádešla mladému alumnovi v pražském semináři, kam vstoupil náboženský horlivec, aby skeptik a odpůrce církve opouštěl zdi jesuitského Klementina. Poznal zblízka zkostnatělost dogmatu, bránícího se vědeckému

pokroku, i násilnictví hierarchie, podporující svět-
ský absolutismus, ale co bylo významnější, osvo-
jil si osvícenskou kritiku náboženství a církve od
Voltairea po Lessinga a nacházejí v ní učení sou-
rodé, přijal ji úplně, jsa nejvýše ochoten připu-
stiti romantickým novokřesťanům rázu Lamen-
naisova mravní krásu osobnosti Ježíšovy a trva-
lou cenu jeho etiky, ovšem přeložené do střízli-
vějšího a praktičtějšího utilitarismu. S katoli-
ckými romantiky ani s protestantskými dědici
české reformace, kteří dávali ráz našemu smýšle-
ní buditelskému, neměl napříště nic společného
a náboženský svůj racionalism nezapřel ani, když
na vrcholu své mužné síly a veřejného vlivu ve
skvělých »Kutnohorských epištolách« mínil v
zájmu občanského pokroku občerstviti církev ně-
kterými reformami, nedotýkajícími se věroučné-
ho základu. Kritické osvícenství osmnáctého vě-
ku zůstalo u nás nevyžito, ježto obrození přija-
lo z něho v první své fázi pouze některé podněty
vědecké, nepřenášeje jich do veřejného myšlení;
Havlíček však, ve shodě s obnovou racionalismu
mezi oběma revolucemi 1830 a 1848, dohání za-
meškané údobí vývoje a slučuje filosofii osvícen-
skou se střízlivou rozumovostí, se zdravou
skepsí, s chladným hloubalstvím, plemennými to
znaky českého kmene na rozdíl od Moravanů a
Slováků. Po Josefu Dobrovském jest Karel
Havlíček první důsledný osvícenec českého obro-

žení; osvícenství není mu pouhou kritickou metodou, nýbrž tvůrčím podnětem, jak ukazuje jeho velkolepý zlomek »Křtu sv. Vladimíra«, v němž český vtíp se pojí vítězně k voltairovskému sarkasmu, k feuerbachovskému pojetí, k heinovské svévoli obraznosti.

Druhá zkouška nebyla ani méně bolestná ani méně významná, a to jak pro Havlíčka sama, tak pro celý veřejný život český. Jedinou větší politickou koncepcí vlastenecké romantiky byl panslavismus, posvěcený a ověřený auktoritami Josefa Jungmanna, Jana Kollára, Fr. Lad. Čelakovského, jenž se někdy spokojoval jazykovou a knižní vzájemností, ale namnoze se opíral o idealistickou víru v mocné carské Rusko, jakožto pávězu Slovanstva veškerého; austrofilská praxe stejně obratně jako neupřímně zakrývala skutečné smýšlení českých vlastenců, s nimiž i Havlíček původně souhlasil. Úskalím, o něž se ztroskotávají důvěry tak smělé a víry tak matné, bývá zpravidla přímé poznání, a toho se dostalo Havlíčkovi již záhy. Víme dnes, že poznal z Ruska zeměpisně a literárně pouze nepatrný úsek a to očima moskevských slavjanofilů, ba, že se nesnažil více poznati, ale to mu stačilo, aby byl navždy vyhojen z panslavistických utopí a o vůdčím postavení carského, pravoslavného Ruska v budoucím Slovanstvu; pohrdaje samoděržavím i aristokratismem šlechty i kněžstva, nemohl

v životních formách ruských spatřovati výhody pro nás Čechy, napadal po návratu do vlasti všecko oficiální rusomilské slovanství a přiklánil se v politice k austroslavismu, jenž však znamenal přestavbu absolutistického císařství v konstituční stát federativní, kde by Čechové a těsně vedle nich Jihoslované byli vedoucími národy; jeho zanícení pro spravedlivé a moderní Rakousko vyrovnalo se málem jeho nesmiřitelnému opovržení k staré habsburské monarchii, jejíž vlády spatřovaly v Havlíčkovi právem odpůrce zvláště nebezpečného. Jasná formulace těchto politických zásad nebyla při Havlíčkově návratu z Ruska ještě možná, a také on si ani neuvědomoval, že v něm především uzrál politický novinář.

Získal v Moskvě ještě mnoho jiného, co bylo ziskem i pro celé české písemnictví. Léta čtyřicátá na Rusi jsou velká doba myšlenkového kvasu, z něhož se zrodil monumentální realismus ruský, pro Havlíčka zosobněný hlavně Gogolem. Zde se naučil Havlíček literární metodě pro pozorovatelský, ostrý dar, jenž mu byl vrozen a pro schopnost názorné i sporé charakteristiky, v které se vytrvale cvičil; jadrné a rušné »Obrazy z Rus« ukazují, jak pronikavě postihoval Havlíček všední život kolem sebe, do té doby neuznávaný u nás za hodna pozornosti spisovatelské; velmi brzy se projevila B. Němcová učelivou žačkou Havlíčkovou. S Rusy Havlíček nenáviděl

Němců a s nimi je pilně četl; byla to tehdy zvláště tak zv. škola mladoněmecká s Boernem a Heinem v čele, která ho doučovala v technice pamfletu a paskvilu veršem a prósou a posilovala jeho přesvědčení, že novinářství náleží k nejvyšším formám novodobého písemnictví.

Žurnalistika politická nebyla mu roku 1845 v Praze zprvu zcela dostupna, i spokojil se Havlíček zatím s žurnalistikou kritickou. Pravím výslovně: spokojil se, neboť, ač ji konal se zanícením, byla mu přece pouhou průpravou a episdou. Posuzovatelů a to namnoze esteticky i historicky vzdělanějších a klidně obzíravějších měla naše literatura před Havlíčkem několik, ale on byl první, kdož odhadl a obhájil funkci kritiky v národní vzdělanosti, kdo z úsudků slovesných činil obecné závěry pro hodnocení společenských jevů, kdo se v praxi nebál pohoršení, když šlo o plný projev osobního názoru. Polemik, jenž kritika doplňoval, byl nebezpečný, neboť neobmezeně a pronikavě vládl rozumovým vtípem a za ním utajoval humor poctivého a srdečného muže, který nenávidí lidských neřestí a pošetilostí, ale miluje při tom člověka. Forma, jíž Havlíček polemik ve verších a zvláště v epigramech a parodiích užívá, aby ji v geniálně politické grotesce s jemnými lyrickými tóny a s dravou satirou »Tyrolských elegií« dovedl k mistrovství, jest důsledkem a pokračováním slohové zásady

Čelakovského, který lidovou píseň učinil výrazovým východiskem, ovšem žertovný a smavý romar usedlého Goethovce, proměnil se v podání Havlíčkově v útočné a hořké veselí bojovníka, jenž, octnuv se v háji Charitek, řeže pruty a raltosti na šípy.

Nebyl to nikdo menší než František Palacký, kdo tohoto vynikajícího spisovatele uváděl soustavně do praxe politicky novinářské, cítě že v něm nalezl lidového tlumočnicka svých politických zásad, vyvoděných z poznání vývoje dějinného. Vzájemný vztah těchto dvou mužů náleží k nejsvětlejším kapitolám našeho národního obrození: jen zřídka dovedou si tak porozuměti dva vyhranění zástupcové generace otecké a synovské, různých temperamentem, vychováním, prostředím společenským a názory náboženskými a estetickými; řídčeji pracují v bezděčné dohodě druh pro druh; nejřídčeji zachovají si věrnost ve zkouškách, jaké reakce uložila Palackému i Havlíčkovi. Krásně pověděl Masaryk, že jejich spojení bylo a zůstane požehnáním. Palacký, jenž byl duševní aristokrat s panským a učeneckým odstupem od lidu, potřeboval novinářského apoštola, aby doktriny přesně promyšlené a pečlivě odůvodněné přenesl s jasností a prostotou, které nikterak nejsou nejmenším uměním, do měst a i vesnic, aby pro ně s láskou i s důrazem vychovával čtenáře a vyznavače, aby je ilustroval ná-

zornými příklady ze života a měnil i v drobnou praxi osvětovou a hospodářskou. K tomu nechybělo Havlíčkovi nic: ani přesný smysl pro podstatné, ani dar přehledného a zajímavého výkladu, ani mravní zanícení, ani řízný vtip — první náš novinář byl zároveň naším žurnalistou největším. Politický rozmach r. 1848 způsobil, že oficiální »Pražské Noviny« Karel Havlíček zaměnil za svobodný deník národního liberalismu »Národní Noviny«, kdežto reakční tíseň přinutila ho, že se místo denního listu musil omeziti na politickou lidovúchovnou revui »Slovana«; rytmus doby měnil přirozeně tón přednesu, ale čím se zachmuřoval politický obzor, tím byl Havlíček rozhodnějším, radikálnějším a odvážnějším.

Je-li František Palacký vlastním českým politikem roku 1848, jest jeho vlastním žurnalistou Karel Havlíček, v zásadách, jež jsou majetkem Palackého, není mezi nimi rozdíl. Oba stavějí proti starému Rakousku, v kterém se panovnický absolutismus dobře snášel s protinárodní centralisací německou, jednotné velké a silné Rakousko nové, důsledně konstituční a vybudované na federaci národů; oba přehlízejí starý český program státoprávní, Palacký, podle slov Pekařových, patrně pod vlivem mladistvého svého prostředí slovenského, z politicko-filosofického přesvědčení o nastalém období velkých států, z na-

děje, že nová ústava státu převahou slovanského obnoví staroslovanskou demokracii, Havlíček asi z nedostatku smyslu dějinného a ze skrovnějšího zájmu politickoprávního, snad i z ohledu na uherské Slovensko, od něhož mnoho očekával pro národní budoucnost, hlavně však z překypující plnosti svého nacionalismu, pro něž hlavní životní skutečnosti jsou celky národní a nikoliv státní. Ozvaly-li se mezi oběma — také za Havlíckovy kratičké a bezvýznamné prakse parlamentně-politické — rozpory, vyvěraly spíše z různosti temperamentu než názorů; přece však tato různost nedopustila, aby Havlíček, důsledný, rázný demokrat, lidový až do dřene kostí, rozhodný v slově i v činu, snad stanul v radikálním táboře. Před tím chránila jej jeho rozvaha, kritičnost přenášená i do praktického života, přísné vědomí výchovného poslání mezi lidem — muž úplně zralý v dvacetisedmi letech nemohl ani v politice přijímati romantiky mládeže, kterou zavrhoval v literatuře.

Jest známo, že naděje o plně konstitučním, národně federalistickém Rakousku se nesplnily ani roku 1848, ani kdy jindy v sedmdesáti letech, následujících; nikdy nebylo zklamání těžší než za tuhosti reakce Bachovy po r. 1849. Radikálové byli rozptýleni a umlčeni, Palacký uchýlil se od politiky zase k přísné práci vědecké v ústraní své studovny, ale Havlíček vydržel tak dlouho, až

se všechny otrávené šípy persekuce státní sesypaly bez výběru na jeho mužnou hrud. Vyprávěti o křížové cestě, která vede Havlíčka z Prahy do Kutné Hory a Německého Brodu, aby přes brixenskou Kalvarii dospěla hrobu olšanského, znamená buď obviňovati politickou a policejní moc rakouskou z pomalé vraždy, která nemůže býti ani pozakryta heslem vraždy justiční, nebo zpívati chválu mužných ctností, jaké jenom zřídka se objevují v moderním životě politickém. Havlíček nikdy nedbal o dekor romantický a také v úloze mučedníka nijak si neliboval, jak svědčí jeho důstojné a naprosto nesentimentální dopisy brixenské, ani myšlenku, jež ležela nadsadě, že v něm jest pokutován celý národ, nerozváděl se samolibým zrcadlením. Patetikům bylo by po chuti, aby se přel s osudem neb žaloval Bohu, ale Havlíček hovoří ironicky s měsíčkem a vypráví mu rozmarně tragikomedii Bachova Rakouska, jež nadarmo žandarmerií zuří proti svobodné myšlence politické. Romantikové by si přáli, aby proklínal tyranství církve a státu a svolával na ně soud dějin, avšak Havlíček vymýšlel jen in margine Nestora rouhavé legendy staroruské, nebezpečnější ve své grotesce, než kletby a hrozby. Přes to neušel mimoděk svatozáři mučedníka a také v tomto neočekávaném úkonu prospíval po celá desetiletí po své smrti národní věci jako jí sloužil činností politicky bu-

ditelskou, dílem novinářským, svobodným smíchem satirickým.

Když pětatřicetiletého žurnalistu s činností pouhých šesti roků a spisovatele dvou tří nevelkých knížek pohřbívali za doby nejtuzší reakce a za všech policejních opatření, shromáždili se kolem jeho ostatků v Praze na neodolatelný povel svých srdcí všichni Čechové, kteří měli odvalu své národnosti a svého občanského přesvědčení. Platí o tom verše básníkovy:

»Ten drsný lid náš sukovitý — a tvrdý jako štítý jeho skal — před rakví jeho tiše jak v zem vbitý — a přikovaný stál. — Však co v svém nitru cítil, blýsklo — mu v tváři, stál zde čestná stráž, — vše v jediném se vzdechu k sobě tisklo: — B y l c e l ý n á š !«

Ano, zde jest skryta záhada osobního kouzla Havlíčkova, které na nás působí stejně dnes, kdy jeho politické tužby jsou naplněny, jako nás posilovalo v dobách, dokud nebyl jeho boj za národní samostatnost dobojován. Karlem Havlíčkem Borovským ztělesněna jest česká národní povaha v kladných a plodných svých rysech, které útisk hmotný i mravní po století dusil a vázal, a jenž se projevil rázem, jakmile nadešla možnost svobodného projevu od rozumové hloubavosti a prudké ráznosti až po řízný vtip a živý humor, od vytrvalosti v práci a utrpení až po družnou dobrotu prostou patosu, od jasnosti v myšlení až

po jasnost ve výraze, která jest obranou proti sentimentalitě. Mnohý z jeho vrstevníků i následovníků nadán byl tím oním z těchto povahových znaků; všechny však na sebe soustředil pouze on sám, kost z kostí našich, maso z masa našeho. A není pochyby, že stejně jako my, kteří vůči němu jsme asi generací vnuků, řeknou i děti dětí našich o Karlu Havlíčkovi Borovském: »Jest celý náš!«

TŘI LIBERÁLNÍ POLITIKOVÉ

1. Kovový hrdina.

Osobnost Karla Sladkovského, v které šedesátá léta spatřovala nejmohutnější ztělesnění politické mužnosti, a kterou Jan Neruda miloval obdivuhodnou láskou mladšího bratra, jest dnes napolo zapomenuta, a jeho jméno, jehož pouhý zvuk působil na současníky jako úder zvonu, zaznívá pro třetí generaci hluše: což opravdu byl tento slavnostní mluvčí české věci z dob říjnového diplomu a fundamentálních článků něčím více než průměrným paladinem vlasteneckého liberalismu?

Lhostejně míjejí návštěvníci Národního divadla ve foyeru velkorysé poprsí, hledící pevným zorem statečného uspokojení na krásu a slávu uměleckého domu, kterou neúnavný budovatel viděl před sebou v tušivém vytržení a jejíhož dovršení se nedočkal; kdo z nich ještě ví, že to byl z českých politiků vedle F. L. Riegra právě Karel Sladkovský, jenž výstavbu »nádherného chrámu našeho národního umění« povznesl na věc české cti a veřejného pokroku? Sotva literární odborník zná obě elegie, které jako rudé růže do mrazivého hrobu Sladkovského hodili stařecky naivní Boleslav Jablonský a mladistvě zanícený Josef

V. Sládek, a zná-li je, jest asi nakloněn vinití oba básníky z příležitostného přepínání. Nerozřezáno a nečteno žlutne a rozpadává se v knihovnách Hellerovo vydání Sladkovského řečí a úvah, které nepohnulo doposud ani politických dějepisců, aby ocenili jeho evropsky orientovanou studii o parlamentním zastoupení, ani historiků slovesnosti, aby rozebrali dopodrobna Sladkovského umění slova, které pro dobovou rušnost a barvitost nazval bystrý pozorovatel »řečnickou básní bohatých rytmtů.« Náleží tedy sté výročí narozenin Sladkovského k oněm nečasovým jubileím, jež jsou odsouzena, aby přešla bez ohlasu. Ale zdali snad Karel Sladkovský není z těch nečasových a protičasových lidí, kteří nám pomáhají vymaniti se z obklopující nás tísnivé a nemorální časovosti a dokonce nás k tomu důtklivě vybízejí?

Sladkovského politika, která po junácké předešle roku 1848 vyplňuje léta šedesátá, liší se celou metodou od politiky dnešní, ale tento rozdíl je hlubší, než jaký se rozvírá mezi starým liberalismem a přítomným stranictvím, vybudovaným více méně na sociálním pojetí veřejného života. Karel Sladkovský byl ovšem velice rozhodný politický individualista: nejen že pomýšlel v rámci obecného prospěchu vždycky na svobodu jednotlivcovu a na jeho plný rozvoj osobnostní, ale, ač vůdce strany, především hlásal svou osobní pravdu, kterou se snažil přímo vnutit

svým stoupencům, straníkům, posluchačům. Těho se směl odvážiti ze dvou mocných důvodů mravních. Především zjistil si, a to nejenom instinktem, nýbrž zároveň promyšlenou úvahou, zda se jeho osobní pravda shoduje s tradicí dějinnou a s nejvyššími cíli politického úsilí národního. Získav si tento souhlas, cítil se bezpečen před omylem. A pak Karlu Sladkovskému šlo vždy jenom o osobní pravdu, nikdy o osobní prospěch, osobní ctižádost, osobní kariéru. Se svým odpůrcem F. L. Riegreem dal navždy příklad politika, jemuž služba národu nepřináší vůbec mzdy, žádajíc naopak obětí. Chudý novinář, odříkavý garcon a vegetarián, asket bez domácností a potřeb nevzal z veřejných funkcí ani haléře, naopak zaplatil za to, že se směl pro jiné obětovati zdravím a vším životním pohodlím. V tom se právě jevil svým vrstevníkům postavou antickou, přísným republikánem starého Říma, dědicem Aristidovým, a mluvili-li jeho druhové o charakteru Karla Sladkovského, vždycky znovu jej přirovnávali k oceli, nebo ke spěži, oněm kovům, z nichž se lijí zvony, kují zbraně a razí mince. Sladkovský odolal ještě jinému nebezpečí, kterým hrozí veřejná činnost politikům: nestal se modloslužebníkem vlastního já. Jeho řeči nikdy nebyly sebezradlem, ani samolibou apologií vlastních omylů. Nesnažily se seskupiti národních dějin kolem egoistického středu, ani

nebyly pronášeny, aby posluchačstvo pozbylo samostatného soudu pod tlakem řečnickovy sugesce; ba, kouzlo nejlepší z nich záleželo v tom, že se mluvčí, přesvědčen o pravdě svých slov, kterou promyslel a prožil osobně, přímo přelíval do zástupu, nesnižuje se k němu, nýbrž povznášeje jej k sobě. Jak v tom ve všem jest Karel Sladkovský dnes nečasový!

Není sporu, že patetická slavnostnost, která jako nachový a krumplovaný divadelní plášť byla přehozena přese všechnu politickou činnost Sladkovského, je naší době cizí . . . i v politice jsme překonali sloh Delarochův, Pilotyho a Munkácsyho. Karel Sladkovský potřeboval velkých dramatických situací na památných místech a s davovým rámcem, měl-li rozvinouti celou svou vzrušenou rétorickou, ano, deklamační vlohu: před rodným domem Havlíčkovým neb Husovým, upomínku Komenského, neb tváří v tvář slavnostnímu Hlaholu, ale především u základního kamene Národního divadla házel do zástupu mocnou fugu svého řečnického umění. Slavnostní nálada a citové vzrušení připínají pak křídla jeho uměle stavěným a skvěle stupňovaným periodám; obraznost živěná četbou romantiků a nasycená studiem bible dodává tu slovům názornosti. Ale v tom ve všem se často politická myšlenka ztrácí a konkrétnost podnětu mizí v dýmech a parách patosu. Velká studie o parlamentarismu a řada

sněmovních projevů i novinářských úvah o veřejných aktualitách dosvědčují, že Karlu Sladkovskému nechybělo smyslu pro politiku jako drobnou práci, metodický postup, trpělivou soustavu užité psychologie státnické — ale tato oblast mu nikterak nepopřávala možnosti plně se vyžítí. Budeme ho v této patetické slavnostnosti snad chtítí následovat? Sotva, spíše se nám jenom steskne po dobách, kdy politika byla také čímsi svátečním, kdy bylo možno do ní vložit nadšení, kdy za ohnivými slovy planula též ohnivá srdce. Zdá se býti tomu tak dávno, že nevěříme ani, že Karel Sladkovský žil ještě před půl stoletím na české půdě.

Divným mužem nazval již Neruda ve svém nekrologu Karla Sladkovského a o několik řádek níže mluvil o jeho výstředním idealismu . . . nemohl a nechtěl mu dáti vyšší pochvaly. A Sládek v lyrickém svém epitafu přisoudil mu železné čelo, čistou duši a srdce »blahu všech zehnoucí žárem, jen k štěstí vlastnímu tak mravně chladné«; i to byla apoteosa, neboť mužný básník nadevše u muže-hrdiny cenil tuto podivnou souhru rysů charakterních. Ze zvláštní spěže, svérázně smíšené, ulit byl tento zvon, jehož velké srdce bilo tak mocně. Jenom matně slyšíme jeho hlahol a jeho melodii, rozumíme neúplně. Vzdálili jsme se tolik, či visí ten zvon příliš vysoko nad námi a nad naší dobou?

2. *Mr. Vorwärts.*

Přišel-li před čtyřiceti lety do staré, ještě velmi zachovalé Prahy z venkova nebo z ciziny host, zavedli jej známí do některého vlasteneckého spolku, kde se horovalo a klepařilo, do útulně zatachlé a dusné plzeňské pivnice, kam každá z obou vládnoucích stran zanesla svou politiku, nebo na kus družného lidového veselí do pivovarské restaurace se sklepnicemi a zpěváčky. Ale dojem společenského života pražského byl neúplný, ne navštívil-li cizinec starodávny dům u Halánků na Betlémském plácku: tam sídlil beze stanov a bez formalit skutečný společenský klub, tam bilo opravdové, silné a horké srdce české Prahy, tam byl pánem domu vždycky pohostinského nejrázovitější Pražan, Vojta Náprstek.

Bylo ovšem velice těžko naléztí tohoto originálního muže samotna, a vlastně se samota ani pranic nehodila k povaze družného demokrata. Vždycky měl kolem sebe nějakého cestovatele-přírodopisce, filantropickou nebo feministickou horlivkyni, sběratele národopisných předmětů, mladého dychtivého živnostníka, nemluvného poetu neb učence, dva tři americké Čechy, mladou, nenasytnou čtenářku z Amerického klubu a ovšem řadu neodbytných petentů, za něž se měl přimluvit v městském zastupitelstvu, od kterých měl koupiti bezcennou kuriositu pro Průmyslové

museum, již od něho žádali podporu na cestu za moře. Silný, velice nedbale a pohodlně oděný pán, ruměného širokého líce a bystrých, usměvavých očí za ostrými brýlemi, měl pro každého slovíčko, radu, útěchu, slib, po případě peníz neb stále přichystaný příbor při skromnickém obědě. Odpovídal několika lidem najednou, projevuje zájmy nejrozmanitější. Dokládal co chvíli své temperamentní, žertem kořeněné řeči odkazem na své proslulé scrabbooky, jejichž některý svazek musila sekretářka knihovny přinést. Vtipkoval, smál se rád, ale hned rozvinul s jasností pronikavě myslícího muže a s účelnou určitostí starého praktika přesný reformní plán, jenž vyhlízel strážlivě, ale měl hluboký základ idealistický. Bavil se v šibalské roztomilosti s dítětem svých přátel, pro něž vždycky nalezl v rozsáhlých kapsách svého staromódního šosáku mlsek neb hračku, v zápětí však rozdurdil se opravdově na své zpátečnické, staročeské kolegy na staroměstské radnici, kteří se holohlavého šedesátiletého mladíka, s pošklebkem nazývaného Mr. Vorwärts báli jako kapři v rybníku neúnavné štiky. Ale po chvíli, když ho zavedl do hovoru mladý, zamýšlený orientalista, a když se v řeči vracelo jméno zvláštního Náprstkova miláčka starého Konfucia, bodrý bonhomme zmlkl a zvažněl: to uprostřed všedního dne prožíval důsledný ateista, odmítající Nadpřirozeno i zásvěti, čistou chvíli

pobožností, které i jemu bylo třeba na cestě za postupným sebezdokonalováním, sebezpřemáháním, uprostřed nadosobní službě blahu jiných.

V mužné důstojnosti, kterou se Vojta Náprstek vyznamenával přede všemi svými vrstevníky a jež byla pravým opakem jak slabošského servilismu, tak planého poklonkaření české společnosti, rozeznal jeho ctitel Julius Zeyer v mistrovské své charakteristice dvojí zdánlivě neslučitelnou složku: hrdé sebevědomí pražského patricia a demokratickou vážnost někdejšího občana Spojených Států. Synek pražské měšťanské rodiny, zkompromitovaný účastí na revoluci, stal se — a to ještě před svým odjezdem za Oceán — prvním uvědomělým vyznavačem amerických ideálů u nás; vysloužil si to za mořem tuhou školou svépomoci, těžké ruční práce, měnivých osudů v době deseti let, v nichž položil základy k česko-americkému tisku a k organizaci zámořských krajanů. Sám se vychoval na statečného praktika, aniž, nevěda ani o tom, odložil cokoliv z idealismu dávného vyznavače Saint-Simonova. Věrný ctitel čínské kultury nemohl se státi přívržencem amerických předsudků plemenných a stýkal se v Unii přátelsky s dakotskými Indiány i s černochoy. Syn velké dobroditelky a sám muž nevyčerpatelné štědrosti nikdy nebyl tím, čím jest každý průměrný Američan: businessman. Hledal v Americe svobodu a nikoliv výdělek.

Ničím neprokázal Vojta Náprstek, náš nejroztomilejší svobodomyšlník, svou svobodomyšlnost krásněji, než poměrem k práci. Pochopil — a i v tom mu Amerika dala správné poučení — že nestačí, odhodíme-li pouta náboženská, politická, třídní, dokud nás práce činí svými otroky; vždyť její požehnání cítíme teprve tehdy, když vidíme v ní nikoliv cíl, nýbrž jenom prostředek k dosažení ne jmění, ne požitku, ne sobeckého štěstí, nýbrž opravdové volnosti. A tak vrátiv se domů z Ameriky, učí nejenom radosti z účelné a spanilé práce, nejenom zalíbení v technických pokrocích, ale především zjednodušení a zrychlení práce. Ne- ní tayloristou, který myslí hlavně na hmotné využití všech sil za ideálem krajní výkonnosti a znásobeného zisku; není manchestrovcem, jenž byl dal svému národu rád továrny, kapitalismus, dělnickou bídu; je tvůrce Průmyslového musea a především družným vychovatelem českého domácího pracovníka, vychovatelem českých řemesel, pomocníkem české ženy. Jeho průkopnický význam v ženské otázce u nás bývá zpravidla formulován tak, že Vojta Náprstek ve shodě s Karolinou Světlou a Augustou Opitzovou dává české ženě do rukou výzbroj pro samostatnou činnost výdělečnou. Ale to jest jenom půl jeho zásluhy. Druhá polovice tkví v tom, že každou ženu v domácnosti vysvobozoval zjednodušováním a zúčelněním práce z její poroby, aby na-

byla volného času pro své vzdělání, pro své poslání ve filantropii, pro zábavu ve spolcích a pro styk s přírodou. Založený jím Americký klub dám byl živým ztělesněním Náprstkova vrozeného a v Americe vypěstěného rytířství k ženám, které místo planých lichotek volí kamarádkou družnost, místo úlisné dvornosti živou ochotu, místo lyrické romantiky mužnou vážnost k ženinu lidskému důstojenství. Syn panímámy od Halánků a shovívavě roztomilý a poklidně věrný manžel Pepičky Křížkové, se bezděky vrátil k starodávnému a českobratrskému poměru k »pomocnici«, vynesl jej však na světlo střízlivé, praktické, veselé civilisace novodobé.

Vojta Náprstek byl ve všem nadobro jiný než jeho střízlivé a nezajímavé okolí, ač se sám označoval v samolibém omylu za člověka střízlivého rozumu. Všickni kolem horovali pro poesii a umění, ale on, muž činu, volal pohrdavě: »Nepochopuji, jak by někdo raději chtěl býti Shakespearem než Franklinem« — a přece celý jeho život jest, jak Zeyer krásně vytkl, jedinou básní. Liberálové a kněží v jeho sousedství se shodli, že morálka bez křesťanství není prostě možná, avšak český čtenář Paineův zahanboval všechny církevníky stálými důkazy svého altruismu, a než by se modlil k »občanu Kristu«, citoval raději Čiňana Konfucia — a přece rys náboženského posvěcení najde se v životním díle tohoto bezbožce. Vla-

stenecká společnost se vyjadřovala v maximalistických programech a skvělých heslech, jemu, českému Američanu, stačily soustavné malé činy pomoci, lásky, obětovnosti, jejichž součet skládá úctyhodné epos o národním hrdinovi obrozeném bez pera v ruce, bez řečnické fráse na rtech, bez vavřínu kolem hlavy.

Dnes, sto let po narození Vojty Náprstka, chybí naší době, jež si pokrok a demokracii zákoně nadiktovala, takový živý, skutečný, samorostlý Mr. Vorwärts až bolestně.

3. Politik darwinista.

První pokolení našich politiků vyšlo ve shodě s celým národním obrozením z humanitního idealismu herderovského, který měl silné kořeny náboženské. Palacký čerpal zanícenou sílu pro svou politiku z pevné víry v božský původ národnosti a ze zbožné důvěry, že sama Prozřetelnost, projevivší se již v dějinách, podporuje naše úsilí o samostatný stát a o sebeurčení národa. Přese všechna zklamání si zachoval do konce života přesvědčení o dobrotě člověka a svou naději v lidstvo a proto nepochyboval o konečném dorozumění mezi národy a o konečném vítězství spravedlnosti v Evropě. A o tato východiska, jež jsou vlastně odkazem klasického věku osmnáctého, sdíleli se s ním jeho političtí následovní-

cí, Havlíček a Rieger, při vši různosti svých temperamentů, ač u obou živý smysl praktický postavil všecko snažení politické do konkrétních služeb člověku a národu, jež považovali za nejvyšší útvar lidství.

Nadobro jinak bylo tomu v druhé politické generaci, které po obnově konstitučního života projevila mladistvou chut a sebevědomou odvahu přejmouti odpovědnost z veřejných osudů národních vedle klasické školy politické, vedené Palackým, či spíše proti ní. V osobivém liberalismu, k němuž se důrazně hlásili mladí demokraté a nacionálové, seskupení kolem Národních Listů, nebylo místa ani pro božské zákony ani pro konečnou harmonii, uskutečňující vznešené koncepcce klasického idealismu. Člověk, na nějž tito praktičtí vyznavači země pomýšleli při veškerých svých akcích a jemuž mínili zaručiti politická práva v národním celku, nemohl se nazývati synem božím. Lhostejný k dobru transcendentnímu, toužil si vydobýti radostný blahobyt a plnou možnost rozvoje zde na zemi. Usiloval o to tuhou prací příčinlivého a šetrného občana, a bylo-li třeba, vložil do svého úsilí všecku bezohlednost boje o život. Nevěřil mnoho svému bližnímu, neboť se sám, přes občasná slavnostní ujištění humanistická, přiznával k hobbesovské zásadě: Homo homini lupus. Tento názor byl přenášen také do politiky národní, a velký básník této dru-

žiny nenapsal jenom nahodile tvrdá slova vědomě vyzutá z jakéhokoliv ilusionismu: »Klam, v národech, že láska vře! — Ach, neposlouchej hravých vnad, — živ-li chceš být, buď lačný had; — had hada-li nepozře — drakem se nestane.« —

První ze zakladatelů českého liberalismu, Karel Sladkovský, šel do učení ještě k Johnu Stuartu Millovi; jeho pokračovatel, o čtyři leta mladší Edvard Grégr, vyrostl již ve škole Darwinově a nepřestal jí býti věren, ani když navždy opustil dráhu přírodopisce a lékaře. Největší český biolog, Jan Ev. Purkyně, učinil ho v jinoštví svým asistentem a habilitoval ho velice brzy na lékařské fakultě, ale neklidný mladý muž, předurčený temperamentem a praktickou podnikavostí zcela jinam než k akademické dráze, nepřevzal pranic ani z Purkyňova oduševnělého vitalismu ani z jeho klasických tradicí. Nebyl osvícen jeho badavým duchem, který proměňuje posvátný neklid v kvas poznání, nýbrž spokojil se tím, že nepokoj vzdorné své mysli vyzbrojoval jako hlas burcující z myšlenkové ustrnulosti a z pohodlného míru své okolí. Přírodovědecký názor mechanistického založení a darwinistických kořenů, který u něho neměl daleko k materialismu velice populárnímu, tlumočil jako hlasitou oposici proti autoritě církve, proti náboženskému zjevení, proti zásadám historického křesťanství; jeho bojovné povaze hověla zvláště polemická stránka tohoto

dualismu, která mu umožňovala cítiti se kacířem, pro nějž církev již již staví hranici. Byl proto poněkud zklamán, když na jeho sebevědomé výzvy neodpovídala ani slovem »ta chlubná ústa Vatikánu, ti místo boha bohové«. Přemýšleti a domýšleti, nebylo jeho věcí; zůstával vždycky hlavně agitátorem, který dovede sáhnouti k nejučinnějším prostředkům praktickým. Stal se postupně tiskařem, knihkupcem, nakladatelem; jako Samson lišky s ohnivými ohony posílal rudé sešitky Epištol svobody do tábora konservativců a ultramontánů; také jeho lidovýchovná knihovna, vydávaná v duchu pozitivismu, Matice lidu, neměla na svých šedých deskách bez příčiny symbolickou kresbu meče a pochodně uprostřed věnce vavřínového a pod ní hrdé heslo: Osvětou k svobodě!

Temenilo z nepokojné, činorodé a překypující povahy Edvarda Grégra, že se mezi svými druhy nejprudčeji obrátil proti dotavadní pasivní politice české. Ale bylo také ve shodě s celým jeho založením a s názorem jeho protihistorické, s přítomnosti těsně spiaté a neilusionistické generace, že se s úporností, která vzbudila úžas, ano, pohoršení, postavil proti státnímu právu. Jednaje z plnosti svého přesvědčení a nebrzdě svého výbušného temperamentu, nedbal, příkrý a svéhlavý individualista, nikdy toho, zda jeho projevy a skutky souhlasí s názorem vlastní stra-

ny, kdež vždy bouřil na levém křídle, a s úmysly vlastního politického klubu, v němž často měl úlohu outsidera. Podrobiti se kázni, podříditi se mínění celku, bojovati jako řadový voják pod heslem neosobním — toho Edvard Grégr nedovedl a často uvedl své politické druhy do rozpaků. Byl vtělená l'opposition quand même, a to nejen proti vídeňské vládě a staročeským protivníkům, ale stejně proti mladočeským svým přátelům, kteří musili býti připraveni, že za každý výkyv napravo, za každý náběh oportunistický, za každý kompromis s dosavadními odpůrci je prudký a jízlivý, bezohledný a přímočarý oposičník Edvard Grégr napadne bez klidného politického rozmyslu a bez uvážlivého zřetele na budoucnost. Jako starý rybář formuloval to sám obrazem, který spíše ozřejmuje schopnosti agitátorské než politické: »Náš lid se podobá spíše lososu, který svěže a statečně umí plovati proti proudu, ale v stojatých vodách chřadne a hyne.«

Ano, spíše agitátor než politik byl Edvard Grégr. Ale především řečník! Na zemském sněmě českém, ve vídeňském parlamentě, na táborech pod širým nebem i na voličských schůzích v městech a městečkách východních Čech hřímal a útočil, štvál a posmíval se, zlehčoval odpůrce i horlil pro postup krajně oposiční, bral si na mušku vládu i kněžstvo, z úkrytu ironie vyrážel neočekávaně na Vídeň a Staročechy v demago-

gickém výpadu — i my, kdož známe jen tiskový, oslabující obraz jeho řeči a komentáře jeho vrstevníků k nim, cítíme, jak se zde proti klidné monumentalitě hrdinského orátorství Riegrova projevovala řečnická mateřština jiného pokolení, nervosně neklidného, individualisticky samolibého, zakrývajícího krajnostmi oposice a darwinisticky neostyšnými útoky nejistotu vlastní politické myšlenky. Skutečně, jak to postřehla M. Červinková-Riegrová, muž s vynikajícími vlastnostmi, nikoliv však muž opravdu vynikající! A protože byl především řečník, vyhasla jeho pamět s těmi strhujícími ohňostroji jeho oposiční rétoriky, zvláště, když pozitivní obsah byl skrovný, a když předměty jeho útoků nakonec dějiny odstranily.

Na českém svahu Českomoravské vysočiny, kde Edvard Grégr byl po léta milovaným poslancem a hledaným řečníkem, najdou se ještě po hostincích na zdech jeho podobizny s tím pěkně klenučtým sebevědomým čelem, s chytrým přimhouřením očí a se sardonickým úsměvem kolem rtů. Mladé pokolení nezná již té tváře, ale občas sejdou se staříci na sklenku piva, odloží čepice a šály, do nichž zakublání mrazem přišli a brzy stočí hovor na politiku — jak bývala. Posloucháte-li chvíli, poznáte, proč doktor Edvard Grégr byl mezi nimi tak populární: tento věčný oposičník a disident, tento svobodomyšlník a darwinista vyjadřoval dobře duchovní potřebu pozd-

ních »dětí čistého živého«, které — v politice jako před tím v náboženství — hledaly pravdu tím, že v houževnatém opozičnictví potíraly její vládnoucí odpůrce.

B E D Ř I C H S M Ě T A Ň A

Hluboká vděčnost, plynoucí z obdivu lásky a přichylnosti celého národa, zahrnuje Bedřicha Smetanu již půl století a mění jeho sté narozeniny v jásavý svátek veškerého lidu českého. Není to jenom zbožné napětí sluchu a srdce, s jakým se vzdělanci velkých národů oddávají hudbě svých mistrů, Mozartů, Beethovenů, Berliozů a Wagnerů, kteří našli musické odpovědi na otázky svého kmene a své doby a dovedli je povznést k výši všelidské; nám Čechům jest vděčný žák a při tom zcela samostatný pokračovatel těchto světových učitelů, Bedřich Smetana, ještě něčím více než geniem hudebním. Každý z nás — a v tom není rozdílů stavu, pohlaví, vzdělanosti a věku — chodí si v povznesených chvílích svého života k vlídnému čaroději litomyšlskému pro radost, rozkoš a posilu, jsa si jist, že v Smetanových sýpkách bude i pro něho vždycky dosti zlatého zrní a v Smetanových sklepech vždycky zásoba jiskrného vína, a nikdo neodchází zklamán. Napopak, každý jest překvapen nádavkem štěstí, když k němu zpod mistrových tónů vždycky znovu zabuší velké české srdce oním mocným úderem, v němž znějí zvony domova, šumot hvozdů v rodném kraji, jarní spád jezu pod městem otcovským. K tomuto Smetanovu srdci, ještě

vzácnějšímu než hudba geniova, se utíká národ v tísní i plesu, v nadějích i pochybnostech, v potřebě inspirace i na rozcestí osudu, neboť ví, že tam jest jeho pravý a bezpečný domov: to mluví sám genius českého národa, užívaje ne slov, nýbrž ideí doby nejduchovnější a zároveň nejbohatýrštější v našich dějinách, doby národního obrození.

Nikdo z českých umělců, ani básník, ani malíř, ani sochař nedovedl do svého díla vložití tolik bohaté a bezpečné národnosti jako tento arciolec české hudby, ale také žádný z nich nedovedl ji vyjádřiti s touž bezprostředností a s působivostí podobně spontanní. Jest to tajemství hudby vůbec? Či snad záleží tato Smetanova neutuchající moc nad krajany a rodáky v tom, že ničeho neposlouchají české duše a česká srdce ochotněji než písně a taktovky hudebníkovy? Jistě bude v dnešní den vzpomínáno s vděčným úsměvem naivně srdečných slov dobrého Wenziga z Dalibora, jimž Smetanova melodie dodala nesmrtelnosti: »Který Čech by hudbu neměl rád?« A plným právem: jenom ten národ mohl naléztí plně vyjádření své osobnosti v dílech hudebního genia, jemuž bylo do kolébky vloženo obecné nadání musikální, spojené s trvalou láskou k zpěvu a k tanci, jenž v těžkých dobách úpadku zachoval svůj duchový svéráz především prostonárodní písní, jenž si se šťastnou účelivostí

osvojoval a přizpůsoboval výsledky hudebního umění aristokratických vrstev souvisejících s kulturní cizinou a po staletí posílal do celého světa virtuosy, zatím co se staří kantoři-nadšenci nakláněli nad vlastními skladbami na kůrech venkovských kostelíků nebo na pultech v hospodách při tanečním veselí. Bylo třeba této dávné a skryté tradice, hromadící k příští žni v národní duši poklady musické, aby mohl na jejím pozadí vzniknouti velký hudební genius.

A hle, když se objevuje v českém světě Bedřich Smetana, aby národní obrození doplnil vytvořením české hudby, stihá jej pravidelný ironický osud skutečných tvůrců; jest obviněn jako protitradiční novotář cizí inspirace beze vztahu k duchu domova, stejně jako Máchá před ním a Neruda vedle něho. Ale s nimi mladistvý Smetana ví, že pro zkumnou cestu k nejhlubším a nejvýdatnějším žilám drahého kovu domácího třeba si přinést jasný kahan z pokročilé ciziny, a že živé a živné umění národní nevznikne, neosvojí-li si jeho tvůrčové evropské úrovně. Zde se počíná hrdinská dráha Smetanova, tak podivuhodná ve vývojové své logice a ještě podivuhodnější v mravní své neúchylnosti; povaha s rysy entusiasmu apoštolského dává se cele do služeb nadosobního poslání uměleckého. Sobě samému nepopřává Smetana onoho mírného a vlahého ovzduší smíru, odpuštění, vlídnosti, které obklo-

puje svět jím stvořený; jsa k sobě přísný bez odmluvy, nepopřává si ústupků od ideálu. Avšak nad tento heroismus, jenž náleží v okruh uměleckých cností, jest ještě výše postavití mravní čin muže-občana, pro nějž se mu dostalo sice hojně chvalořečníků, ale pramálo napodobitelů. Do cesty každé jeho snahy a před bránu každého jeho úspěchu lehly mu ústrky a příkoří vrstevníků, aniž dovedly do zlatého poháru jeho idealismu skápnouti jediné krůpěje nedůvěry v národ; jest třeba silné a chrabré lásky, aby nezhořkla smetanovskými veřejnými zkušenostmi. Ale což pro umělce, jehož tvoření nachází inspiraci jenom ve víře a lásce a nikdy ve skepsi a zdrženlivém chladu, může býti národ souhrnem vrstevníků s jejich malostí a zlovůlí? Není národem spíše věčně živé společenství příslušníků téže krve, dědiců téže minulosti, vyznavačů společných ideálů? »Ej co ty řeči! co všechny ty klevety! letím Ti, miláčku národe, v ústrety . . . Hledím Ti v oči, byť světu se rouhaly. Hladím Ti ruce, byť hadi v nich šlehali. — Všechno jsem oplakal, zase se osvěžil, — Tebe bych, národe, Tebe bych nepřezil!«

Smetanův až náboženský kult národa a odtud plynoucí výhradná služba jemu byly vzácným dědictvím probuzenecké romantiky; konstituční doba, jejíž ideály vyznával, stejně jako Neruda nebo Mánes, zbarvila jeho češství politicky

a vyvrcholila toužebným snem o národě hrdinském a svobodném, panujícím sobě samému ve vlastním demokratickém státě; umění mělo v této koncepci býti tuchou lepší veřejné budoucnosti a přípravou k ní. I osvobozuje Smetana obor sobě nejdražší, hudební tvorbu dramatickou mnohem důsledněji než jeho učitel Wagner z dvorský výlučného aristokratismu dvorského, aby ji učinil majetkem národa, jeho výrazem, jeho apoteosou, ano, dobude pro národ a lid také ostatních oblastí svého zralého tvoření, skladby vokální a symfonické básně; co se v Bayreuthě zvrhlo v divadelní zábavu bohatých vyvolenců, to dovedl Smetana proměnití v profanní bohoslužbu skutečně národní. Jest podivuhodno, s jakou spontanní jistotou Bedřich Smetana četl v duši svého národu, jakoby v knize otevřené, popsané runami, jež intuice rázem rozluštila: i z minulosti nejvzdálenější mluví k němu hlasy předků od pohanské báje přes husitský chorál; mytické vrchy a močné řeky jej oslovují jako stará božstva své kněze; staré hrady a města se před ním mění v živé epeje. Historismus našich vlasteneckých romantiků s uzounkým svým elegickým nápěvem jest tak kusý a mdlý vedle této valné a jednotící tradičnosti polyfonické, kterouž Smetana doplňuje svou melodickou visí vlasti, krásného to sídla nejen velkých předků, ale i svobodného potomstva. Takto jest svorně s Palackým, spolu-

zakladatelem představy vlasti, hodné napiatého zápasu hrdinů i v budoucnosti. A ze Smetanova rodu jest mladý, křepký bohatýr Alšovy Vlasti, který navštěvuje před junáckými činy svatá velká místa domova. Mezi oběma spolutvárci Národního divadla, Bedřichem Smetanou a Mikulášem Alšem, jest hluboké vnitřní spříznění a to nejenom pro společnou visi hrdinské selanky starodávné, ale i pro vděčnou a věrnou píseň lásky k životu, která zvučela oběma v duši. Leč, běda, malíři se nedostávalo přisnosti k sobě samému, která ze Smetany činí etický vzor, a proto Aleš byl jen v mladosti skutečně monumentální.

Typy, do nichž Smetana vložil svou syntésu češství, jsou názornými i motivickým dědictvím vlastenecké romantiky domácí, jejíž svět byl tu zmonumentalisován a prosycen poledním sluncem mistrovy silné a radostné duše. Přes Jungmanna a Šafaříka sahá až k domněle staročeským Rukopisům a k jejich interpretaci kresbou spřízněného Josefa Mánesa bohatýrský typ bájeslovný, oslavený v Libuši, ve Vyšehradu a v Šárce: z mlh pravěku, ale zároveň z jitřní víry ve schopnost národa k velikosti stoupá tu rek udatný a zpěvný zároveň, důvěrník bohů a laskavý zastanec utlačených, pěvec znající z vyšší vůle tajné hlasy země i božstev, nadlidská žena moudrá v soudu a vznešená v lásce, dvojice, která se musí spojit, aby zplodila plémě statečné, zavazující

i nejpozdější potomky pěstítí cností bohatýrské. Smetanu, ducha spíše harmonického než dramatického, zajímá na předvěkém mytu nikoliv rekovské popředí, nýbrž herojsky selankovité pozadí; proto nerozvil do šíře také svou koncepci husitského zápasu, v které na rozdíl od vlasteneckých romantiků, ale ve shodě s pokolením svobodomyslným a demokratickým živě cítil velkost spravedlivého a vítězného boje národního za pravdu. »Jen jednou krajem tím šel národ lev, jen jednou před dávnem hřměl jeho řev, a sama země slouchá s zatajeným dechem, zda hrůzný hrom jen nevrátí se echem, a co kde dýše, choulí se v své skrýši a s chvěním cítí: Jsme zde ve lví říši!« Co asi jeho ducha nenáboženského, vzdáleného zvláště reformačnímu pojetí dějin a života, vábilo k husitství do té míry, že Libušino proroctví a po Táboru Blaník vyznívají válečnou písní Božích bojovníků? Vedle vidění národní moci a síly jistě také opravdovost mravní, která i jemu samému proměnila rozkoš umělecké tvorby v etické poslání.

Ale nejútlnějším domovem českého srdce Smetanova jest milostná selanka našeho venkova; nikde se monumentální idylik, Mánesovi i zde blízký, nepodává tak cele, jako v Prodané nevěstě, v Hubičce a Tajemství, jako v Českých tancích a v básni Z českých luhů a hájů. Ani Čelakovský a Němcová před ním, ani Sládek neb

Čech po něm nedovedli takto slaviti jasný a slunný český venkov se zdravým a jarým lidem, bohatého citu a šťastného humoru v nevinné shodě požehnané přírody a neporušeného člověka, v blaženém snu o čistém ráji slovanského kmene, kde dobré pudy neklamně vedou k spasení a kde slunce nezapadá. Není to jenom uvědomělý potomek selského kmene, kdo zde — a nejmohutnější snad v partiích sborových — zpívá vděčnou chválu svého rodu; není to také pouze dědic romantiky, která oslavovala přírodu a lid, ani snad vyznavač staršího liberalismu, jenž prohlašoval sedláka za jádro národa: ti všickni byli by dovedli leda tendenčně opřítí hudebníka, jemuž vydatnou pomůckou bylo studium lidových písní a tanců. Smetanova monumentální selanka je nejčistším projevem jeho optimistického, lahodného, úsměvného ducha, jenž i v oboru tragiky rád dramatické řešení obětuje smírné harmonii, ale nade vše miluje teplou a slunnou oblast jasného humoru, kde se každý spor na konec ukáže nedorozuměním a nic nebrání srdcím, aby si po očistné zkoušce letěla vstříc; jenom B. Němcová se sdílí se Smetanou o takovou jasnou víru v prostého člověka, v prosté štěstí, v prostý smysl života, nedosahující arcí jeho rozpětí výrazového. Smetanův český venkov jest méně národopisnou malbou a romantickou idealisací než symbolickým obrazem tvůrcova vnitřního světa, dokonale klad-

ného a harmonického v jasné své pozemskosti a v úsměvné své dobrotě. Není rozporu mezi ním a heroickým světem mistrovým, naopak právě schopnost vytvořiti vedle sebe tento dvojí životní typ jako nejvyšší možnost českého bytí hromadného zůstává hlavním důkazem geniality smetanovské.

Naše umění od dob národního obrození má tolik tvůrců, jejichž hlavní inspirací byl životní rozpor, a kteří proto nikdy nepřekonali romantické kletby ve svém nitru. Bedřich Smetana není z nich. Jest klasikem, u něhož všecko vyzní závěrečnou harmonií a který silnou věrou v život a láskou k němu vykupuje nejenom sebe, ale i národ z rozporů a krisí; jenom proto dovedl v oblasti hudební tak spojití drama s melodií, tvoření symfonické se skladbou operní, slovo s tónem. Proto dovedl celé své dílo naplniti takovou věrností k zemi a vděčností za její dary, takovým sluncem síly a dobroty, takovou životní jistotou a vlídnou moudrostí, že celá pokolení sem pospíchají pro útěchu a pro posilu. A jako dnes bude ještě po stoletích český člověk před Smetanovým životním dílem a před jeho osobností státi s touž šťastnou a radostnou zbožností pozemskou: »Mé srdce cítí dík za hvězd tajemné plání, za pocit: žiju! jsem! za »člověka mám rád!«, že chápu žítí taj a rozkoš milování, za největší ten dar se v díku usmívat!«

V Adolfu Heydukovi, kmetu osmaosmdesátiletém, odchází kus nejkrásnějšího mládí české poesie. Heydukovy slovesné počátky spadají do doby, kdy s vytouženým jarem konstitučního života nadešel neočekávaný rozkvět našeho básnictví — a jest tomu již plných čtyřiašedesát roků. Od toho »Májového« úsvitu české literatury nic více nepřerušilo plynulého rozvoje: školy a směry se střídaly tu v klidné samozřejmosti, tu s polemickým napětím; nesmělé podněty novotářů a plaché nápovědi průkopníků se měnily v uvědomělé činy soustavných umělců a v složité útvary metodického propracování; kvapně se valící generace hodnotily různě díla i význam básnických předáků — a Adolf Heyduk ve svém lyrickém ústraní stále dumal a psal, toužil a básnil, horoval a improvisoval jako poslední pamětník požehnaného období »Májového«. Jaká vrstva hlíny a roků se navršila na ztrouchnivělých srdcích a zmlknuvších rtech druhů jeho mladosti! Více než třicet let nás dělí od skonu jeho nejdůvěrnějšího přítele Jana Nerudy, který se mu v ničem nepodobal a snad právě proto jej s tak mužnou věrností miloval; skoro půl století leží mezi dneškem a smrtí jeho někdejších soků v lyrice, zdravě jarého Vítězslava Háška a chorobně zádum-

čivého Gustava Pflagra Moravského; málem v mytus se proměnili již oba organisátoři oné skupiny, která jej uvedla na veřejnost, Josef Barák a Josef V. Frič — a Adolf Heyduk, jehož příliš štíhlá, nakloněná postava budila v přátelích mladosti obavu o jeho zdraví, žil ještě včera v našem středu jako dojatý divák s připravenou písní, dočkal se s pohnutým zadostiučiněním osvobození národního, mohl s námi uvítati politickou jednotu československou, již sám připravoval melodií a obrazem; šťastný to muž!

Zenit jeho kypivé tvořivosti, která (ve zřejmém rozporu s obecným míněním) měla také své vrchy a doly, mužná léta mladistvé úrody a podzimu, měsíce mrtvého bezvětří, byl před čtyřiceti lety současný s básnickým rozmachem mladého pokolení, jež v uměleckém sebevědomí a s evropským rozhledem popřelo v zásadách i dílech samy principy školy »Májové« a tím i vlastní Heydukovu metodu slovesnou, a hle, Adolf Heyduk, milující dětským a družným srdcem také ty, kdož mu byli jako umělci cizí, ne-li protichůdní, přežil o mnoho let jak světoobčanské exotiky smělých křídel Julia Zeyera a Jaroslava Vrchlického, tak básnické prohlubovatele národnosti a češství s pevnými kořeny, Svatopluka Čecha a Josefa V. Sládka. Kmetu zhusta kyne osamělost a co nad ni horšího, zapomenutí, a ani Adolf Heyduk nezůstal ušetřen těchto stínů staroby

přes ovace, jimiž spíše inteligence než národ občas vyrušila jej z jeho pootavské tišiny, naposled jako osmdesátníka za těžkého válečného roku 1915, ale přesto byla v tom jakási potěcha hřejivého svědomí, že tam na českém jihu, nad vodami uprostřed hlubokých lesů píseckých, žije svědek a účastník obnovy naší poesie z dob, v nichž podstatou tkví všemi kořeny česká vzdělanost současná.

Tak míváme v drahé nám krajině, na odlehlém místě lesa, kdesi uprostřed houští nad zurčícím potokem zákoutí, na něž si někdy dlouho nevzpomeneme, ale o němž dobře víme, že nás zahrne při každé návštěvě ptačím zpěvem a hojností květů, petrklíči z jara, konvalinkami na začátku června, vřesovými zvonci na podzim; kterak nás hřeje jistota, že si tam můžeme kdykoliv pro květ a pro písničku! Avšak jednoho dne (když jsme před tím třebas po léta nezašli na své místočko), ujdeme zákoutí vymýceno: zmizely stromy, potok vyschl, vegetace pohynula nedostatkem vláhy a slunečním úpalem, ptáci se odstěhovali, a my se cítíme najednou ochuzeni a oloupeni. Takto bude chyběti Adolf Heyduk svému národu, jenž si sotva povšiml jeho sebraných děl a nechal jeho poslední lyrické knihy, tak naléhavé osobními zpovědmi, vůbec nečteny.

U básníka, jehož význam byl určitou dobu nekriticky přeceňován a jemuž později byly šma-

hem upírány veškeré vlastní hodnoty umělecké, není zcela snadno stanovití, v čem se zakládá trvalá jeho cena a co má v jeho díle nárok na budoucnost, i když dlouhý život poetův popřál hodnotitelům a zařazovatelům dostatek času na rozmyšlenou a přemýšlenou; ale rozloučili bychom se s Adolfem Heydukem na pokraji jeho hrobu dosti důstojně, kdybychom si prominuli tento odpovědný úkol?

Sotva Adolf Heyduk (o mnoho později, než míní obvyklý úsudek) udeřil na svůj tón, byla právem a s obdivem zdůrazňována nezvykle *silná spontánnost jeho lyrismu*, tento vzácný dar, jehož se dostává básníkům jen z boží milosti. Bez křečovitého napětí tvůrčí vůle, bez překážek, ale i bez pomoci koncepcí rozumových, bez přítěže knižní kultury řine se Heydukova píseň jako přirozený živel z citových jeho zdrojů a tryská mocným, světlým paprskem do výše: tento básník, srostlý s přírodou a dětinsky oddaný životu, zpíval, ne že chtěl, nýbrž že musil. Jak byla Heydukovi vždy cizí nejen Nerudova tvůrčí námaha, zápasící s básnickým výrazem a s nedůvěřivou rozumovou rozvahou, ale i problematický postup Hálkův, při němž citové vzrušení a malebné zření bylo přehlušováno odvozenou ideologií a literárními reminiscencemi! Neruda, přísný autokritik, nasadil celý život tuhé umělecké práce, aby až na konec v »Prostých motivech« došel či-

stého lyrického tvaru, Vítězslav Hálek, předčasně sražený s dráhy vývojové, nedospěl této lyrické ryzosti vůbec, kdežto Adolfu Heydukovi zaručoval ji přirozený básnický dar jako samozřejmost vždycky, kdykoliv básnil z *inspirované plnosti kypícího citu*. Neprohlašuji ani zdaleka, jak patrně, všecku jeho lyriku za stejně posvěcenou a básnicky čistou, nýbrž vyhrazuji tyto hodnoty jenom Heydukově lyrice opravdu inspirované, kdy v pozhnané chvíli básníkovy bytost se oddala bez výhrady opojení citu, varu života, hudbě srdce a přírody a skoro pasivně podléhala tomuto tlaku, často až podvědomému. Některé výkřiky mladé lásky, několik teplých akordů blaženě bzučícího domácího krbu, řada úzkostných a zoufalých nářků nad rychle chladnoucí mrtvolkou dítěte, junácké výbuchy lásky k svobodě všeho druhu, písňové modlitby o vděčně zbožném pocitu ztotožnění s přírodou, s jejími stromy, vodami, květy a ptáky, neveliký růženeček hrdých a zase měkkých projevů plemenného a krajového vědomí, konečně nepovšimnutá skupina stařeckých vzdechů opuštěnosti a tiché mdloby zůstanou po Heydukovi pro věčnost; bylo by na čase, aby je vybrala z nepřehledné řady jeho knih umělecky taktní ruka, jakou se právě nevyznamenávají dobrodušní pedagogové. Že se tyto mistrovské kusy prudké životní inspirace a přímo vášnivého kouzla citového musí tak opatrně

hledati mezi lyrikou prostřední, ba lichou, i to souvisí právě s touto spontánností poesie Heydukovy.

Básník, jemuž citová bezprostřednost sama přináší občas dokonalá čísla lyrická, snadno jest sváděn k tomu, aby se prostě spolehl na tuto posvěcující milost boží a nepodporoval jí promyšlenou a svědomitou uměleckou prací; stává se lehce improvisátorem a otevírává zřídka vstupní dveře přísné a váhavé autokritice do své tvůrčí dílny; produkuje bez námahy a obmezení s hojností, kterou jest zpravidla zaplácena kvalita děl. Adolf Heyduk byl z našich největších improvisátorů, i v té věci pravý opak Jana Nerudy, a protože mu nikdy nevázalo křídel a vkusu složitě vzdělání literární, improvisátor mnohem bezstarostnější než Jaroslav Vrchlický — i když zatřeseme nejkošatějšími a nejlépe štěpovanými stromy jeho lyriky, spadne nám k nohám vedle šťavnatého ovoce plno svraskalých, zatrpklých, červivých plodů, protože básník nesebral včas špatného ovoce a dopustil, aby míza hnala i do něho. Nevyjímám odtud ani jeho nejlepší knihy, k nimž se u výboru také budoucnost vrátí: Cigánských melodií a Cymbálu a huslí, V zátíší a Zavátých listů, Hořce a srdečníku a Ptačích motivů, Černých růží a Deníku toulavého zpěváka; jaká škoda, že básníka tak čistého nedoprovázal umělec podobně svědomitý!

Spontánnost nevztahovala se u Adolfa Heyduka pouze na okruh tvořivého lyrismu, kde mu umožňovala snadnost a rychlost produkce, nýbrž ovládala jeho veškeru oblast citovou, takže ve všech životních vztazích vnitřní, neklamný hlas mu poradil vždy správnou a přirozenou cestu: přes několikery nával silného a krátkého pesimismu (jen náladového a nikoliv zároveň myšlenkového) zůstal Adolf Heyduk vždy kladným vyznavačem životních hodnot a jejich dobrého, skoro samozřejmého smyslu. Jeho šťastné a pokorné pojetí přírody, zbožněné občas panteisticky a jindy zdrobněné v utilitářství idylikově, je známo, ba slavno; příroda sama opětovala Heydukovi s mateřsky štědrá laskavostí toto citové synovství a vymýšlela si pro něj vždy nové lichotky a nová překvapení důvěrné něhy. Kusem přírody a její věčně dobré zákonitosti bylo pudovému rousseauovci Heydukovi také to, co jmenujeme lidem a co si sám po romanticku idealisoval: cítě se sám částí prstonárodního celku, vyjadřoval se nejednou kadencí lidové písně, nacházel její malůvky a obraty, aniž přece dosáhl kdy hutné jadrnosti a pevné kresebné linie, které se podívujeme tolik u Erbena neb u Nerudy. Tak zvaná škola národní, která si ostatně sama nebyla příliš jista ani svými cíli ani prostředky, dovolávala se ho dočasně jako svého klasika, sobě k posile a jemu k radosti; nad domnělé své protichůdce

zdál se národnějším nejen pro své skoro výhradně domácí náměty a pro svou časem velmi hláholnou tendenci, ale patrně také proto, že mu, po vaze šťastné a prosté, národnost nikdy nebyla bolestným problémem, nýbrž radostnou jistotou, která synu východních Čech nejenom dala rychle zdomácněti v Pootaví a na Šumavě, ale i uhodnouti na Slovensku kmenové příbuzenství a citově osudovou sounáležitost, ještě dokud k tomu bylo třeba kusu odvahy a pronikavého pohledu. Snad nikdo ze současníků a málokdo i z větších básníků pozdějších může se s Adolfem Heydukem rovnati *čistotou a plností melodie*, která tvoří samu duši jeho lyriky, tvoříc souběžný doprovod nepřetržité, snad poněkud jednotvárné, ale intenzivní hudby v jeho duši. Stačí s Heydukem srovnati buď Jana Nerudu, jemuž dar vlastní lyrické melodie zůstal navždy odepřen, nebo Jaroslava Vrchlického, který prvek melodický nahradil s velkou energií a s metodickou důsledností po románském způsobě živly ornamentálními, aby plně vysvitl tento zvláštní dar, v němž s Heydukem závodí u nás snad jen Josef V. Sládek, mistr písně, deroucí se z hlubších poloh do vyšších oblastí života a věčnosti. Tam, kde se prostý člověk od věků do věků v základních vztazích vysvobozuje z temně naléhavého a rozkošně těžkého přebytku citů písní, zaznívala také vždy Heydukova melodie plnozvuče a skoro

stříbrně: v toužné vzpomínce na milou, nad kolébkou dítěte, nad otevřenou rakví, v širém poli uprostřed polních prací a při pohledu do dálek, v chvíli tísně, jež jakoby pokrevencům hrozila blízkou válkou, v okamžiku, kdy zrcadlo prozradí první šediny a řidnoucí hlouček druhů blízké osamění. Heyduk sám nescíslněkrátě opěvoval neodolatelnou nutnost takového zpěvného projevu, který rád a často až kouzelně přirovnával k popěvku ptačímu, netaje se, že úkol, kterého chce, kterého se musí zhostiti, není nikterak rozsáhlý: vzleť, ptáku-skřivánku, nad rodnou hroudu silným a pevným vzmachem; vypěj lidem a Bohu plnost citu ve svém srdéčku, které se až viditelně zmítá; pojmi do svého trylku posvěcení nálady, jež se chvěje krajinou a vzduchem; napij se v blízkosti oblak věčnosti a božství, aby ses opět vrátil k šedé líše a načerpal tam dechu. Chtěl bys něco více? Nežádej toho; tvé skřivánčí poslání jest dovršeno.

Bylo osudným sebeklamem Adolfa Heyduka, že přece žádal více. Najdou se v jeho díle nikoliv jednotlivé básně, nýbrž cykly a sbírky obsahu myšlenkového a slohu rozjímavého, kde se do postoje básnického myslitele nadarmo a beze vkusu nutí srdce bez ideí, cit bez problémů, lidový primitiv s pouhou kulturou slova, optimista, který ne hádanku, nýbrž pohádku světa pojal a rozřešil si podle přirozené potřeby citové. Nezapý-

vejme se příliš dlouho těmito omyly Heydukovými, o nichž budoucnost nebude pranic věděti. Ale i veršovaná epika Heydukova, na niž početně a rozměrně připadá takový podíl v jeho básnickém souboru, zakládá se na zásadním neporozumění vlastním silám tvárným: melodik si až do šedin tvrdošíjně namlouval, že jest vyprávěčem, šťastný strůjce kratičkových písní se pokoušel až do úmoru o dějovou skladbu, lyricky výlučný subjektivistů byl by rád vybudoval přesvědčivou postavu typickou pro lid, který tolik miloval. Odečteme-li předem nešťastnou dějinnou epiku, jíž lze přisouditi leda cenu didaktickou a národně výchovnou, i vzdušnou alegorickou báchorku veršem, která i se svou duhovou hrou barev a světél jest vlastně cyklem lyrických písní, zbudou Heydukovy básnické povídky ze života lidu v odvozené formě byronské a tennysonovské, kam shrnul mnoho teplých pozorování o jadrných, ale i sentimentálních horalech z rodné Českomoravské vysočiny a ze Šumavy přijaté za druhý domov. Nebudiž tím řečeno, že zbudou celé nebo v tom, co tvoří páteř epické básně; zcela naopak: pro přírodní malbu, pro písňové vložky, pro hudbu citu budou Heydukovi promíjeny příliš zjednodušené postavy, příliš málo vyložené děje, příliš prázdné dialogy a samomluvy těchto idyl často polotragických. Bude mu asi vůbec promíjeno více, než mu odpouštěla kritika současnická,

neboť budoucnost se v něm trvale bude podívo-
vati příkladnému ztělesnění typu, jenž v poesii
náleží k základním a při tom tolik vzácným, typu
spontánního melodika, jímž jsme se právě zabý-
vali.

Podobá se, že ještě cosi z Adolfa Heyduka pře-
jde do budoucnosti; míním: jeho životní mytus.
Zůstane v paměti potomstva trvale spiat s krás-
ným píseckým krajem, kde uprostřed nekoneč-
ných svěžích lesů, pod starými hrady a luhy,
vzdělanými na jediný veliký park, valně plynou
mohutné vody: romantická pověst do nich chodí
rýžovat zlato, a přítomnost, zosobněná silnými,
spanilými dívkami zdravého slovanského typu,
napájet stáda vzácného skotu. Tam procházeti se
bude také v budoucí literární báji luhy a háji vy-
soký prošedivělý básník v šosatém kabátě profe-
sorském, s úpravným zápisníčkem v ruce, pozna-
menává si do něho drobným krasopisem dojem
z ptačího trylku, obdobu lidského srdce a přírod-
ního výjevu, arabesku vyšítou květinami na lou-
ce červnové. Tam si představí potomci jeho těžké
a němé setkání s ironickým a světáckým druhem
z města, velikým básníkem odlišného typu a snad
ještě hlubšího citu, který zanechává slzícímu ka-
marádu a nevolané věčnosti na památku této ná-
vštěvy v den pohřbu holčičky »Dolfiho« jednu ze
svých balad, klasických v monumentální prostotě.
Tam umístí si budoucnost jako oslavný závěr

mytu heydukovského příchod prvního presidenta československého národního státu, jenž, sám stařec, se vydal za píseckým kmetem, aby nejstaršímu básníku své země ve významném symbolu vděčně stiskl vetchou ruku za to, že od mladosti šel s písničkou na rtu v čele těch, kteří poesi připravovali národu jeho osvobození.

DVĚ STUDIE O JULIU ZEYROVI

1. Lyrika Julia Zeyera.

Mezi básnickými formami, jejichž střídání a prolínání, vzájemná kombinace a stálá obměna vytvářejí rozlehlou a mohutnou symfonii životního díla Zeyerova, připadá čisté lyrice místo až neuvěřitelně nepatrné. Veršované zpovědi a písňové výkřiky bezprostředního, osobního já, bez kostýmu a bez masky, zanikají tu uprostřed básnické a románové epiky, za kronikami dobrodružství a za osudovými příběhy srdcí, mezi temně vášnivým a divoce bolestným patosem truchloher, pod spanile křehkým úsměvem dramatických báchorek i v sousedství legendárních a bohatýrských komedií. Julius Zeyer, tak horoucně výmluvný, má-li vyzpovídati z touhy a vášně, ze hříchu a ze žízně očisty, z opojení láskou a z entusiasmu smrti objektivisované postavy svých románů, eposů a dramát, se stává rázem jedno-slabičným a zamklým, když se má vyznati přímo lyrickým způsobem ze svého intimního života, tajeného před světem s cudnou hrdoostí a přece měněného stále v symbol a obraz. Neúnavný a virtuosní mistr v promítání své osobnosti do různých dob a kultur a v převlékání jejím do všech krojů minulosti pocítoval patrně hrůzu

í zahanbení z vlastní nahoty, náhle odražené v zrcadle, káral se za to, že dovolil světu, byť jen chvilkový pohled na pobledlý smutek svých údů, rychle zakrýval zrcadlo, kvapně halil se do pláště a odsuzoval se k mlčení sám za nediskretnost, která se přičila jeho rytířské povaze.

A přece je lyrismus z nejsilnějších a nejvýznamnějších složek Zeyerovy básnické tvorby. Zasahá do ní, tuším, ve funkci dvojnásobné. Jako psychologický prvek proniká i do děl na pohled nejobjektivnějších, kde se zdá, že básník jenom ožívuje staré látky, parafrasuje a občerstvuje motivické a dějové bohatství dávných kronik, legend, eposů a pohádek a kochá se rozkoší svého postupu evokačního. I pak vkládá Julius Zeyer svůj citový obsah do daných rámců, vyplňuje je svým životním entusiasmem vášně a něhy a oduševňuje na svých obnovených obrazech podobizny podle svého podobenství: rytíři činu i ducha, dobrodruhové snu a lásky, středověcí vášnivci i nachořelí synové našeho věku, dobytci i mystikové, viníci i světci jsou v Zeyerově díle vlastně metamorfosami svého tvůrce, který v nich obměňuje a promítá svou vnitřní zkušenost. Julius Zeyer vůbec nedbá toho, aby se ztratil k nepoznání za svými postavami a aby epicky ukryl dějem svou životní zkušenost, jak o to i v romantických svých dílech usilovali s takovým napětím Flaubert nebo K. F. Meyer, na-

opak u něho nabývá subjektivistický lyrismus významné funkce další.

V Zeyerových epických rapsodiích i románech, novelách i dramatech jest lyrismu přisouzen úkon kompoziční, či kritičtěji řečeno — v duchu estetiky klasické — spíše úkon dekompoziční. Básník dovoluje kdekoliv a kdykoliv prudké citové vlně patetického rytmu, aby vyrazila živelně dějem, aby strhla postavu k výmluvnému vyznání osudu, aby se projevila dumou hrdinovou, vášnivou zpovědí světcovou, důvěrnými vzpomínkami mystikovými. Za tuto svěhlovou a bytostnou zvláštnost svého umění pykal trpce ve svém životě Zeyer dramatik, jehož lyrismus na scéně byl příkře odsuzován obránci zřetelů jenom divadelních. Ona to jest, jež odlišuje tak ostře Zeyerovy veršované letopisy lásky a hrdinství od autentické epiky středověké, činíc je netoliko modernějšími, ale i složitějšími a psychologicky poutavějšími, ježto pouhou dějovost nahrazují dušezpytným výkladem. Odtud plyne i velká souvislost všech Zeyerových děl tak různorodých, látkami i formami — jsou to vesměs články jedné lyrické konfese, spojené v celek osobností vyznavačovou.

I lze Julia Zeyera označiti jako jednu z nejlyričtějších osobností našeho básnictví, ač vlastní lyrický odkaz jeho jest nepatrný. Ani oba nevelké svazky spisů, *Poesie* a *Nové básně*, z nichž

jenom první jest uspořádán poetou samým, nejsou vyhrazeny vlastně lyrice. Do prvního souboru svých veršů r. 1884 pojal Julius Zeyer také provençalskou hru *Blanka*, parafrazi bohatýrského eposu ruského *Zpěv o pomstě za Igora* a španělskou legendu o rytířství lásky a ducha *Ramondo Lullo*, a i v tamním oddílu *Různých básní* jest ještě několik kusů čistě výpravných. Ty nechybějí ani v útlém pohrobním souboru *Nových básní*, kde k nim přistupují ještě ohlasy litevských písní prostonárodních, jichž nesmíme připočísti k Zeyerově osobní lyrice. Jenom výjimečně a jakoby svátečně se dotkl básník subjektivním smyčcem napiatých strun svého důvěrného nástroje, ale pak proudí z těchto lkajících houslí melodie tak nývá, tak čistá, tak pravdivá, že jí nelze přeslechnouti ani v onom mohutném koncertu, jakým jest česká lyrika velkého lumírovského období.

Neznáme vůbec nic z lyriky mladistvého Zeyera před *Duhovým ptákem* a *Miss Olympií*, a to, co uchováno jest v lyrickém verši Zeyerově z let sedmdesátých, nenese ani znaků začátečnictví ani pečeti vášnivého a blouznivého jinošství. Odhodlání zde tryská již ze znalosti života, a do smutku se mísí odevzdaná resignace, důkazy to dosažené mužnosti. Jest sotva bez významu, že se uprostřed meditativních a elegických básní a mohutných satirických jinotajů první sbírky Zeyerovy

neozvou vůbec čísla erotická, ale daleko významnější jest, s jakou prudkostí zabouří erotika, a to přímo cyklicky, v Zeyerově knize druhé a jak se tam milostné drama básníka málem padesátiletého stýká s dramatem jeho náboženského toužení a poznání. Teprve nyní, kolem r. 1889, kdy vznikají také velká díla Zeyerovy vášnivé upřímnosti, *Jan Maria Plojhar*, *Záletnice*, *Pia de Tolomei*, rozvazuje se zcela jazyk Zeyera-lyrika a s tragickou bezohledností povoluje nutkání srdce, které jest náhle stravováno neodolatelnou potřebou vyzpovídati se až s nahou otevřeností. Básník nepotřebuje k tomu již, jako dříve, symbolů ani alegorií a nechce svých překypujících citů vkládati již do úst stilisovaným postavám z báje, z legendy nebo z literární tradice, jak dotud činíval a jak bylo se shodou i s dekorativním sklonem českého básnictví v době Jar. Vrehlického. Z odhaleného dna bytosti Zeyerovy tryská nyní čistá lyrika v nejpůvodnější své podobě, namnoze v písňové prostotě s lidovou zpěvností, výrazu až plasticky názorného; i v poesii se ocitá Zeyer v nejtěsnější blízkosti nejčistšího lyrika lumírovského období u nás, Josefa V. Sládka, s nímž jako přítel krácel po léta ruku v ruce. Ale zdroj lyrický, jednou vytrysknuvší, neměl trvání; kolem r. 1890 zase vysychá nadobro, a marně se ohlížíme v době *Tří legend o kruzifixu* a *Domu u tonoucí hvězdy* po sourodě lyrice. Jenom ně-

kolik náboženských meditací doplní osobní projevy Zeyerovy veršem... navždy se básník halí do mlčení o svém osobním tajemství, ačkoliv v důvěrné jeho korespondenci právě z této doby nechybí míst, která jako by přímo volala po veršové stilisaci pro své citově zanícené konfese. —

Několik čísel, stojících také chronologicky ve vstupní bráně Zeyerovy *Poesie*, napovídá, že ani on neušel zcela úskalí onoho planého estétství ve vzduchoprázdném prostoru, jímž se vyčerpávali všichni Lumírovci: z pohádkového *Prorockví*, z antikisujícího chvalozpěvu *Musám* i z baladické *Borovice* zaznívá lumírovsky běžná oslava krásy pro krásu, básnictví pro básnictví, idealismu pro idealismus, v jaké hýřil tehdy Vrchlický a chvílemi za jeho vlivu i Sládek. U všech to bylo poctivě prožito — i s tím samolibým bolestinstvím obětavé a nevděčné služby poesii — ale u všech pohřešujeme při tom prudší van života, dramatictější náraz skutečnosti, ohnivější vztah k realitě domova. A přece již zde, v jedné z nejstarších Zeyerových básních v *Borovici*, zaznívá jeho čistě osobitá nota, nadobro odlišná ode všeho, čím zpívá a hučí básnický orchestr školy lumírovské. V silném odosobnění Zeyer sestupuje tu až k samé duši věcí, z nichž jeho básničtí druhové zachycovali v barvitém popisu nebo v řečnické personifikaci jenom obrisy. U něho, jako v lidovém bájesloví, jsou rostliny i předměty na-

dány až dramatickým životem, který se v okamžiku intuice odhaluje básníku. Stromy i nerosty oslovují duši člověkovu, prozrazující odvěké spříznění s ní. I zapřádá již zde platonský idealista svůj nekonečný rozhovor mezi oduševnělou přírodou a nitrem lidským, dialog skládající se z řady otázek po ideové podstatě jevů viditelných a jevů postihovaných citem, otázek, na něž poslední a jediné uspokojující odpověď dává básníku mystika. Rychle za sebou se ozývají hlasy hmoty spirituálně oživené: bříza z Xaverova *Snu v zimní noci* zalká, obracejíc se k osamělé hvězdě na severním nebi svou nyvou elegií touthy, pak dokonce země oslovuje přísnou výčitkou svého rozence, jenž se jí zpronevěří.

Neosobuje si Julius Zeyer s neoprávněnou pýchou v této výsostné básni (*Země*), že jeho »duše duši pochopila dřímavé hmoty, jež s ním nyla mráкотným bytím«; nikdo z jeho vrstevníků nepostihl s lyrismem tak hlubokým tragiku, která se nad hlavou člověkovou klene mezi zemí a věčností, házejíc špičatý stín svého gotického oblouku přímo na srdce lidské! Tenkrát, v druhé polovici let sedmdesátých, zachvacuje básnické duchy české metafysická potřeba určiti poměr svůj k zemi v kosmické perspektivě, a jsou to hlasy vznešené inspirace, které se zde vystřídávají. Rozjásaný titanismus Nerudův omlouvá se Zemi, maličké a chudičké matiče, že chce její mří-

že bleskem a myšlenkou rozbítí, aby dospěl jiných a vyšších světů. Stejně positivistická, ale mnohem skeptičtější kosmogonie Čechova dává mizeti v *Adamitech* nepatrné zemi i s jejími lidskými dětmi v nekonečném řetězu světů snad také obydlených, ale jistě nezbadatelných. Evoluční duma Jar. Vrchlického v *Duchu a světě* zpřítomňuje si drama růstu a rozvoje zemského v jeho různých fásích jako nejvyšší divadlo, v němž i Tvůrce nalézá zalíbení. Ale u jediného Zeyera zaznívá za rozhovoru člověka se zemí motiv tragický; tragický tím, že tryská z odvěkého konfliktu mezi jevovou skutečností a věčností ideí, mezi láskou k půdě a touhou po nekonečnu, mezi smyslovým štěstím a mystickou žízni; až daleko na práh hvězd promítá Zeyer tento bytostný dualismus. Uvězněn v kvetoucím kruhu pozemské krásy, toužil po věčnosti, ale ví, že jedenkrát, vysvobozen, vzpomene toužebně »v zářící tmě na ostrovy zajetí svého.«

Toto Zeyerovo pojetí, zastírající citovou tesknou úzkost metafysickou, ukazuje, jak básník jest na míle vzdálen svých vrstevníků, dokládá však zároveň, kterak jím prochází tradice české poesie myšlenkové, jdoucí od Máchy k Březinovi; Zeyer sám sotva tušil tuto souvislost. Zeyerův dramatický dualismus »kvetoucího luhu zemského« a »hvězdného ruchu na nebi« není než obměnou Máchova tragického rozporu mezi »hvězda-

mi jasnými, hvězdami ve výši« a věčně přetvářející »matkou zemí«; jen vidí Zeyer, povaha smyslovější, zelený fantóm země sytější a názornější. A zdaž neobrací se u Březiny, zcela stejným postojem k člověku Země, »otrokyně Věčného, šílenství, kněžna, znající hmoty nejhlubší hlas,« praví-li mu (v básni »Jsem jako strom v květu . . .«) vyčítavě; »však žárlivá nechci, když za noci dřímou, umdlená objetím jar, bys toužil po étherné kráse mých sester, jež vábí tě k hrám«? Jestli vůbec kde, sbíhá se v této básni jako v pevném a umělém svorníku gotické žebroví české poesie metafysické.

Máchovo jméno, jehož Lumírovci nevyslovovali ani příliš zhusta, ani se zvláštním vědomím příbuzenství, neozvalo se v souvislosti se Zeyerovou lyrikou jenom náhodou. V postoji máchovského poutníka, který »zachází za onou v obzoru skalinou« a jehož devisou jest onen dvojitý úder beznadějného zvonu »nikdy, ach nikdy«, spatřujeme Zeyera v úchvatné elegii za domovem a mladostí, *Bílému domu v staré zahradě*, kam dovedl zaklíti jak »krásný svůj věk, dětinství svého věk«, tak bezútěšnou nekonečnost cesty před sebou. Mezi vášnivě smutným závěrem *Máje* a touto teskně zádumčivou není Zeyerovou není však pouhý rozdíl skladby durové a mollové: rozvichřený a divoký pesimista Mácha mívá věci, užívaje jich leda za symboly svého vnitřního dě-

ní, kdežto laskavý melancholik Zeyer se dorozumívá v důvěrném souznění s jejich dušemi, takže, aby také ony byly s ním vykoupeny. To platí i o hořkém podobenství beznadějně samoty životní, *Koroptev*, v podivuhodně sporém a názorném rámci čisté přírody na podzim; postřelený krvácející pták není jenom symbolem, nýbrž má svou vlastní duši, s níž básník stejně trpí »v bytí mráкотném«.

Odhad o mollovém ladění Zeyerovy melancholie v první knize *Poesie* mohl by poněkud zmásti; potřebuje zřejmě omezení. V Zeyerově citové povaze vedle nostalgie a zádumčivosti, vedle elegie nad životem prehnuvším a teskné nejistoty z chmurné budoucnosti bylo stejně místo pro rytířské hnutí rozhorleného hněvu, uražené pýchy, kárného pohrdání; to tehdy, když se Zeyer cítil zneuctěn v nejušlechtilejších citech, spojujících jej s hromadnou úsobou národní. Stejně prudce a krutě jako J. V. Sládek neb Sv. Čech nenáviděl Zeyer zotročilost české a slovanské povahy, zkrocené a ochočené otrokáři; jako oni hlasatelé svobodné energie národní pohrdal nejen zotročovateli, ale i zotročenci; není věru třeba rozprádati to o tvůrci *Jana Marie Plojhara* a *Domu u tonoucí hvězdy*. Ale jeho věci nebylo zadouti do válečné polnice politické chansony, které jest příjemno poslouchati i slabochům, domnívajícím se, že také oni jsou voláni i povoláni

k velkým věcem. Zeyer, jenž se ze vrozeného studu pravého umělce vyhýbal všem projevům demokratickým a tím více demagogickým, utíkal se zde nejraději k umnému jinotaji, který k profannímu lidu volá odmítavě své *arceo*. Symboly neb allegoriemi z báje a pověsti jsou Zeyerovy »písně otroka«, *Apokalyptická vidina*, *Kaditelnice*, *Potlesk*, které již dnes potřebují komentáře, aby plně vysvitlo jejich hrdé smyšlení vnitřně svobodného Čecha, stydlícího se za poměr svých krajanů k Vídni; nevíme, zda jim bylo v jejich době porozuměno. Zato, jediné přímé, doslovné aktuální invektivě Zeyerově, *Kořící se Slavii*, básníkovi vrstevníci neporozuměli takřka zúmýslně a zneuctili za ni poetu, jehož překypující rozhorlení, připomínající proroky Starého zákona, není pohříchu dosti pevně opřeno o skutečnosti plně srozumitelné... ovšem, v době povšechného slavjanofilského optimismu, jakým jest prosyvena celá *Slavie* Čechova, nebyly české uši zvyklé na zeyerovské rouhání, jež tryskalo ze zklamání srdce, hotového vzývati a slaviti skutečnou velikost.

V druhém, pohrobním svazku poesie Zeyerovy, jehož nejstarší čísla padají do r. 1887 — do by to jeho nejplnější mužné tvořivosti, kdy počínají vznikat *Letopisy lásky* i *Karolinská epeje* — a nejpozdější do posledních měsíců života básníkovy, umlká nadobro veřejná inspirace

Zeyerovy lyriky. Jsou zde jenom vytržené, ale jakoby zčernalou krví popsané listy z deníka, kde se básník zpovídá ze své cesty k Bohu. Vedla údolím stínů a stržemi bolesti; zastavovala se nad černými jezery smrti a nevyhnula se ani světélkujícím močálům smyslného omámení, avšak nejčastěji dal se básník vésti zářícíma očima ženy, v nichž mu kynula boží milost a kde často se skrývalo jenom poselství smrti. Kdyby byl Julius Zeyer knihu sám účelně komponoval, byl by v čelo postavil stejně jako to učinil pořadatel, své opus metaphysicum o hledání Boha, legendu duše *Na Sinaji* a do závěru svou modlitbu díky za tušení, že jižjiž Boha nalezl, *V zadumání*; několik náboženských motivů poloepického zakuklení na př. *Perla, Jsouť slova dým* stála by v blízkosti těchto básní. Ale jako jádro nové knihy by se skrýval v jejím středu podivuhodný cyklus erotický z r. 1889, pouhých deset písní, avšak vyvažujících celé svazky lyriky.

Bylo by marno a pro psychologii Zeyerovy lyrické tvorby zůstává lhostejno, zda důvěrný styk se Sládkem či zda praktické studium prostonárodních písní litevských bylo účinnější školou pro Zeyera, aby nejintimnější zkušenosti citového života dovedl vyjádřiti úsečně, zpěvně a s jedinečnou konkrétností bez jakékoliv rétoriky a bez sebe slabšího dekora; tyto písně a zpovědi tryskají s živelností nebývalou. Nejsou to ve-

směs čisté písně lásky, ale těžké a teskné erotické ovzduší stře se namodralou melancholickou mlhou i tam, kde se ani názvukem neozve jméno a tušení milěnčino, tak v beznadějně písni marné vesny *Z jara*, nebo v rozrývné elegii *Mládí, moje mládí* nebo ve střelné modlitbě teskného samotáře *Smutně je mi...* není-li zde zklamání v lásce nejsilnějším, byť ukrývaným motivem vnitřního rozvratu, jest nesporně jednou ze složek, které instinkt vycítí rázem.

Miloš Marten, mluvě ve své pozoruhodné monografii o životní inspiraci básnického díla Zeyerova, napsal stejně pronikavě jako diskretně: »Existovala v minulosti Zeyerově zasvětitelka vášně, jako existovala v jeho dětství iniciátorka báje? Chůva Ploujharova je téměř skutečná. Byla pouhou fikcí paní Dragopulová? Je v tom kouzlo, neočekávati odpovědi na tyto otázky. Neboť, žil-li Zeyer, měl podivuhodné umění skrývati.« Jeho milostná lyrika jest v tomto umění tak virtuosní, že jen velice pozornou analysou rozeznáme, kterak v básních úplně současných se střídají dva protilehlé typy erotických vzněcovatelek, které snad smíme podle *Jana Marie Ploj-hara*, dokončeného nedlouho předtím, označiti typem Cateriny a typem paní Dragopulos; dvojice ta vrací se u Zeyera ostatně velice často. Caterina pozdní Zeyerovy lyriky — toť ona žena, jejíž světlou fresku se vzdušným uměním praeraf-

faelisty vkreslil do gotického okolí básně *Pod portálem šedé katedrály*: oděna bílou řízou stojí tam v jasu, v plavých vlasech zlaté jiskry jako by s nich mžily hvězdy, v jedné ruce lilii, druhou na nadru takřka na obranu radosti tryskající ze srdce, jehož »hluboký šerosladký taj« chce býti jako vása, blahem plná, vyprázdňen rty žíznícího; avšak žíznivý zoufalec, ryjící ve vlastních ranách, a tím osleplý, nevidí ani ženy, ani nabídnutého srdce. Marně vzývá *Pozdní chodec*, jemuž se večer naklonil, tuto ženu, když se za ním zavřela brána žití; marně si rozdirá své rány dodatečným poznáním: »Od krbu snad snivé blaho šlo mi vstříc. — Minul jsem je, nikdy nenajdu je víc.« V obou citovaných básních jeden a týž motiv milostného štěstí, jež, nabídnuto, nebylo pochopeno a přijato a pro něž siré srdce pak puká a hyne, ale jak různé v nich zpracování! Tam skvělá stilisace v kulturním prostředí, jakoby kus drahé vzpomínky z uměleckých cest a doprovodem dušezpytný pohled do odstíněných povah, jež se vnitřní polaritou hledají a nenacházejí, vše propracováno, vyváženo, básnický seskupeno. Zde úsečná zkratka, výmluvná nápověď, působivá brachylogie písně skoro gnomické s prstonárodním refrémem uprostřed baladické krajiny, jen dramatické vrcholky osudných vnitřních dějů, všecko zhuštěno, ztypisováno, nabito životem.

Velký to lyrický mistr, jenž rovnoměrně ovládá dva tak různorodé slohy erotické zpovědi!

Podobizny básníkovy paní Dragopulos se ze čtyř Zeyerových erotických čísel skoro jenom dohadujeme. V lehce stríženě písni *Horo, horo vysoká* smějí se její oslnivé zraky žalu milencovu, v lyrické romanci *Vím o bájném lese* odhazuje s posměšným rozmarem do tůně básníkovu čistotu a oddanou touhu, v ekstatickém výkřiku *Ó chtěl bych* věsí se její nevěra na křídla idealistova vzletu . . . úsměv za úsměvem, jeden mámvivější a osudnější druhého odhalují hravou a ničivou zlobu této záhadné milenky, která se nabízí a přece nevzdává. Nevzdala se opravdu?

Posledním výkřikem Zeyerovy erotiky jsou tři nestejně sloky bez nadpisu, počínající se slovy *Tvá láska ránu hlubokou*, sloky prudké až k vášnivosti, divoké v kajícím sebeobviňování, bolestně se zalykající marnou touhou po čistotě, navždy ztracené. Seraf, který zde zpívá o svém pádu, má v očích ještě odlesk nebe, ale cítí, jak na něm hoří šat, zanícený hříchem a připékající se ke znečištěné pleti. Světlo, od něhož odpadl, vábí ho a přece k němu již plně nedopadá, kdežto rozkoš, kterou si oškliví, přináší mu skoro mimovolně smyslové blaho. Ústa, stvořená k blahorečení věčné lásky, proklínají zasněžitelku do lásky tělesné, a přes to celá bytost se k ní znovu vrací — pro rozkoš a prokletí. Tento zápas váš-

nívce a askety jest směstnán v dramatickou píseň, která se nezapomíná a jíž náboženské požadí přísně pravověrného křesťanství dodává o tragické kouzlo více: ani v horkém objetí ženině nezapomíná básník, že jeho pravá cesta vede k Bohu.

Řekli jsme již, že *Nové básně* mají prolog i epilog náboženský; není to sice mystika nalezeného a přesně uvědomělého spojení s Bohem, ale dojista vašeň hledání, kde citové okouzlení záhadou se slévá se vznešenou rozumovou zvědavostí ducha již zasvěceného. Necelých deset let dělí lyrickou legendu myšlenky *Na Sinaji* od důvěrné paramythie *V zadumání*; nepřešly ty roky bez užitku pro náboženský život Zeyerův. V obou skladbách má již na míle za sebou ono hledání věčných tajemství, která mu mají dopomoci k dokonalému spojení s pozemskou ženou, jak proto je příznačný *Ramondo Lullo v Poesii*; nyní záhada v Boha a podstaty světa, z něho vyrůstajícího, se stává samoučelným smyslem jeho vznešeného nepokoje. Výmluvná legenda starozákonní, nasycená vším spíše než autentickým duchem hebrejským, rozlišuje ještě v myšlenkovém aristokratismu integrální pochopení Boha, dostupné alespoň v tušení jenom vyvoleným bytostem, od smyslovějšího a krotšího náboženství pro lid. Na michelangelovském čele Zeyerova Mojžíše, jehož výsostné myšlenkové i básnické kráse se

pó právu Zenon Przesmycki tolik podívoval, ho-
ří ještě chmurný blesk renesanční pýchy nesrov-
natelné s podstatou křesťanství. Zato paramythie
V zadumání, upoutávající tolik přirozeným to-
kem bezprostřední improvisace, jako by byla vol-
ně vytrženým listem z deníku, zrodila se již plně
z milosti křesťanské pokory, ač metafysická du-
ma v první její půli mluví jazykem řeckého pla-
tonismu a ač na otázky transcendentního idealis-
mu odpovídá druhá půlka básně mystikou sufi-
ckou; náboženského eklekticismu nepřekonal Ju-
lius Zeyer nikdy, ani když se na sklonku života
cítil vykoupen ve smyslu křesťanském. Julius
Zeyer zde tuší blízkost splynutí a spočinutí, cítí
se vysvobozen z rozdvojenosti, kterou celý život
a nejsilněji v oblasti erotické mu vnukal, vyba-
vuje se z kolotání časnosti, aby zakotvil v bezpe-
čí věčnosti, a cosi jako vlídný, smířlivý, vlahý
úsměv podzimního dne leží mu na líci.

S ním nás opouští Zeyer lyrik. Epik vyprávěč
najde ještě síly pro *Alexeje, člověka božího*, epik
psycholog pro *Troji paměti Víta Choráze*, kdež-
to v *Zahradě mariánské* již chabnou schopnosti
novelistovy, v mysteriu *Pod jabloní* schopnosti
dramatikovy. Pozdní tato díla, vesměs povahy
legendární a vesměs ovládaná mocným lyrismem,
obměňují, rozvádějí, prohlubují poslední slovo
lyrikovo, ale v ničem neruší jeho smyslu, jako
by i závěr života měl potvrditi výsadní postave-

ní lyrické poesie Zeyerovy. Žasněvší pozdě, záhy umkla a vždy se ozývala jen v svátečně výjimečných chvílích. Nebyla mnohomluvná, nýbrž sporá a střídma. Ale co prozradila, náleželo vždy k nejtragičtějším složkám básníkovy osudu.

2. Zeyerův Mojžíš.

V bohaté své knize o Židech a židovství v české literatuře rozebral profesor Oskar Donath důmyslně židovské motivy v životě i v díle Julia Zeyera a vyložil, kterak rodové vzpomínky, sentimentální záliba v starodávných ghettech, synagogách a hřbitovech, soustavné studium hebrejštiny a bible podporovaly v mladosti jeho porozumění národnímu a náboženskému duchu židovskému, aby pak v pozdějších letech uvědomělé křesťanství zatlačilo tyto vrozené i pěstěné zájmy a sympatie. Leckteré Zeyerovo dílo zdá se býti skutečně inspirováno tajemnou a svůdnou Šošanou, zosobněním to židovství, a zvláště biblické skladby starozákonní — *Smrt Evy, Z dob růžového jitra, Asenat a Sulamit* — chutnají po onom hašiši s růžemi, kterým častovala básníka Valeria v Židovské ulici frankobrodské vnučka marockého Žida: mladé a svěží kouzlo dětství lidstva i národa vyvoleného září z nich v orientálské své smyslnosti a starozákonní čistotě.

Profesor Donath shrnuje Zeyerův i Vrelické-

ho vztah k židovství velice trefně pod záhlaví »hledání kulturního obsahu«, ale nevěnuje při tom po mém soudě dostatečnou pozornost právě té Zeyerově básni, v níž se lyrik-myslitel dobral tohoto kulturního obsahu nejplněji a nejbezpečněji a kde z heroického období židovských dějin vyvážil jeden z nejmohutnějších symbolů pro svou úzkost, ale i pro svou intuitivní tuchu náboženskou. Míním skladbu *Na Sinaji* z r. 1888, která jest nyní postavena do čela *Nových básní*, kde s ní sousedí ještě jeden starozákonní motiv, *Osud*, splétající prvky mystiky židovské a zaníceného vlastenectví indického.

Vmýšlíme-li se v dobu, kdy se Julius Zeyer dával od »knihy mágů« unášeti za Mojžíšem bdícím již čtyřicátou noc na hoře Sinaji, očitáme se ve vrcholném období tvořivosti básníkovy, v jeho periodě nejepičtější. Sotva dozrálo výpravné mysterium národního pravěku, *Čechův příchod*, hrnou se od čísla k číslu dokonalejší, *Letopisy lásky* rychle za sebou, a uprostřed práce o nich již tryskají inspirační prameny *Karolinské eposy*, do níž se básník energicky zabírá, ale současně roste z osudových kořenů osobních tragických zážitků také nejúchvatnější román Zeyerův, *Jan Maria Plojhar*. Vnitřní dramata lásky a oběti, činu i odříkání zaměstnávají básníka skoro stejnoměrně, ale jak do erotických tak do heroických jeho látek mimoděk proniká též prvek ná-

boženský. Svou touhu po Bohu, po spasení, po rozluštění poslední záhady si Zeyer většinou formuluje v duchu gotického křesťanství a jeho mystiky. Jako stoupenec serafického pojetí zmocňuje se Absolutna citem, láskou, ohnivým entuziasmem, kdežto cherubinské poznání myšlenkou, hloubavou kontemplací a intelektuálním zasvěcením mu většinou uniká. Báseň *Na Sinaji* jest právě v této příčině skvělou výjimkou, jako vůbec i slohově stojí osamocena v Zeyerově tvoření, titanská socha michelangelovská uprostřed laskavých fresek giottovských a vášnivě spanilých obrazů rosettiovských.

Není sporu, že Zeyerova skladba *Na Sinaji* jest jedním z článků jeho »legandy věků«, podávající z báje i z dějin metafory všelidského osudu a vykládající tudíž epopěji člověčenstva symbolicky; Zeyerovi jistě běželo méně o historického Mojžíše, tvůrce i vysvoboditele židovského náboženství i národnosti, než o jednoho z reprezentantů lidstva, jimž o skráně tepou odvěké záhady a problémy. Subjektivně výmluvný vstup básně, nesoucí stopy osobní zpovědi, nasvědčuje, že Julius Zeyer propůjčil svému Mojžíšovi ne jeden rys vlastní; také on hledal v přírodě, ve filosofické kontemplaci a starých knihách kultických podstatu Boha, odlišnou od vulgárních náboženských představ anthropomorfistických; také jemu se často s průvodem úzkosti zjevily v du-

ši »nejistota, klam a smyslnost všech našich lidských pojmů«; také on se často v rozryvné závraťi tázal sebe sama, zda Bůh, vzpruha jeho nejvyšších vznětů, není snad přece jenom mamem chorobného mozku nebo přeludem lásky a touhy. Z těchto nejosobnějších metafysických nejistot a hrůz rodí se »v noci bouřné, podzimní, když vítr prázdným slovem naříkal a měsíc letěl mraky jako pták« sen o Mojžíšovi, »sen, jenž byl více nežli sen«, mluveno po byronovsku.

Byronovo jméno nevyklouzlo zde pouhou náhodou z pera, neboť jsou to Lordova epická i dramatická mysteria, jež v evropském básnictví devatenáctého věku zahájila slohový typ, k němuž tato Zeyerova skladba náleží: v biblickém prostředí za zvichřené účasti osvobozených živlů děje se dramatický dialog o krajních záhadách titanské myšlenky vzdorného člověka nebo bohočlověka. Zeyerův Mojžíš není však — přese všecek svůj titanismus — postava vlastně byronská. Spíše čteme dvojí jiné příbuzenství s uměleckými výtvoři světovými v jeho nadlidských rysech, s Mojžíšem Michel Angelovým a s Mojžíšem Vignyho. Obě postavy, jak italského sochaře, tak francouzského básníka, kypí sebevědomím individualismu, který nese svou celou odpovědnost sám v sobě, nikým nepodpírán, nikomu nepodléháje, nikomu neustupuje: »Jsem, který jsem«. Ale tato soběstačnost vyvolené geniál-

nosti, která renesančního Mojžíše plní hrdostí, leží na Mojžíšovi romantickém jako tíha bezmezné samoty, odlučující od teplého lidství a zneprátelující s ním: jak za tři sta let zesinaly a zesmutněly nejpyšnější sebedůvěry individualismu!

Zeyerův Mojžíš spojuje hrdou mohutnost michelangelovskou s hlubokým smutkem vignyovské samoty; propast, která zeje mezi ním a Hospodinem, sotva jest menší než rozsedlina, rozevírající se mezi ním, samotářským geniem, a lidem, svěřeným jemu k vedení a výchově. Vytryskne-li však z jeho oka velká slza, při níž se všechny žíly rozmrazí, není to výbuch citovosti romantické, nýbrž vznešený projev metafysické úzkosti, nejvyšších pochybností noetických, skepse o samé podstatě lidského poznání. Ztratit důvěru ve vlastní nástroje poznávací, pozbývá jistoty i o jsoucnosti toho Svrchovaného, čeho se smysly a myšlenkou dobral. V zoufalství volá k nebesům, aby se mu ozval Hospodin. Z mraků přichází k němu odpověď, nikoliv však od samého Absolutna, které i jemu, vyvolenci, navždy a všude zůstává nedostupno. On, člověk, omezený a dočasný, nemůže a nesmí pochopiti Prásvětla, Prarozumu, které jsou tajemnou příčinou všeho; jenom světlo pozemské, pouze duše časnosti, toliko rozum lidský jsou přístupny jeho chápavosti. Jestliže doposud nábožensky me-

tafysická дума Zeyerova Mojžíše mluvila jazykem filosofie, snad i s jakýmsi přidechem indickým, zaznívá motiv starozákonního židovství mocně tam, kde Mojžíš volá úpěnlivě k nebi po svrchovaném Jméně. Odpověď z mraků zní docela v duchu starohebrejské náboženskosti: »Tak čisté jest to jméno, prosté tak, že v lidské slovo vejít nemůže.«

A všecko, co následuje, plyne důsledně z původní náboženské koncepce židovské, z jejího domyšleného monotheismu a spiritualismu. Když Zeyerův Mojžíš celou energií své geniálnosti představu a pojem Boha odlidšťuje, když proti sobě staví čistou božskou myšlenku v srdci lidském a její smyslné promítnutí v přírodě, mluví z něho národní genius náboženskosti židovské, odlišné jak od řecké smyslové mytologie tak od zlidšťujících a převahou citových koncepcí křesťanských... zde Julius Zeyer orlím vzletem intuice do končin závratných opravdu uhodl plně kulturní obsah židovství. Nevím, mám-li přičítati na vrub židovskému pojetí kněžstva jako vyvolené třídy pravých zasvěcenců či vykládati jako recidivu renesanční pýchy individualistovy, vyhrazuje-li si Zeyerův Mojžíš v závěru básně integrální poznání Boha pro sebe sama, kdežto zatemnělou chápavost anthropomorfisujícího tam odkazuje jenom k pololidskému Jahvovi. Dvojí však v závěru jest jisto. Jednak nezměrný, sku-

tečně vignyovský smutek Mojžíšův, který popisuje jeho tvář zsinalou bledostí, když sestupuje se svým věčným, nesdělitelným tajemstvím mezi lid, aby zůstal uprostřed něho vždy sám, bez porozumění, bez teplé družnosti. Jednak je to však také hluboký rozdíl mezi tímto aristokratickým pojetím Boha a jeho zasvěcenců a pozdějším lidovým křesťanstvím Zeyerovým, v němž se prosťáckové, chudí duchem, tiší a pokorní, pouhým citem pokory a lásky zmocňují Boha a jeho tajemství, které je pohlcuje v němém blaženství.

Pro tolik legend a modliteb, jimiž se Zeyer v druhé půli svého života tak podivuhodně i přesvědčivě dotrpěl, dosnil, dotoužil kulturního smyslu křesťanství, nemělo by se zapomínati této jeho starozákonní legendy, kterou odhalil ve své vrcholné době tvůrčí kulturní obsah židovství. Oč jest hlubší než pozdní židovsko-španělská legenda *El Cristo de la Luz*, kterou O. Donath ne neprávem vykládá jako zvláště typický projev odvratu Zeyerova od názoru starozákonního k evangelickému pojmání! Zde něha, citovost, pokora, onde síla, moc ideje, největší vzepětí ducha. Byl to hlubokomyslný polský interpret Zeyerův, Miriam-Zenon Przesmycki, kdo nejdříve a nejlépe ocenil báseň *Na Sinaji* v celé její myšlenkové i umělecké velikosti a mluví o ní jako »o grálu zlatém«. Budoucnost se jistě

k ní vrátí a srovnávajíc ji se sourodými náběhy a pokusy Jar. Vrchlického, pokloní se její mužné, skulpturální kráse, znovu a znovu připomínající svrchovanost Michel Angela, tohoto Feidi-je Starého zákona, jak nedávno řekl Mestrovič, jeden z největších žijících sochařů moderních.

DVĚ STUDIE O J. V. SLÁDKOVI

Dvě kapitoly psané na okraj Sládkovy poesie.

I.

J. V. Sládek nenáležel nikdy mezi básníky, kteří se povolně vzdávají lacinému obdivu a prchavé lásce svého čtenáře. Zůstal pyšně lhostejný k té mělké náklonnosti, jíž se přezdívá popularnost, ba sláva: odpykal ostatně svou básnickou hrdost tím, že dnes jest lyrický jeho zdroj znám i doma co nejméně a co nejhůře.

V té části básnického svého díla, v níž záleží sám jeho význam, pohrdl úspěchem, který právě jemu, jiskrnému písničkáři starosvětského slohu, byl nejpřístupnější: kdykoliv chtěl, dovedl pevně vykutý a lehynce letící šíp prostého popěvku vystřeliti tak, že v posluchačově paměti utkvěl navždycky. Ale tyto písně a říkadla, přimýkající se slovní malbou i hudbou zcela těsně k lidové tradici, jsou pouhou vložkou či spíše rozsmarnou arabeskou v Sládkově tvoření a to jen v časově pozdější jeho polovici. Vážná a těžká lyrika Sládkova, kam zaklel svůj zpěvný a rozjímavý dialog s osudem, zdá se pohodlnému čtenáři na první pohled zapečetěnou knihou. Verše pouze našeptané a nadech-

nuté končí se u něho často mnohoznačnou zámlkou, která si žádá napiaté spolupráce čtenářovy. Vniterné děje jsou tu zpodobeny toliko v nápovědech, ba leckdy v narážkách, a nejednou vypouští básnický lakonik i spojovací členy. V těsném a sporém řazení zhuštěných vět má každé slovo pevné místo a plnou váhu: přehlédneme je a ztratili jsme pravou perspektivu celé básně. Sládkova sloka vyhýbá se s cudnou úzkostlivostí každému výrazu hlučnému a veškeré obrazové pestrosti; harmonisuje se sordinou a maluje v stříbrné šedi; čtenář, jehož zájem potřebuje ostré udice efektu, nemá se skutečně nač zachytiti.

Nestačí však si osvojiti tuto Sládkovou mluvu lyrické zkratky a diskretního dechu. Sládek žádá po vás více: musíte dorůstí jeho hutné zralosti, musíte se protrpěti k jeho statečné síle, musíte mnoho prožítí, a mnohého oželeti, než Sládek bude vám přístupen. Nebyl nikdy z básníků, jež třeba čísti s komentářem sestaveným v knihovnách a od učenců, neboť, hledaje moudrost, zlhosejtněl k učenosti a k mudráctví, ale, běda, přistoupíme-li k jeho knihám bez onoho komentáře, ježž láska a smrt píše krvavými značkami i do nejprostších lidských srdcí: neporozumíme ani zdaleka smyslu těchto zádumčivě vábivých veršů a odsoudíme se sami pro nedokonalou výzbroj nedospělé duše.

Proto je Sládek, týž básník, jenž uměl žvatlati s dětmi a dorozuměti se v písničce s oračem za pluhem i se skřivanem nad líchou, lyrikem esoterickým. Avšak ti, kdo se k němu promilovali a protrpěli, jsou mu věrni a vracejí se k němu bez ustání. A vždycky odcházejí obdarováni, nejednou dary, jichž se nenadálo ani jejich láskyplné očekávání.

•

Sládkova lyrika, která zdánlivě bydlí s lidským hořem i štěstím v uzavřeném údolí, má dalekou perspektivu: skoro vždy hledí tušivě až za obzor, jenž jest přán průměrnému zraku. Podobá se nám, že básník jest cele zapředen do mámvých rejů a rytmů Života, opojen jimi až do poslední čivy a prosycen horkým jejich dechem — a hle, on při tom naslouchá přece, jak z dálky zaznívá neodolatelná a vábivá písnička Smrti. Sládek miluje a uctívá člověka v jeho kořenných vztazích a neustává velebiti jakožto nejsvětější a nejzákladnější poměr připětí člověka skrze rod a kmen k půdě mateřské; nejdražšími hrdiny nejsou jemu, synu Podbrdí, náhodou sedlák, který svěruje temné hlíně zrno, a horník, jenž sestupuje do útrob země pro kov. Přílnul celou a důvěrnou láskou k zemi, opěvoval vlny obilí i lány moře, lesy na chlumech i dědiny na úbočí, rybníky v údolí i mrač-

na ve vlasech chlumů, trávu mezi i kvítky hřbitova, něžné hry dětí i mlčenlivý oddech starců, plavý vděk dívčin i tvrdou postavu sekáčovu, bezstarostný tanec mládeže i závaznou krásu kojící matky. Nikdo z našich poetů nepochopil nad něho hloub a nezachytil nad něho mocnějšími rysy patriarchální postoje člověka, vyrůstajícího z rodné půdy. A tento pěvec pozemské závislosti a takměř rostlinného příslušenství vzpíná všecky větve svého životního stromu k posvěceným a zbožštěným nebesům. Sládkovo prudké a opravdové lidství neztrácí ani na okamžik důvěryplné vědomí přítomnosti boží. Magnetickou střílkou životní jistoty Sládkovy jest víra, že nelze Boha pozbyti, dokud jest srdce pravdivé a čestné.

*Z oteckých paží, z otcova domu
byli jsme na mžik posláni v svět; —
kdo by se obával vrátit se zpět?*

*Po trapné pouti navždy zas domů,
nikdy, už nikdy v tu chladnou dál!
V náručí boží kdo by se bál?*

Nezachránil si v náboženství jen elegicky vděčnou vzpomínku vyvanutého dětství, nepřepodstatnil jím pouze úzkost unavených čiv a stesk poděšeného srdce, ani nehledal matně

a nezávazné božství ve vývoji kolotající hmoty a vzestupující abstraktní myšlenky — jeho víra, jednoduchá a mužná, vzrušeně osobní a odhodlaně dramatická, vyvěrá z křesťanského teismu a vrací se k němu. Před Otokarem Březinou, jehož opojený panteismus letí na zářících křídlech daleko za hranice sluneční soustavy, aby posléze rozjehl v kosmických mlhovinách, měli jsme v Jos. V. Sládkovi básníka nejnáboženštějšího: oba vyznavači vidí celý Život ukryt v klíně božím, vše posvěceno, vše vykoupeno, ale vše v rušném pohybu za zdokonalením. Proto Sládek nezná Smrti, která ničí a ukončuje: Bůh věčný a účastný hospodář, posílá ji »dumnou, mhavozářnou spasitelku« jako dělnici, aby obdělávala a kypřila lány Života. Kde je, o Smrti, osten tvůj?

Cesta Sládkova se vinula alejí hrobů: začal elegiemi za mrtvou ženou, a z posledních jeho knih je svazeček písní smutečních, položených na rov příteli; jako muž napsal rukou pevnou i v dojetí řadu lyrických epitafií, a sestarav zahloubal se sbírkami »Za soumraku« i »Lethe« nad tokem vod podzemních — ani básník »Ěmorta« a »Žamberských zvonů« nehovořil tolikráte a v té horoucí vážnosti se Smrtí. A přece je Sládek nade vše básníkem Života.

Nebyl by arcibý ze synů svého věku a z ochuzených dědiců marnotratné romantiky, kdyby

také nebyl pocítil kouře pesimismu, mlhy mar-
nosti v opravdovém svém srdci. Meditační a
náladová lyrika obou prvních knih Sládkových
»Básní« a »Jisker na moři« má pro to vše stej-
ně prudké a vysoké tóny jako mladistvá poesie
Nerudova či Vrchlického. Ale Sládek, ačkoliv i
nadále zůstává věren velmi vážnému a i teskné-
mu pojetí života, zakotvuje záhy na břehu pev-
nějšího citu, než byly tyto trpce individualistické
zápory; přestává býti básníkem samotářství, aby
učinil i nejdůvěrnější svou lyriku nástrojem citu
pospolitého a družného. Neruda, Sládkův vůdce
a vzor, jest stejně, v »Hřbitovním kvítí« jako
v »Prostých motivech«, zpovědníkem srdce co
nejosamělejšího, které nemá se kam uložit a kde
se zahřát . . . »Tak zvolna, tak smutně, tak sám a
sám, svou lodku dál životem sunu.« Sládek zpívá
píseň srdce milencova a manželova, otcova a pří-
telova, stojí uprostřed rodáků a krajanů — násobí
své lidství v přirozeném společenství. Neruda
pocítuje jako svou kletbu vytřídění z rodové a
rodinné jednoty a proto hledá s tvrdou vášnivo-
stí novou možnost blahodárného spětí; jeho ná-
rodnostní mystika s veškerým svým paroxys-
mem, jemuž nechybí plamen fanatičnosti, vyvě-
rá z této úporné a bytostné touhy. Sládek se uvě-
doměle a klidně zařaduje do společnosti a přiro-
zeného generačního řádu; kniha za knihou pro-
hlubuje tyto vztahy. To činí z něho básníka ty-

píckých a věčných svazků mezi lidmi, pěvce domova a rodinné jednoty; nebyl a nedovedl ani býti z těch, »kteří svá nemají hnízda.«

*»Jsme přec jen bratři, lidé, zvěř i strom,
vše, co jen na té zemi živo s námi,
a stokrát osiřelí v světě tom,
byť bychom chtěli, nemůžem být sami...«*

Měl Sládek nad ostatní dobré duchy velebiti Sudičku, jež mu to vše přiřkla? Zdá se, že při jeho zrození usedla mu nad kolébkou ještě Sudi-ce jiná, která v moudrém omezení určila, aby se tyto dary nezvrhly nikdy v ospalost idyly, v sladkou prázdnotu jednotvárné pravidelnosti, v pohodlné a neplodné štěstí lidí průměrných. Sládek, jenž v mužné čestnosti nepřijímal v životě nic zadarmo, prošel všemi stupni mravního poznání lidského; pouze na jeden nevstavil nikdy nohy, ani když psal nejjasnější své knihy »Světlou stopou« a »Na prahu ráje...« na schod růžového optimismu. Však právě ten vede do bezduché prázdnoty. Proto jest Sládek v intimních básních teplý, ale nikdy mazlivý; plane zářem, jenž však vždy také svítí; zná opojení horoucími šfavami z hroznů s vinic radosti, než nastavuje žízňivý ret vždy též hořkostem života. Nevěříme, že jen obě sestry, jimž osud svěřil úkol provázeti věrně básníka, Smrt a Choroba, daly jeho

krokům vyhnouti se bažinaté selance samozřejmé blaženosti. Sám vnitřní, neomylný hlas Inspirace varoval básníka vstoupiti, byť pro okamžik, na pozlacený práh, kde neusínají pouze přání, ale i písně.

Stejně samozřejmou jistotu, s jakou se obracel k svému Bohu, zachoval J. V. Sládek vždycky také k přírodě. Neztratil nikdy souvislosti s jejími životadárnými zdroji, z nichž pil až do smrti jako dítě z plného prsu matčina — též tehdy, když se za moře vytrhl na čas z rodné půdy, živil svou poesii jen a jen inspirací přírodní. Sládek nezdomácněl nikdy v městě, a nepokoušel se vůbec porozuměti jeho složité a chmurné kráse; i mravní a hospodářské rozpory, kterými nová doba rozrušila přirozený souzvuk člověkův s osudem, přeloženy jsou v jeho hutných a hořkých sociálních básních pod volnou oblohou venkova. Ale J. V. Sládek, poeta spíše meditační než popisný, jest vším spíše než výmluvným nadšením pro přírodu; na to jest jeho věrná láska příliš hluboká a cudná. Důvěrný styk s přírodou je mu podobně nutným životním úkolem jako dýchání; a kdo by mluvil o svém dechu než churavec nebo hypochondr? Nejedem z moderních básníků, jenž svazek s přírodou ztratil již před narozením, vyplnil svou lyriku toužebným hledáním vlídného útulku v přírodě neb marným snem o návratu k bráně ztraceného ráje — toť jedno z ta-

jemství mladší poesie Nerudovy. Venkovan Sládek nebyl nikdy vypuzen z ráje, prostého a bezpečného; vždy stříasaly zádumčivě nakloněné olše svítivé zlato svých jehněd do temných jeho žalů, stále unášeli volní skřivani do modrých oblaků pokornou jeho myšlenku, bez ustání brouzdala se jeho nesmělá radost bosýma nohama ve studené a čisté rose mezi kvetoucími a křehkými travami. Jako rolník, myslivec nebo rybář žije básník v přírodě a z ní, ale jako jeho tři bratři nemluví o ní příliš, jsa cele zaujat vnitřním svým obsahem, když však pronese o přírodě jako o svém neodlučném domově neb o sourodém obraze své duše několik slov, propuká z jejich prostého a hutného kouzla naprosté zasvěcení, postřeh prudký a nový, neúchylná bezpečnost lásky a síly.

A přece — zdaž nebyla tato klidně vyvážená jistota vůči Bohu a přírodě někdy tragickým nedostatkem básnictví Sládkova? Nedopustivši, aby lyrik se kdy rozkolísal a pozbyl rovnováhy ve všemíru, odsoudila jej navždy k středním polohám básnickým. Nedovolila, aby se měřil s Bohem v bolestném vzdoru, nedovolila, aby se přel s přírodou o nové místo v řetězci tvorstva. Zachránila jej před nejkruššími nebezpečnostvými lidskými, ale také před nejsmělejšími vítězstvími básnickými. Syn nevysokého středohoří, v jehož lesnatých bocích tají se rudy stříbrné, nesměl vystoupiti na hřeben strmých hor, kde nad hlavou

se křížují blesky a burácejí sněhové smršťe. Josef V. Sládek zůstal elegikem, nestal se však nikdy tragikem.

II.

Poesie Sládkova obepíná pevným kruhem celý život lidský a pro každý věk podává lyrickou rukověť. Dílem Sládkovy mužnosti je kniha »Světlou stopou«, jejíž stránky, připsané druhé ženě básníkově, se koupají v stříbrném jase tichého a vděčného štěstí. Meditace básníkova pozbyla na čas tíhy; odvrátila se od hrobů, zaměnila přechodně vážnou víru náboženskou za osvobozující kult umění, rozjihla častěji než v knihách jiných v lehkou a vonnou rosu písně. Básník se zapřádá do života jako do husté síti a pohlíží, kterak těsnou a jemnou jeho pavučinu ozařuje polední slunce plným vrhem světla.

*»Jest život milá kniha, kterou čteme:
ať ta, neb ta — je každá nejdražší
tomu, kdo čte; ji rádi nezavřeme
o vůli své, a čtení unáší
nás tak, že vše, co kolem jenom bývá
jak šumný zvuk, jenž v ucho doráží
a v duši nevejde; tak duše splývá
s tím dějem povídky — a neváží,
jak den a hodiny se zvolna snují.«*

Sbírka »Světlou stopou« zůstane navždy památka i tím, že v ní Sládek po prvé vystupuje v plné zbroji jako epik.

Sládkovo epické umění, které mezi baladickými dřevořezbami Nerudovými a zdobnou i pointovanou fabulací Vrchlického vyhledalo svůj zcela svérázný a nový tón, jest ještě méně známo než jeho lyrika; zdá se skoro, že jest zapomenuto nadobro. Není dojista četbou lehce zábavnou a pohodlnou — samého Nerudu, který si přece nikdy neliboval v epické šíři a ve volně rozpředené mluvě, zarazil tu aforistický způsob, jenž nutí velmi opatrně čísti dál a místy se i něčeho sám domýšleti. Než, právě tato podnítivá úsečnost Sládkovy epiky má o kouzlo víc, a zvykneme-li si jednou v ní čísti pomalu a soustředěně a dopřádati její výpravná vlákna, sotva se odtrhneme od této poesie, vytvořené z nejvytrvalejší látky životní.

Počátky výpravného verše Sládkova, pokud lze je stopovati v »Básních« a v »Jiskrách na moři«, sahají složitými kořeny k tradici naší balladistiky. Otec a arcimistr její, Erben, hlásí se nejen silným podtržením motivů věčně lidských, ale i vroucí a osvobozující notou etickou. Hála »pohádkáře z naší vesnice« připomíná — zvláště ve čtvrtém oddílu »Jisker na moři« — ostře výrazná kresba sukovitých postav z dědiny. K Rudolfo Mayerovi chvílemi ukazuje horký zájem o spo-

lečenské rozpory a zmatky. Ale vlastním učitelem Sládka epika je opět Jan Neruda; čtème vedle sebe Sládkovu povídku veršem o mateřské lásce na Michiganu »Papů« a Nerudův zdaleka ještě nedoceněný »Kolovrátek« z »Knih veršů« a ucítíme tu hlubokou spřízněnost intonace mezi volně plynoucími blankversy Sládkovými a plně rozvíjenými rýmovanými iamby Nerudovými. Zimní a noční náladu, která tvoří vstup patriarchálního vyprávění bábina v »Kolovrátku«, mohl by přímo podepsat Sládek — jen kdyby příroda tu nebyla pozorována oknem, nýbrž pod širými nebesy; a naopak intensivní a osobně proteplené líčení pralesa indiánského, do něhož vložena velepíseň mateřského srdce »Papů«, nepřekvapilo by uprostřed veršů Nerudových, leda snad plností volného dechu, jenž u Nerudy bývá vždy sešněrován melancholickou nejistotou měšťákovou. »Papů« je vůbec první mistrovský kus Sládkovy epiky a shrnuje již její přednosti: citovou vřelost pod objektivním dějem, hluboký smysl pro základní vztahy života, opravdové posvěcení etické, náladovou malbu, jež není ornamentikou, nýbrž nutným zevním průvodem vnitřních dějů.

Sládkova epika se rozbíhá dvěma směry: jeden širší, ale i hlubší proud, k němuž patří právě »Papů«, dal by se nazvati básnickou povídkou; druhý užší, dravější a zpěněnější, obrací se k baladě, někdy strašidelné až do grotesknosti,

někdy stlačené na výpravnou povahokresbu, ale vždy dřevorytově drsné a primitivní, jako je první báseň této skupiny »Hrobník«, od níž jest jen jediný zpětný krok k lidové bizarnosti Kalinova »Kšaftu«.

Ve sbírce »Světlou stopou« se oba proudy stékají a vytvářejí v cyklu nadepsaném »Idylly«, vrcholnou skupinu epického umění Sládkova. Baladická čísla jsou v převaze, a každé z nich má své zvláštní vyhocení: od jízlivé selské invektivy ve slohu Václava Šolce a v archaickém upravení »V podhradí«, dostává se Sládek nejprve v »Hodinách«, k hrozebné a výstražné poesii pátého stavu, jak ji pěstovali F. Freiligrath a R. Mayer, poté v »Imogéně«, k výpravnému pastelu melancholického nádechu po způsobě Jaroslava Vrchlického, konečně však v grandiosním »Petru zvoníkovi« k sobě samému; celá skladba posunuta do tajemného šera, v kterém se tratí uhlem načrtnuté dějové obrysy, prelud pomatencův a vise posledního soudu smíšený jsou zúmyslně k nepoznání, hukot žívlů se divoce sváří s horečkou zjitřené mysli. V této visionářské baladě, nad níž sotva kdy napsal mohutnější, Sládek se nadobro odpoutal od Nerudova vzoru. Neruda v nejkrásnějších svých baladách a romancích ryje do dřeva děje a figury co nejhutnějšími čarami ostrého a prudkého reliefu. Sládek, mistr básnického leptu, rozvrhuje směle

měkké plochy běli a černi, ponořuje kusy příběhu do temnoty a dává celku ráz náladové měkkości záhadného šerení.

V »Petru zvoníkovi« zmizelo to, co jemnějšímu uchu zaznívalo disharmonicky z většiny Sládkových balad, rytmická roztržitost, neklidná změna rozměru, strofický chvat. Epika žádá si oddaného spočinutí, volnějšího postupu, širokého toku, chce-li pohledět také na dno lidských srdcí, čehož nikdy nedovede šílený chvat bürgerovských strašidel.

A od »Petra zvoníka« vede jediný vzestupný krok ke klasickým Sládkovým povídkám veršem, »Jan Lamač« a »Anna Potocká«.

Je-li opravdu velikým poetou ten, v jehož duši bytují zasnoubeny nerozlučitelným svazkem síla a něha, a kdož spojuje pravého mužského genia s ryzí polaritou ženskou, pak jest jím nesporně tvůrce obou epických pendantů, »Jana Lamače« a »Anny Potocké«.

Zachmuřený a nemluvný rek první básně, samotář, pohřížený do neosobní a obětavé služby mlýnu života, a zpěvná i zádumčivá hrdinka povídky druhé, cudná a horečná milenka, bez náplně a bez výčitky, znamenají daleko více než dvě ústřední postavy mistrovských básní — poskytnou nám setkání, na něž se nezapomíná, a které obohacuje život o skutečný klad. Milujeme je jako náhlé druhy, kteří nám pomohli v tísní, a

zůstáváme jim vděční za vnitřní útěchu. Vstupujeme k nim do důvěrného styku; a hle, tento rek se nám zdá býti spřízněn s naším otcem a bratrem, a na Anně Potocké nacházíme rysy, které provázely naši matku, a pro něž jsme se rozhodli zvoliti milenkou za ženu celého života. Tak neklamné typičnosti dobral se básník těmito postavami, jež vznikly z vášnivého a dlouhého objetí tvůrčího zření s kypivou látkou skutečností.

V Janu Lamačovi, jehož srdce, podobné teskným dnům podjaří v horách, svítí a stravuje se neuhasitelným plamenem bratrské lásky, a v Anně Potocké, která uprostřed jabloňových květů jako dívka i jako stařena jihne v jediný dech neomylné lásky k milenci, sestoupil Sládek až k poslednímu tajemství naší národní duše. V hluboké shodě se statečnou apoštolkou mravního usilování Karolinou Světlou i s dojatým knězem evangelické pokory Juliem Zeyerem, se tu klaní Sládek heroismu a mysticismu oběti, ne jako ojedinelému faktu vůle, nýbrž jako smyslu, posvěcení, i cíli celého bytí. Jan Neruda pochopil — zda pouze bystrozrakem kritickým? — že by Jan Lamač mohl bydleti na Ještědě v blízkosti Antoš, Evičky a Frantíny... nebylo by menším paradoxem, kdyby se vášnivá a pokorná píseň Anny Potocké («když tak je vůle tvá, nech tedy milování») mísila do zpěvu karmelitčina v horském kostele, jemuž naslouchá Vít Choráz.

Básnický tvar, v němž se Sládkovi vybavila tato dvojí vznešená zkušenost o mravních prakorenech české duše národní, není inspirační nahodilostí, nýbrž naopak výslednicí složité kultury slovesné. Po náběhu v »Papů« Sládek přejímá toto ustrojení veršované povídky, které jí za věku Viktoriina dali básníci angličtí Alfréd Tennyson, Robert Buchanan a za oceánem Henry Longfellow. Tito nevášniví mistři vyrovnaného, ale málokdy původního pohledu na život, zbavili básnickou povídku matné mnohomluvnosti a lokální neurčitosti byronské, očistili ji od strakatých cetek romantických orientalistů a přiblížili ji pravidelnému toku životnímu a tím modernímu románu společenskému; v jejich rukách se stala citlivým zrcadlem vnitřního dění, které provázejí zcela skrovné obrysy příběhové, přičemž jí úkol zachycovati psychický odstín myslí všedních na pohled, ale hlubokých v podstatě. Geneticky může býti Sládkův »Jan Lamač« uváděn v souvislosti s Tennysonovou idyllou »Enoch Arden«, jejíž vláčná teplá sentimentálnost požívá světové slávy; ale oč pevnější kostru, oč jadrnější výraz, oč prudší postřeh přírody a lidí má skladba česká!

Stará a formálně správně cítící tradice přisoudila básnické povídce blankvers, v němž se vždy líbilo epikům, vyšedším z lyrické poesie. Sládek ovládá opravdu mistrovsky tento komorní ná-

stroj, jenž pod jeho jistýma rukama až překvapuje proměnlivostí výrazovou: hned hrnou se ze strun této violy rázná allegra, hned plyne z ní volný, zádumčivý tok. Blankvers Sládkův unese přísnou brachylogii Lamačovu i vlašné melos Annino; vystačí v rozjímavém monologu stejně jako v náladové malbě; nikdy není jednotvárný nebo únavný. Současně se Sládkem sáhli k blankversu Julius Zeyer a Jaroslav Vrchlický: onen v heroických a romantických letopisech bohatýrství a lásky, tento v některých episodických částech svého zlidštělého panteonu a pandemonia. Ale Zeyera unáší jeho měkký a suggestivní blankvers k tvárné bezmoci jako plavce lísavá vlna mořská, Vrchlický pak, jehož smyslnost potřebovala i v slovní hudbě barevnějších vzrušení, opustil vždy tento rozměr dříve, než mu mohl vtisknout renesančně zdobnou pečeť své ruky. Sládek nad blankversem vždy vítězil, a zastavili někdy úmyslně v básnických povídkách stříbrně šplounavý tok iambických kadencí, bylo to tenkrát, když se ode dna srdce prodírala k světlu píseň.

Po knize »Světlou stopou« musila Sládkova epika ustoupiti na celá léta písni, lyrické dumě, ba, i rozmarnému popěvku. Hrstka výpravných čísel, která jsou rozstříknuta mezi polními lilie-
mi a hvozdíky sbírek »Ze života« a »Sluncem a stínem«, psaných na vrcholu básníkovi čtyřicít-

ky, se nevyrovná nikterak epickým kusům z roku 1881; podivujeme se jednotlivostem a přece cítíme, že jsou to jakási parerga. Daleko více než v lyrice, kde mužný Sládek jest zpravidla zcela svůj a zcela český, podléhá tu inspiraci anglické; jako baladikové od Coleridge po Morrisse, sahá po látkách romanticky odlehých, s nimi miluje divokou a přísnou fantastičnost, kterou jako oni snoubí se sugestivní názorností, a ryze po anglicku mají všechna kouzla a děsy hlubší, ba někdy propastně hluboký smysl. V podivuhodném »Vidění« (»Šel jsem lunny za svítání v háj, zelený háj«) — jest to dojistá z nejodvážnějších pohledů do dílny Života a Smrti v našem básnictví — vyjádřil své privatissimum lineární mluvou Madoxe Browna či Holmana Hunta v podivné směsi posvátné prostoty a hořké raffinovanosti; mluveno řečí básně, cítí čtenář, pohlížeje na »dávný, divný tvar, jak v něm stydne krev«. Avšak »Vidění«, stejně jako »Legenda« o králi bábelském, neb »Vidění svatého Kíeran-Killa«, neb »Harunal-Rašid« či »Příšerná loď« leží stranou hlavních cest výpravného umění Sládkova.

Na ně se vrátil básník teprve knihou svého stařectví »V zimním slunci«. Jako na rozloučenou se tu dotýká Sládek všech strun, na něž kdy hrával jeho epický smyčec: trpké sociální ballady i rozmarňné romance v Nerudově slohu, přísné legendy v exotickém kroji i prostonárodní, až

dětsky zjednodušené koledy, lidové písně tuhnoucí v naivní příběh i starodávné pověsti s heroickou látkou, hálkovské kresby rázovitých figur i šolcovské směsi události a invektivy. Zde při rozchodu se čtenářem dovede býti vážným i štiplavým, laskavým i didaktickým, zádumčivým i humorným; rozdává naposled, nikoliv však z posledního, neboť bohat zůstal až do konce. Zase — či spíše ve vyšší míře než kdy před tím -- soustředí svůj básnický zájem k tomu, co ve vztazích lidských je věčného a stálého, co spíná pevným a nerezavícím řetězem pokolení s pokolením: k lásce mateřské, k mužnému přátelství, k věrnosti vůči půdě, k požehnání práce. A přece básník se neopakuje.

Ve dvou skladbách, v »Odsouzenici« a zvláště v monumentální fresce provedené prostředky nejjednoduššími »Ano-ne«, stupňuje se typická epika Sládkova v básnický symbolismus, křtěný z živoucích vod pravého mudretví. Není již postav — jsou jen osudy; není příběhů — jsou jen podobenství; všechny posuny a postoje herců prozrazují věčného režiséra, jehož chvála se tají pod každým slovem, byť se rouhalo neb proklínalo:

*»A žití krb jak zvolna dohořívá,
a rozhlížím se v stínech prázdnou síni,
jak viděl bych tu kmotra zas, mi bývá.
Však není to víc on — to Život sedí*

*tu u krbu a do oharků hledí.
A náhle beze slova pozvedá se,
a ptám se: »Kmotře, přijdete-li zase,
dnes, zítra někdy? — a jak zde se stmívá,
snad někdy ráno, smutném po večeru?«
A on jak němý jde, jen hlavou kývá
a vrtí: »Ano — ne — a zmizí v šeru.«*

Tímto velikým, mnohoznačným gestem symbolickým J. V. Sládek propouští svého čtenáře. Od proudů Mississippi dovedl jej k ručejům vod, ženoucích mlýn Jana Lamače a odtud k bezhlesným vodám Lethe... a ostatek jest mlčení.

2. Sládkovo drama milostné.

Hustý mrak veřejné i mravní nesvobody, který zastíral v šedesátých a sedmdesátých letech po rychlém zmrazení nadějí konstitučních český obzor, vrhal své kalné stíny do důvěrných vztahů mladého pokolení. Byronský pohrdlivý postoj hrdého vzbouřence proti řádu božskému i lidskému, lenauovská bolestná maska světobolné melancholie, marně prchající z lhostejné společnosti do mlčelivé přírody, lermontovský temný škleb, stavějící na odiv stálý styk s dravými démony nitra — to vše byl jenom evropsky střížený výraz čistě českého hoře, plynoucího z neukojené potřeby žítí plně a důstojně v poměrech, které od-

šuzovaly jinocha k otročení a muže k poslušné službě nevítané vrchnosti. Jako tak často — a to jest lidské, nejenom literární dědictví Byronovo u nás — zvrhá se odboj proti strůjcům pokořujícího života v urputnou nedůvěru k životu samému, a poznání, že nemožno dokonale rozvíti vlastní síly, vázané neblahými veřejnými okolnostmi, se stupňuje chorobně v sebeklam, jako by sil k životu vůbec nebylo. Proti pesimismu spekulativní myšlenky a pesimismu osudové zkušenosti, jimž jediné ono označení právem náleží, hlásí se v generaci Máje a zvláště pak v Ruchu pouhý pesimismus ovzduší, jehož mladým vyznavačům nechybělo ve skutečnosti ani víry ve smysl světa a dobrotu člověka, ani chuti k životu: tvářice se chabými, překypovali vlastně nevyužitou vitalitou, a odsuzující svět, skrývali touhu i odvahu dobýti ho — musili dlouho a opravdově žíti, aby se vyhojili ze svého sebeklamu.

Věrným odrazem tohoto bolestného zachmuření básníků ze skupiny májovské a ruchovské jest také jejich erotika, nad níž visí jakési nepochopitelné mračno. Jistě nelze vysvětliti jenom mocným vlivem hořkého a pochybovačného milence Jana Nerudy, který v básních »Anně« vytvořil tento nový typus sebemučivé lyriky milostné, mluví-li skoro všickni mladí básníci této doby se svými milenkami tónem tak stísněně bez mladistvé odvahy erotického entusiasmů nebo přehlu-

šují-li násilně pochybnostmi a smutky všeho druhu bezprostřední hlas kroužící touhy a horké něhy, deroucí se z hloubky, a jestliže bylo uprostřed mezi oběma knihami šťastné a vítězné lásky, Hálkovými »Večerními písněmi« a Vrchlického »Eklogami a písněmi«, kde cit dosažené jednoty s milenkou jest doprovázen jásotem jistoty nad splýváním s přírodou, napsáno tolik melancholických i rouhavých básní o lásce. Překvapený čtenář je najde v nejstarších souborech veršů Heydukových i v předitalské poesii Vrchlického; z tohoto rodu pochází též všecka složitá i bohatá erotika Václava Šolce i melodicky odstíněné milostné dumy Rudolfa Mayera; ale přede všemi následovníky a žáky Nerudovými jest to J. V. Sládek, kdo v písních a elegiích, kladených nejprve do klína a pak na hrob milenčin, pověděl nezapomenutelně výraznou slohou mnoho o tajemství silného srdce, zraněného chlapcem lučištníkem.

Nedoceněn a opomíjen za živa, jest lyrik-Sládek, jeden z našich nejčistších a nejmužnějších, po smrti skoro zapomenut; jest toto kruté bezprávní vyváženo snad alespoň poněkud skutečností, že lehká a svěží hudba roznesla po všech českých zábavách škádlivý a rozmarný půvab jeho písňových ohlasů v duchu prostonárodním? Umělecky vysoko nad těmito starosvětskými písničkami, které pod jasným nebem domovských vzpomínek

vznikly ze šťastné hry, stojí jeho intimní a meditační poesie, zrozená jako perla z životní bolesti a lesknoucí se stříbrnou melancholií slzy; beřme ji pozorně do ruky, aby nepřišla o jemný svůj nádech nešetrným dotykem!

Sládkova lyrika temení ze dvou hlubokých a nezakalených zdrojů bytostných, které si prorazily cestu tuhou vrstvou tvrdého osudu, z citu a z dumy. Všecko druhotné, co by kalilo neb užilo základní pramen, proudící ze srdce nebo z myšlenky, Sládek zásadně vylučuje: zamítá stejně prvky náladové, jež jsou tolika básníkům vítány pro svou barvivost, jako živly dekorativní, nabízející kouzlo hry; pohrdá jak honosnou strůjí řečnickou přehlušující tlukot srdce, tak vodotrysky skvělých obrazů, pod nimiž křehnou se krčí útlá, malá idea; na rozdíl od svých druhů a vrstevníků není rétořem ani malířem. S cudnou prostotou, kterou milovníci básnických sensací ovšem lhostejně míjejí, podává své citové zkušenosti celého a pravdivého muže, jemuž Bůh dal říci, čím strádá; rád se z nich zpovídá před věčnými sceneriemi jako jsou moře, prales, ale i širé, rodné lány a čerstvě nasypnaný rov v české krajině; tato přítomnost přírody přísné a mohutné ho však nepohne, aby byl patetickým. Nekomponuje básní, které jsou složitými stavbami, nýbrž se naopak snaží o píseň zcela úsečnou a sporou, která na malém prostoru objímá co největší kus

lidského života. K tomu směřoval již od začátku, kdy mu — pravému žákovi Nerudovu — bylo ještě zápasit s řečí o melodičnost, ba někdy dokonce o správnost; toho dosáhl plně v básních mužných i stařeckých let, v nichž každý verš má již pevnou, osobitou ražbu, prostou a přirozenou gnomičnost, zkratkovou a syntetisující. Byla to dlouhá, byla to trnitá cesta pro umělce a delší a trnitější pro člověka, který nakonec všechny útrapy a ztráty časnosti přetvořil ve zkoušky a sliby věčnosti a jenž posléze shledal, že ve výši, odkud se na vzdorného a pochybovačného jinocha šklebila pitvorně záludná maska sfingy, kyne mu zpod oblaků vlídná tvář Boha, vábíci ho, aby jen směle vzestupoval za dýmem rodné chaty, za skřivanem domácích polí, za modlitbou nábožných duší . . . Není to dojistá hvězdná dráha výjimečné osobnosti, která se odvažuje řešit život na vlastní vrub, odchýlně od bližních a na vzdory jejich mravnímu řádu; jest to prostá, ano typická pout českého poctivého a opravdového člověka, jenž pokorně přijal a čestně prožil svůj osud a dovedl sevřítí jeho nejsilnější vzněty do výrazných, melodických a plastických slok, které vytrvají. Snad jejich nejvděčnější čtenáři si hrají teprve kdesi před chalupami neb ve stinném koutě ložnice s obrázky či s loutkami. —

Mladistvá erotika Sládkova, shrnutá do prvních jeho sbírek »Básní« a »Jisker na moři«, jest lyri-

ckým doprovodem dvou cest, které se rozbíhají u malého pahorku, skryvšího milenčino srdce. Smrt Emilie, dvaadvacetileté ženy básníkovy a matky jeho mrtvého dítěte, dělí tyto milostné básně na dvě skupiny; něžná, chvílemi až vášnivá družnost, která se děsí nad záhadnou různorodostí mladičké nevěsty a přece se jí mocně vzněcuje, obrací se rázem v měkkou a oddanou elegii, v níž jhne všecek poetův vzdor a jeho dobyvačná pýcha, aby ustoupily pokoře před hrobem a věčným mlčením.

Když Josef Václav Sládek v únoru r. 1867 poznal na šibřinkách sličnou jihočeskou černovlásku pravidelných rysů, byla patnáctiletým hravým díblíkem v červeném dominu; když ji v září r. 1873 vedl od oltáře, byla to rozumná a starostlivá patricijská slečna z dobré rodiny, přísně dbající dekora a střízlivě uvažující o hmotných otázkách. Odložila-li svůj dětský rozmar a výbuchy veselí chvílemi nevázaného, zachovala si zbožnou prostotu myslí a zvláštní spříznění s přírodou a jejími živly, což básníka okouzlovalo: představoval si ji rád, jak se modlí s nevinným zánícením, nebo ana s rozpuštěnými černými vlasy usedá jako rusalka nad plynoucí vodou. To byly chvíle, kdy si básník říkal, že si přece rozumějí a kdy se domluvili spíše milostným instinktem než milostnými slovy, která mu tekla tak váhavě z úst za řídkých a letných setkání s milenkou.

Pochopila Emilie Nedvídková, maloměstská kráska z Počátek, plně, jak básník vyrostl za šest roků jejich známosti? Měšťanská dívka, v níž žilo konservativní dědictví jejich prametek, nerozuměla, proč z domova, kde mohl si založiti klidnou domácnost jako císařský profesor, přehá básník za moře, kde mu kynulo jen dobrodružství a zápas: její prostá láska, která ho bezděky ujařmovala, bránila se jeho mužnému pudu volnosti. Hrozila se, když v řídkých a poněkud tékavých dopisech se básník, tulák a svépomocný dobrodruh tehdejšího amerického slohu, chlubil náhle nabytou svobodou a když ji samu chtěl tam strhnouti; byla by ráda četla ze zámořských listů jistotu jeho návratu nejen do domova, ale k jejím hodnotám životním, a ochládala, když se jí v jeho psaních dostávalo právě opaku. Avšak měla přece nad ním moc, po níž toužila a užila jí plně, když se navrátil z Ameriky; ona to byla, jež pohnula bohéma, aby se stal pokojným občanem s pevným postavením a tak vystlal cestu k svaatebnímu oltáři odloženými bouřliváckými sny a ne právě nadšenými rodinnými úmysly.

Nekřivdíme poněkud básníkovi nevěstě s černými vlasy a s bílým čelem po nimi? Z básní, které napsal Sládek na svou Emilii před sňatkem, poznáváme jenom, jak hluboce se milovali a jak si málo rozuměli s touto krásnou, trochu hrdou dívkou písničkáře — dramatické napětí jejich ero-

tiky předsvatební záležitosti právě v rozporu povah, hledajících vyrovnání a smíření. Jsou tu lehké, písňové, stručné a jasné jako popěvek lidový s nerudovskou názorností postřehu i citu ostře vyformulovaného; jsou tu však i skladby, kde by básník rád slokou složitěji stavěnou, veršem širšího dechu a rýmem umně proplétaným naznačil mocné napětí a husté vlnění svého srdce, ale i v nich vždy znovu shrne gnomický verš pevné modelace lyrickou pointu, vždy znovu tryskne svěží kadenice popěvku prstonárodního. Buď jak buď, zde i onde, v prosté písni i v rozvětvenější básni, základním motivem zůstává vášnivě naznačený rozpor milence a milenky a milostné úsilí vykoupiti se z něho věrou neb láskou; básník, jenž opravdu svět neběře lehce, utíká se sám před sebou do němého nazírání na nevěstinu krásu neb do její čisté nábožnosti, nejvýrazněji asi v podivuhodně ohnivé a při tom chmurné apostrofě »Modli se za mne, děvče nevinné«, psychologicky stejně pravdivě ve výmluvné a snivé vzpomínce »U potoka«, v reliefních »Mých písničkách« a lidsky tak přesvědčivých slokách »Mé drahé E...«.

Nenapsav jedině básně, v níž by slastným pableskem hrála slast a nemá něha líbánek v manželské alkovně, ztrácí Josef V. Sládek po jedenáctiměsíčním manželství dvaadvacetiletou Emilií; bílý mramor jejího vyhaslého náručí ukrývá mrtvé tělíčko nevydechnuvšího dítěte. Byl-li kdy

Sládek v životě patetický, bylo to nyní, když vzdorně odmítal styk se světem a všetečný zájem přátel o svou bolest; když si násilně zachraňoval stopy zemřelé ženy v bytě a uprostřed všedností života; když silou lásky bojoval proti poznání, že Emilii ztrácí každým dnem více. Jeho starý druh, jenž si s ním nikdy nedovedl plně porozumět, Josef Holeček, nakreslil ve svých pamětech s povýšenou ironií zdravého venkovana patetickou sentimentalitu Sládka vdovce, zazdí-
vající se před světem do krojového musea Emilčiny pozůstalosti; jest v tom líčení kus groteskní hrůzy marného letu za fantómem, letu, k jakému připíala vrátká křídla zoufalá siroba stasisícům matek, stasisícům milenkám. Co dovedl z tohoto rychle chabnoucího úprku za pohrobní ilusí zachytiti do své lyriky Sládek, vedle básníka »È morta« náš nejhlubší elegik? Do závěru první sbírky, připsané »památce své drahé, věrné ženy Emilie«, postavil několik básní, kde náraz smrti jest bolestně čerstvý. Kdesi na rozhraní bdění a snu, vzpomínky a vidění, náhlého citového rozechvění a hlodavé sebetřýzně stojí vášnivě teskná skladba podivné hudební čaromoci »Loučení«, jakoby lyrická trest prvního hovoru s mrtvou milenkou — ženou, která se zjevuje, aby vyčítala a pro jejíž mátožný zjev, slastný a přece děsivý, nachází poeta pregnantní výraz balady lidové. Vystupuje ze záhrobí nesmířena, plna vý-

tek osudu i muži, jenž odpovídá zahanbeným mlčením . . . doposud si neporozuměli. Krutou disonancí elegie zoufalé končí se skladba:

*»Je pozdní noc, kol mrtvý klid,
na nebi ani hvězdy třpyt,
na nebi tma a v srdci tíž,
má milá zniká, mizí již,
má milenka mi s bohem kyne,
a srdce mé div nezahyne.«*

V melodickém a zároveň plně názorném verši »má milá zniká, mizí již« jest prolepticky shrnuto další dějství Sládkovy erotiky; devítipísňový cyklus »V upomínku« to potvrzuje. Je to devět lyrických výjevů z úporného zápasu se svrchovaně bezohledným časem o mrtvou, kterou si hrdý vdovec nechce dáti urvati a kterou si míní zachrániti silou věrné vzpomínky; sám se posiluje citovými i myšlenkovými pobudkami ve víře, že zvítězí, aby nakonec procítil intensivně jistotu, že není spojitosti mezi světem živých a mrtvých, že nebožtíci se den ze dne propadají hloub do své lhostejné cizoty, které nevzruší ani snáh, lehnuvší vysokou závějí na jejich rov, ani slzy truchlících, jimiž se taví snáh, ale nikoliv klid spáču.

Z tohoto poznání, které bylo zprvu jenom náhlou osudovou zkušeností citovou, ale zvolna se prohloubilo v statek intelektuální, rodí se básník

nový silně meditačního sklonu, schopný již koncepcí nábožensko-filosofických a nalézající Boha, dárce bolestí a zkoušek, ale též konečnou bezpečnou pavézu v životním zápasu — pokorná modlitba kyklopa vzdavšího se »vrozeného vzdoru«, kterou uzavřel Sládek první oddíl svých »Jisker na moři«, uvádí příznačně tuto novou fási. Elegie této druhé knihy Sládkovy, připisující celý cyklus památce mrtvé ženy, vyznívá již smírně. Sem tam vpadne ještě divoká bolest vzájemného neporozumění a mučivá hrůza nezodpovědných výčitek svou vášnivou hrou do básnickových kláves, aby upomenula čtenáře z jak nepoddajné hmoty byla tato srdce, která se svářila a smiřovala v erotickém zápase, sotva si popřávající milostného spočinutí. Ale i nejohnivější a nejdravější z nich, sdruženou ne nadarmo se jménem Beethovenovým, nadpisuje Sládek již »Andante« a v jiné, kde baladickou mocí do bezesné samoty básnickovy shlíží ženin obraz, který dlouho děsival, postřehuje vdovec, že »umírá i výčitka v té drahé líci« a že mrtvá »stírá slzu na brvách se chvící«. Viny života, omyly lásky, nedorozumění družnosti jsou usmířeny. Divoký žal ztráty, sychravá hrůza náhlého odchodu, nepochopitelný úděl samoty dohouřily. Mrtvá žena, která uniká a odizuje se, zjevuje se ve vzpomínce a ve snách, nikoliv aby pokračovala ve při života, nýbrž aby nesla poselství ze záhrobí. Snad větší měrou,

než dočud bývala teplá a živá, účastní se nyní vnitřního růstu básníkova, vedouc ho k věčnosti, proti níž jest časné a dočasné hoře lidské tak malicherné, vedouc ho k Bohu, který nechce divokých slz, nýbrž pokorného podrobení se, vedouc ho nazpět do života, tak docela jiného, než jest stálý a nepohnutý klid hrobu. Bez názvu a na pohled docela bez umění, po nerudovsku prostě a reliefně, s neodolatelnou silou slovní hudby v závěru, která proudí z osudové hloubky, píše Sládek tři sloky tohoto nového pojetí elegického.

*»Roky táhnou, roky mizí,
a my jsme si víc a více cizí.«*

*Roky táhnou, roky bolí,
už mi ani na tvém hrobě
plakat nedovolí. —*

*Od východu vítr táhne,
a mně je tak bolno, bolno —
po něčem to srdce práhne —
Spíš? — ach tobě je tak volno.«*

Nadhozené zde motivy dovede básník rozvést. Jeho sloky malují v několika základních rysech prostě mohutnou scenerii jitra, do něhož se s přírodou probouzí i básníkova bolest, nikoliv však ztracená žena, zazděná navždy do věčného klidu

(»Pevně dřímáš). Měkce šeptaný monolog nad hrobem, v němž šumí jakoby tráva hřbitovní za pokojného večera měsíčního, nasyceno jest docela smírem vzpomínky něžně hladící a tiché pobožnosti náhrobní (»Klidně spi«). A pak ještě jenom finale těchto mohutných elegií a zároveň poslední dialog se ztracenou Emilií. Posmrtná něha, k níž bylo se tak těžko přiznávati za života, hrdé odmítnutí plané účasti přátel, jsou zde jenom prologem, předneseným s melodickou vroucností. Jádro žalu vdovcova jest již jiné: obraz i skutečnost milenky se den ze dne rozplývají víc a více v prázdnotu; plachý fantóm ze záhrobí cize se dívá na syna země; dílo smrti již jest dokonáno:

*»Jen někdy sen mi tebe navrací;
však divnou, jak bys nebyla to sama,
tvůj ruky stisk už můj mi nesplácí —
i ve snu již je prázdno mezi náma.*

*Dnes ještě vzpomínám, však v mlhách hyne
tvá podoba, tvá láska, hlas i hled
i stisknutí tvé ruky naposled,
to před chvílí, než byla's v říši jiné —
a vše to minel!*

*Nuž s bohem buď, i Ty, již unáší
smrtelným zrakům svět ten daleký,
a s bohem ty, vzpomínko nejdražší,
než vymizíš mi z duše bezděky.*

*A s bohem sne, v němž jednou se mi zdálo
o lidském štěstí, s bohem naposled —
a dobře je, že nevrátíš se zpět
už nikdy sem, kde radosti tak málo
a žalu na věky.»*

Básník sám se vrací do tohoto světa. Najde nové štěstí, sice bez divokých a opojných bouří, jaké přináší mladá láska, ale s tichým porozuměním, najde tam druhou dobrou ženu a milované dítě, najde pohodu domácnosti, požehnanou pro práci, milosrdnou pro chorobu. Jest vděčen až ke zbožnosti, pocítí i vyjádří silnou melodii, dotud neznámou, ano jeho melancholie roztaje v teplém slunci zdravě šibalského humoru. Pokud jest zdráv a pln tvořivosti, přemýšlí jenom o životě; ale nemoc a bolest sblíží jej znovu s mrtvými: »jdou mrtví žitím dál: do našich činů i myšlenek jich zasahuje dlaň; v nás jejich, náš zas v příštích žije vzruch, jak vlna vlnu širým oceánem pohání dál přes celý země kruh.«

Kolem básníkovy šedesátky, v době knihy »Za soumraku«, zdá se býti kruh uzavřen a osud naplněn. Nemoc, která vyřadila J. V. Sládka ze styku se živými a odsoudila ho k samotě v mukách tělesných, přerývaných pracovním úsilím, odkázala ho ve vzpomínkách a v dumách k obcování s mrtvými. Nyní, kdy luhy mladosti a první úspěchy literární se opětovně zjevují duchovému

pohledu poetovu, vynoří se silněji, než kdy před tím, čistá a mladistvá tvář Emiliina: »a ty stále hledíš na mne jako jarní květ svěží, ač už v hrobě leží dvaatřicet let.« Časová dálka vyrovnala vrásku výčitky na čele a bolestný rys hoře ze vzájemného neporozumění kolem úst skoro dívčích; oči hledí usmířené a z dechu voní fialky mládí. Se zbožným zalíbením může se nyní J. V. Sládek blížiti k té, jež mu dala cosi vyššího, ač méně lidského, než jest dar smyslového štěstí a přirozené blaho pokračování v dítěti, totiž pochopení vůle boží a smyslu smrti. Tu nachází slova něhy tak bezvýhradné, po jakých marně tápal, jsa snoubencem a mladým manželem, a tak teple melodické, že je až překvapeni čteme u nerudovského zápasníka se slovem:

*»Zas u potoka žlutě raší jíva,
kde pěšina se vine do dálky,
a v nebes modrojasu skřivan zpívá
a vzduchem voní první fialky.*

*Vše klidno tak a teskno zas a mílo,
jak tenkrát. — Ó teď tak tvrdě spíš —
kdy šli jsme tady, — ach, kdy že to bylo? —
Tak dávno již!*

*Šla's mlčky v moje rámě zavěšena,
jen zrak tvůj mluvil, jen tvé ruky stisk;*

*šlá's v duši jaro, jarem opojena,
však náhle smutek jara v oči trysk'
ti slzou — moje pustila jsi rámě. —
A skřivan zpíval — »Někdy, jestli sám
tu půjdeš jarem, vzpomeneš-li na mě?«
— — Dnes vzpomínám.«*

Takto se nepotkávají živé bytosti: to se objaly již dva stíny na loukách asfodélových. Nepodobají se mnoho lidem, jimiž byli na zemi, a všecko, co je rozlučovalo, dávno jest vyrovnáno. Ale je to skutečně tucha konečného vplynutí do věčného jsoucná, nebo jenom pouhá poslední iluse cítění pozemského? Sládek, vytrvalý myslitel o smrti a pokorný duch křesťanský, nechce se sám ukolébávati tímto fantómem. Soudí o věčnosti přísně a melancholicky.

*»Hle, tak už blízko bezhlesná ta řeka
se proudí! — Za ní známé míhají
se tváře, — hledí, — mne už neznají! —
Až k doušku schýlím rty, jak Charon čeká,
a k těm, kdys drahým, převezé mne tam,
z nich také nikoho už nepoznám.«*

✻

J O S E F T H O M A Y E R

Z velikých postav, na jejichž plecích spočíval český duševní život v předposlední generaci, odešel zjev vzácné monumentalitě a rázovitosti: profesor Josef Thomayer, stařec čtyřiasedmdesátiletý. Byl vědeckým badatelem i universitním učitelem, vůdčím klinikem i populárním lékařem, odborným a beletristickým spisovatelem osobité příchuti i organisátorem naukového písennictví a v tom ve všem a nad to byl osobností tak svéráznou, českou individualitou tak plnokrevnou, že měl málo sobě rovných mezi svými vrstevníky. Náležel k pozeňnanému pokolení, které se v osmdesátých letech ujalo šťastně a vítězně vedení naší národní kultury, aby nám výtvarně vybudovalo Národní divadlo, aby v poesii položilo školou lumírovskou základy k slovesnému světoobčanství, aby vědecky vybavilo obnovenou universitu Karlovu; souvisel osobními vztahy s hlavními členy této bohatýrské družiny českých Argonautů, ať to byli malíři, básníci či učenci; sám čněl postavou i významem nad nejednoho z nich a přežil většinu svých druhů, statný Chod tělem i duchem, zosobnění i chlouba »nejzápadnějších Slovanů.«

V Thomayerově vědecké i literární individualitě, záhy vyspělé a vyhraněné, nebylo nesnadno

postihnouti základní rysy, které vyznačují jeho generaci. Byl mužem světového rozhledu, jenž za studií i na mnohonásobných cestách poznal ducha, mravy i města západní Evropy a jenž pro sebe sama i pro své žáky vždy usiloval o vyproštění českého člověka z myšlenkového područí německého; v tom se podobal svým přátelům Vrchlickému a Sládkovi, nebo vzdálenějším svým druhům Hynaisovi a Gollovi. Ale všecko, co jako dobrý Evropan západnického sklonu získal v cizině a co přijímal se zdravou kritičností, obracel k prospěchu svého národa, k němuž se hlásil hrdě, nevyhledávaje přízně a vyznamenání v cizině, kde ostatně jeho jméno a výsledky jeho badání nezůstávaly neznámými. S prudkou rozhodností, připomínající zápal buditelský, obnovil požadavek národní vědy, psané jazykem mateřským a při něm stál žák Eiseltův s Jar. Hlavou až do smrti; zasáhl tam také jako šťastný tvůrce terminologie i jako účinný organisátor — i označil ho budoucnost nesporně jako jednoho ze zakladatelů české literatury lékařské, jenž dovršil podnět a příklad Antonína Jungmanna a Jana Ev. Purkyně.

Byly to podivuhodné dary ducha, které si Josef Thomayer před půlstoletím přinášel z domova pro svou vědeckou dráhu, pro své lékařské povolání, pro svou literární působnost, napolo šťastný odkaz rodový, napolo výsada geniálního jed-

notlívce. Tento jadrný krajan Kozinův a Příb-
kův byl nadán mohutnou vitalitou, projevující se
nejenom ve vzrůstu, rozměrech a hlase, ale také
v nevyčerpatelné pracovitosti a duševní svěžesti;
na klinice, v ordinační síni, u psacího stolku, za-
stal dílo za několik mladších sil. Od jinošství cvi-
čil se v přírodě i mezi lidmi v umění pozorovatel-
ském ,pro něž byl nevšedně smyslově vyzbrojen;
bystrost, jemnost a čistota postřehu, pronikající-
cího intuitivně až k jádru zjevů, byly, podle sou-
du jeho předního žáka, východiskem jeho geniali-
ty lékařské. Co takto ostře a přesně vypozerova-
val — již v zevní fysiognomii Thomayerově
upoutaly vedle silně vyklenuté lbi především je-
ho překrásné, temné velké oči pronikavosti až
bodavé — a co uměl pérem vědcovým i causeri-
stickým popsatí živě, názorně a poutavě, nezů-
stalo u něho nikdy ojedinělým faktem: dar rychlé,
duchaplné, překvapující kombinace doplňoval ne-
rozlučně jeho jedinečnou vlohu pozorovatelskou;
byla to nejskvělejší podmínka pro diagnostiku,
jenž časem uvedl v úžas bleskem svého rozpozná-
ní, jak opětovně vyprávějí odborní příslušníci
jeho školy.

Josef Thomayer byl typický pozitivista, jenž
ve všem spoléhal na empirii a indukei a vždycky
se vyhýbal odtažitým teorematům; povolání lé-
kaře-internisty mělo na to asi stejný vliv jako
příslušnost dobová a generační. S pevným kli-

dem stál pod praporem života, jemuž statečně sloužil; starost o smrt a metafysické otázky odkazoval stranou, ježto se ho netýkaly. Jeho až urputně jednostranná mužnost vylučovala veškerou sentimentalitu a často dávala přednost hranaté a bezohledné drsnosti. Osamělý, příkrý muž, jenž se nemazlil nikdy sám se sebou, neuznával potřebu, aby se mazlil s lidmi, ať to byli jeho pacienti, žáci či přátelé, i v tom horal houževnatého kořene a drsného kmene. Jeho bohatá a stále školená rozumovost, zcela shodná s lidovou povahou českou, vyrovnávala se s životem ráda vtipem, ironií, humorem, těmito neklamnými symptomy duševního mužství a zdraví, jimž se u nás tak málo rozumí, takže ironičtí humoristé mají v Čechách spíše nepřátele — i profesor Thomayer býval právě proto vykládán nesprávně, ano, nepříznivě. Avšak jeho satirický vtip a jeho rozmarný posměch nebyly lehkou a samolibou hrou ducha povýšeného a myslí poněkud pohrdavé: v posluchárně, na poliklinice i v knize byly to především prostředky metody vychovatelské. Břítický pozorovatel života a zkušený jeho znalec vedl rád k zdravějšímu a jasnějšímu pojetí skutečnosti. Léčil stejně ze sentimentality jako z ilusionismu, odnaučoval lidi prostě strachu a vzdělance snobismu, tepal české šosáctví i moderní pověřivost před hesly. Ordinoval mládeži prostředky proti přemrštěnosti a starcům proti hrůzezesmrti

— byl z onoho rodu starých lékařů, kteří v rodině zastávali zároveň úkol duchovního rádce, s tím rozdílem, že jeho rodinou byl celý národ.

Neposlední složkou silné osobnosti Thomayerovy bylo jeho umělectví. I na odborných jeho pracích lékařských se podívovala kritika vždycky mistrné jejich formě, zaokrouhlené a přece živě nabádavé, plastické a při tom duchaplné, usnadňující pochopení čtenářovi stálou účastí autorovou. Jistě se lecčemu z toho přiučil skvělý stilista ze stálé četby velkých cizích, zvláště francouzských spisovatelů, za mnohé byl zavázán své skvělé znalosti mateřštiny, a to i v jejích lidových kořenech a v jejím starobylém vývoji, k čemuž obracel jeho zřetel zvláště jeho důvěrný přítel Zikmund Winter, avšak hlavním důvodem bylo Thomayerovo nevšední nadání slovesné. Jako devatenáctiletý jinoch uvedl R. E. Jamot svými svéráznými črtami z české přírody v úžas samého Nerudu, který v těchto eklogách přírodovědeckého oka a básnického srdce právem rozpoznal počátek literární krajinomalby impresionistické, a po letech srovnal velký lyrik Sládek Thomayerovu knihu »Příroda a lidé« případně s díly vzácného Američana Thoreaua; oba znalci zdůrazňovali po zásluze prožitost a českost těchto kreseb, k nimž R. E. Jamot později přidal ještě několik feuilletonistických svazečků. Nad každou stránkou těchto prós, kde pozorovatele pronikavého

zraku doplňuje lyrik hlubokého, ale v projevech zdržlivého citu, možno citovati velkou chválu Nerudovu: »Jamot je pravý poeta. A to český poeta. Vše je to naše, jen naše —,« vede-li nás krajinou, vzpomínáme na nejlepší kusy Hálkovy a Chittussiho, seznamuje-li nás s typickými postavkami venkova, myslíme na Alše a K. V. Raise. A z Nerudovy školy jest Thomayer feuilletonista s látkami cestopisnými, vzpomínkovými, kulturně-historickými, jenž baví, káře, vychovává, užívá poznatků z knih i zkušeností ze života, vtípkuje, nepohrdá triviálností a burleskou a zase se povznáší k vážnosti praktického filosofa . . . má zlatý humor a pod ním jako každý pravý humorista ukrývá celé lidské srdce.

Jako pravý Chod, lékař a filosof nechodil s ním nikdy na odiv, ba tajil je vždycky hrdě a důsledně. Jeho pacienti, kteří měli ke skvělému diagnostikovi neobmezenou důvěru, zvykli si od něho slýchatí spíše jen výraz sarkastický, drsnost bezohlednou, jízlivost krutou a přece se k němu vraceli, vědouce, že jsou pro něho čímsi více než klinickým předmětem. Jeho žáci, k nim náleží nejenom výkvět českých praktiků, ale téměř všickni vůdcové interního lékařství na našich vysokých školách, vzpomínají naň sice především jako na štědrého dárce poznatků, metod, podnětů, nezapomínajíce však na příklad opravdovosti tohoto celého učitele, celého muže. Jeho důvěrní přátelé

telé, — a byli mezi nimi právě nejvzácnější lidé naší minulosti kulturní — nedají dopustiti na tohoto věrného a osobitého druhu, jemuž garconství umožnilo pěstovati přátelství ve smyslu antikém: rozdurdil se často na ně, šlehl po nich vtipným pošklebkem, nezatajil, že zná i jejich slabosti, ale kdykoliv šlo o radu, o pomoc, o záštitu, byl to právě on, nezištný a obětavý druh, jenž se rázem přihlásil. Věděl, že slovo rady stojí nad úzkost srdce účastného, pevný stisk mužné ruky nad skrytou slzu v oku přátelském, dobrý příklad nad zdobné slovo dojatého řečníka.

Příklad Josefa Thomayera — — Lze skutečně napodobiti muže, jenž byl celou svou bytostí hranatým a rázovitým originálem a při tom jedinečným výsledkem rodové svojskosti, individuálního nadání, tuhé sebevýchovy? Sotva se kdy v této úplnosti vrátí mezi nás taková geniální sloha badatele a umělce, učeného Evropana a původního Čecha, ducha a charakteru — s chloubou budeme na ni vzpomínati. Avšak vedle osobnosti, kterou člověk v podstatě přijímá z rukou osudu a jež podléhá nejprve fysické smrti a pak odmocňující vůli dějin, ustavuje každého velkého jednotlivce ještě cosi vyššího a trvalejšího: jeho mravní vůle k dobru, jeho úsilí o kulturní pokrok, jeho snaha rozmnožiti etický poklad svého národu. A tyto rysy Josefa Thomayera, tak mocné a tak životné, zůstanou příkladem i v budoucnosti.

Válečné vzpomínky a úvahy presidenta T. G. Masaryka liší se celou podstatou od přečetných pamětí, které v posledních létech v různých světových jazycích vydali strůjci a vůdcové veliké války i státničtí stavitelé nové Evropy. Také přední a vítězný tvůrce Československé republiky »vzpomíná a uvažuje« o událostech osudného čtyřletí 1914—1918 nejenom proto, aby podal vlasti i světu počet ze svých činů, nýbrž především, aby zdůvodnil a obhájil svou politiku za vojny i za příprav mírových. Tento subjektivistický rys zůstane patrně již trvale spojen s memoárovým písemnictvím toho druhu a jeví se tím silněji, čím závažnější a odpovědnější místo zaujímal pisatel v strategii či politice svého státu. Včleňuje-li se však většina válečných pamětí způsobem svého podání mezi díla dějepisná, chce býti Masarykova »Světová revoluce« čímsi v zásadě jiným. Historické vypravování jest T. G. Masarykovi jenom pretextem úvah z filosofie dějin; události slouží především za východisko obecných teorií a odtažitých koncepcí; osobnosti, pokud vystupují reliefněji do popředí, jeví se hlavně nositeli dobových ideí a hromadných hnutí, jejichž dialektické střetnutí soustřeďuje k sobě vlastní pozornost spisovatele-myslitele.

V rozsáhlém a rozmanitém slovesném díle T. G. Masaryka, které předmětem i podněty vyka-
zuje tolik vztahů k historii, není složka vlastně
dějepisná vůbec zastoupena, i v obou obširných
spisech s látkou historickou, v »Karlů Havlíčko-
vi« a o »Rusku a Evropě«, kde by ji čtenář urči-
tě očekával, hledá ji marně. Klasická objektiv-
nost, která nechává děje plynouti v životné plno-
sti před zrakem pozorovatelovým a raduje se
z jedinečnosti jejich jevů, z rytmu jejich pohy-
bů a ze zákonitě jejich souvislosti, jest T. G. Ma-
saryka stejně vzdálena jako romantická touha
se přímo vžítí do vývojové logiky událostí vysle-
dovaných ve složité šíři. Pro obé se T. G. Masa-
rykovi nedostává klidu a nepředpojatosti, takže
vždycky dává přednost tomu, aby jako kritik
dějiny soudil před posláním historika, který je
vypráví neb vykládá; podle slavných slov Epik-
tetových nevystupují u něho nikde *τὰ πράγματα*,
nýbrž všude jenom a především *τὰ περὶ τῶν πραγ-
μάτων δόγματα*.

Nikde neproniká tento filosofický a nehisto-
rický postup velkého subjektivisty a apriorika
do té míry, jako při zobrazování a oceňování
osobností. Na velmi zajímavém místě »Světové
revoluce« (§ 83), kde se v úhrnném a skutečně
povýšeném sebezpytu rozhlíží po svém dosavad-
ním úsilí životním, podává zprávu také o svém
»přímo monografickém pozorování lidí«, jak se

snaží četbou děl, studiem povahy a jejích projevů, shledáváním dat životopisných i přímým stykem, ano i pozorností fysiognomickou dobrati se jejich individuality. Toť přímo dokumentární metoda, k jaké se přiznávají Sainte-Beuve nebo Zola. T. G. Masaryk vytýká sice, že užíval výsledků tohoto studia hlavně pro potřeby politické praxe, čekali bychom však na jisto, že se s nimi setkáme také v jeho vzpomínkovém podání, ale marně: až na jemně prokreslenou a životně názornou podobiznu Wilsonovu, pracovanou se zřejmým pocitem kongeniálnosti a bytostné sympatie, není ve »Světové revoluci« portrétů a charakteristik, třebaže za světové války sotva kdo druhý poznal, navštívil, politicky a diplomaticky zaujal, do svých plánů a podniků zapředl, pro československou věc získal tolik osobností všech zemí a národů jako právě T. G. Masaryk. Pokud jde v jeho knize o vypravování událostí, vystupují jejich strůjci neb nositelé jenom potud, pokud zasáhli do dějů Masarykem osnovaných; v kapitolách dějinně filosofických se uvádějí toliko v určité své funkci ideové, a to většinou jako exponenti proudů kolektivních. Čistě individualistické radosti z osobnosti cizí, tak příznačné pro duchy specificky historické, u Masaryka nikde není; patrně mu v tom brání prominentní osobnost vlastní.

Ale přece by nebylo správně upíratí T. G. Ma-

sarykovi ve »Světové revoluci« zhořelá dar charakteristiky a umění postřehu. O skvěle provedené podobizně samotářského demokrata a deduktivního myslitele presidenta Woodrowa Wilsona jsem se již zmínil; autor neposkytl nám příležitosti, abychom ji měřili s jinou povahokresbou podobně promyšlenou a odstíněnou. Za to sem tam jakoby mimoděk kmitnou se v textu slabé náběhy k podobiznovým zkratkám, nahozeným lehce několika čarami, jejichž ostrý tah vedla tu odmítavá pohrda, onde vřelá sympatie, jinde jakási povznešená shovívavost. Jsou to zvláště zmínky o Masarykových pomocnících revolučních, většinou jen stručně napovídající, ale s tónem mezi řádky, jemuž pozorný čtenář nemůže neporozuměti, an obsahuje zároveň prvek hodnotící: jak plné, až bolestné světlo vrženo jest na efébskou hlavu předčasně ztraceného Jiřího Klecandy; jak sympaticky v postoji mužně vzpřímeném vystupuje postava Scota Viatora; jak pozorně a opatrně jsou rozděleny světlo a stín na závěrečné podobizně Milana Štefánika, »slovenského dráteníčka«, putujícího za českou věcí celým širým světem; jak zdrženlivě charakterisován jest Denis se svým rozporem profesora idealisty a politického praktika bez úspěchu; do jak hluboké temnoty ponořena stařecká hlava Josefa Düricha, staromódního pansláva a caromilce, nemluvic ani o ruském Čechu Koníčkovi, ztlačeném

na několik karikaturních čar. Ale opakuji: všechny tyto portréty či portrétové črty jsou jenom čímsi podřadným, ano nahodilým v slovesném celku »Světové revoluce«.

Opíraje se patrně o velmi podrobné zápisky, jejichž struktura na mnohých místech jasně proniká, ale nepodáváje nikde dokladů, vypráví T. G. Masaryk způsobem namnoze náznakovým, ale s četnými podrobnostmi o průběhu své osvoboditelské akce zahraniční a to tak, aby jak praví sám, vysvitla »ve spoustě podrobností červená nit zákonitého vývoje«. Tím jest »Světové revoluci« dáno přirozené rozčlenění: v první knize přípravy k velkému politickému poslání v Praze r. 1914 před odchodem do ciziny; v druhé a třetí knize počátky revoluční akce v Itálii a ve Švýcařích; ve čtvrté vyvrcholení odbojové diplomacie v Paříži a v Londýně; v páté stvoření československých legií na Rusi a jako doslov cesta přes Dálný východ do Ameriky v knize šesté; v sedmé pobyt ve Spojených Státech a konstituování československého státu; v osmé posléze návrat presidentův domů a ujetí se vlády; poslední dvě knihy nemají pak vůbec historické náplně a vyčerpávají se politicko-filosofickými úvahami.

Toto vše jest však toliko rámcem pro filosofii všeho druhu od sociologie po rozjímání literárně psychologická, od studia národních povah po teo-

rie státovédecké, od mravovědních exkursů až po úryvky z dějin noetiky, vše v oné osobité směsi ideologie a životní praxe, strohého apriorismu a nejčasovější konkrétnosti chvatné generalisace a ostrého pozorování, abstraktních hesel a pronikavého dušezkumu, směsi, která ustavuje jedinečnou myslitelskou individualitu Masarykovu. Smíme opravdu ještě mluvit o směsi, když silná a uvědomělá osobnost utvořila z těchto potýkajících se prvků skutečný organismus a myšlenkový systém; když zdraví organismu a nosnost systému se osvědčily v ohňové zkoušce dějin; když Evropa v rozhodné chvíli převratu či přerodu dala za pravdu koncepcím vybudovaným na tomto myšlenkovém základě? Ovšem správnost a organičnost výstavby teorie nesmíme, nejsme-li právě fanatiky pragmatismu, nikdy posuzovati podle toho, zda v praxi měla úspěch čili nic, jmenovitě, neprozkoumali-li jsme napřed, zda praxe skutečně ze suponované teorie vyplývá.

Způsob, jakým T. G. Masaryk ve »Světové revoluci« zavěšuje své úvahy na válečné a politické události velkého čtyřletí 1914—1918, jest stejně osobitý jako překvapující. Řídí se při tom výhradně motivací subjektivní. Veliké tlumy otázek kulturně etických, dotýkajících se samého jádra národní duše a objasňujících podíl jednotlivých národů ve světovém zápolení v míru i ve válce, probírá T. G. Masaryk vždycky tam,

když ho, poutníka s posláním diplomaticko-osvoboditelským, přivedou kroky do sídelných center toho onoho národa. Vstoupiv do Říma, rozvíjí obraz Itálie filosofické a literární; příchod na švýcarskou půdu jest mu podnětem k úvahám o zvláštnostech tamního písemnictví a o spojitosti švýcarské demokracie s rousseauovstvím; zprávám o politické činnosti v Paříži a v Londýně předesílá celé studie o filosofickém základě písemnictví francouzského a anglického a zvláště o problému dekadence v něm; doprovodem k výkladu o akci v Americe vkládá skvělý essay o myšlenkovém životě americkém, hlavně pokud se demokratický a realistický amerikanismus ob-
ráží v krásné literatuře; když při návratu za plavby na oceáně zkoumá vinu Německa na světové válce a konstruuje s velikým dialektickým uměním protiklad demokratického Západu a absolutistického Německa, přenášený ze strategie a politiky také do oblasti myšlenkově kulturní, dokazuje jej rozbořením hlavních slovesných i myslitelských děl pokantovského a pogoethovského Německa. Na jednom příznačném místě (str. 50) velice jasně sám upozorňuje, jak má čtenář rozuměti těmto obecným exkursům filosofického kritika, který tak rozkazovačně odnímá slovo referujícímu dějepisci: »Toto všechno a mnohem podrobněji jsem si představoval, když jsem se v Římě trápil dohadováním, půjde-li Itálie proti Spo-

jencům s Rakouskem a Německem. — Není to možné, zněl vždy znovu závěr mé filosofie italské historie a kultury.« Zde zřejmě stojíme před dodatečným sebeklamem důsledného aprioristy, a všechna psychologie politického jednání se mu vzpírá. Politik a diplomat, hledající podporu pro svou věc a odvažující s kritickou pozorností všechny položky veřejné situace, přemýšlel v rozhodné chvíli sotva o syntézi katolictví a antiky u Vica nebo o dekadentních prvcích u Carducciho a d'Annunzia, i když ho tyto otázky silně zneklidňovaly. Řekl bych, že zde působivému arrangementu (a to nejenom slovesnému, nýbrž i myšlenkovému) obětován kus pravdy, a stejně jest tomu také v ostatních případech oněch skladných essayů.

Samy o sobě jsou ozdobou díla, jimiž se »Světová revoluce« liší od kterýchkoliv válečných pamětí; cosi z hromadné literární sociologie Tainovy i s jejími přednostmi a omyly, vane z těchto velkorysých, avšak neodstíněných kapitol, i když T. G. Masarykovi nejsou východiskem defernující pozorování pozitivistická, nýbrž mravní požadavky dialektického ideologa. Ovšem, tyto exkursy nejsou stejné ceny: na př. zběžnou črtu o soudobé Itálii slovesné nelze ani zdaleka srovnávat s jemně propracovanou, v jednotlivostech vyváženou a přece dokonale jednotnou úvahou o kulturním amerikanismu, v níž znalost před-

mětu u nás nedostí všímaného doplňována byla vřelým pocitem sourodosti, ano, kde i osobní a rodinné svazky pomáhaly vydatně pozorování intuitivnímu.

Co vadí, zvláště v partiích o francouzské a německé kultuře slovesné i myšlenkové, toť zjednodušující, odmocňující, logicky mechanická přimocarost; nemohu opět nepomysleti na Taina a na jeho soustavy národní literatury, národního výtvarnictví, národní filosofie, ač vím, že by T. G. Masaryk sám tuto obdobu s rozhorlením odmítl. Hledě stále k potřebám svého dialektického dramatu moderního vývoje evropského, myslitel vyjímá z jevové plnosti kulturní ty rysy, které potvrzují jeho teorii, posouvá v popředí celého duchovního života, často neprávem, jejich nositele a umlčuje jiné, redukuje na ony aprioristické motivy velice složitou symfonii uměleckých projevů.

Možno důvodně pochybovati o tom, zda punctum saliens pro všecko básnické cítění i tvoření Francie v době romantické a naturalistické i za periody pozdější jest úpadkový sexualismus, jakožto projev jednostranné revoluce proti starému režimu a zároveň jako výraz románského katolictví; sotva by psycholog francouzské literatury přisoudil místo tak ústřední Mussetovi, opomíjeje Vignyho a Lamartina, s nimiž T. G. Masarykovi nadobro unikl mocný rys klasicismu

francouzského, vyzbrojeného jednak silou latinské tradičnosti, jednak velkou rozhodností mravní. Masaryk stavěl si r. 1916 opětovně otázku, zda »Francie dohodou (s demokratickými ideami angloamerickými) a válkou překoná ten chorobný prvek romantické dekadence« (str. 128). Myslím, že svého vítězství došla Francie něčím jiným, než recepcí anglosaského a protestantského demokratismu. Prostě: vlastní silou. Voják Fochův a Petainův, provázený katolickou modlitbou Péguyho, Ghéona a Psychariho, probudil v sobě staré ctnosti francouzské, vyslovené Pascalem, Corneillem a Vignym a tvořící onu mravní podstatu národního ducha, pro niž Francie stála a bude i nadále státi v čele civilisace...

Lze litovati, že si T. G. Masaryk usnadnil svůj soud o Německu a svůj důkaz jeho hlavní viny na válce úmyslnou jednostranností, která jest k německému národu zřejmě nespravedlivá; soudce má se snažiti o objektivnost arcí vyhoštěnou z dob stanného práva. Co působilo mocně za válečné atmosféry, kdy Em. Rádl psal pamfletistickou »Romantickou vědu«, zaráží ve »Světové revoluci«, kde se pohříchu marně ohlížíme po spanilé povýšenosti catonské, již nedovede svěsti a porušiti *victrix causa*. Podlehli-li německý národ ve světové válce a již ve čtyřech desetiletích ji předcházejících popruštění, jehož etnické prakorřeny ostatně ani nejsou račově německé a ger-

mánské, nebylo v oblasti duševní toto vítězství zdaleka tak bezvýhradné, jak »Světová revoluce« vykládá: nejen starý humanismus, dochovávaný živou a trvalou tradicí z kultury výmarské, ale i silné působení německého západu, zachovávajícího souvislost s románským světem umělecky rušného, životně laskavého a přístupného značily zde protiváhu; z Goethova odkazu bylo mnoho zachráněno nejen Heinem a Kellerem, ale i Hebbelem a Nietzschem a z mladších Hauptmannem a Tomášem Mannem, z nichž ani jednoho nelze vyčerpati strohou Masarykovou formulkou pruského pangermánství. Neodvážil bych se také redukovati všecek německý individualismus (Masaryk jej vyvozuje správně ze vzpoury osobnosti moderní proti duchovnímu absolutismu středověké katolicity) na přepjatý, chorobný, titansky křečovitý kult vlastního já, z něhož kynula jediná spása v útěku do lůna vojensky násilnického a hmotařsky mechanického státu: největší individualisté němečtí, Goethe, Beethoven, romantikové, ano i Nietzsche, znamenají vedle úsilí o všestranné rozvíjení vlastní osobnosti také snahu vmysliti a vžítí se do osobnosti svého bližního, rozvíjení sebe sama tímto poznáním objektivistickým, dospěti vyšší zkušenosti o lidství, než jakou dává proniknutí vlastního já . . . ovšem nedařilo se to všem tak jako Goethovi, který bývá po právu vedle Shakespearea a Cervantesa sla-

ven jakožto prototyp básníka objektivisty proti subjektivistům Dantovi, Miltonovi, Dostojevskému.

A že by Kant i se svými následovníky byl představitelem »jednostranného intelektualismu čistého rozumu?« (Str. 414.) Kant, jenž vedle Rousseaua, Schopenhauera a Nietzsche nejplojněji upozornil na mimorozumové a protiracionální oblasti lidského ducha, jež vlastně určují naše jednání a vedou nás tam, kde čirý intelektualismus jest bezmocný? Obávám se, že při této kritice německého myšlení, jež nesmí se jen tak zhola činiti odpovědným z úchvatů hohenzollernského caesaropapismu a z krutostí pruského vojáctví, zaslepily T. G. Masarykovi zrak velice populární válečné teorie nacionalistů francouzských a anglických, jimž se tuto dostává legitimity dějinně-filosofické. Nesměl bych popírat, že Fichte pomáhal zbrojiti proti Napoleonovi, že Hegel připravoval v myslích půdu pro bismarckovský stát, že Hartmann byl horlivě čten od poznaňských hakatistů a že se v tornistrách německých vojáků před Verdunem našly svazky Nietzscheho, ale neměli bychom snad formulovati vzájemné působení tak, že násilníci v minister-ských kancelářích a v hlavním stanu zneužili i filosofie pro své účele výbojné a uchvatitelské, pro své království z tohoto světa, jako zneužili náboženství, vědy a posléze i techniky? Jinak

musili bychom klásti za vinu Hobbesovi všechny tvrdosti britského imperialismu, Benthamovi veškerou mravní vyprahlost anglosaského prospěchářství, Jamesovi celou americkou soustavu výdělkářské účelnosti. Filosof, stejně jako básník podle hlubokého symbolu Heineova, vídává plížití se za sebou liktorsky vyzbrojenou postavu, ztělesňující činy jeho myšlenek; vyvolává zhusta duchy, jichž pak zaklítí nedovede; na kovadlině ducha kuje zbraně pro krvavé bitvy útočníků a kořistníků — není ideje tak abstraktní, aby jí nemohlo býti zneužito pro záměry příliš praktické. Ale proč snímati vinu s původců reálních a nakládati ji všecku původcům intelektuálním?

Tyto rozpravy skládají ve »Světové revoluci« onu napínavou partii, kde T. G. Masaryk vyšetřuje přísně a pronikavě vinu na válce. Sám (str. 426) cítí, kterak přisoudiv ji pruskému pangermanismu, vyplývajícímu nutně z podstaty německého individualismu, lehce rozhřešil režim rakousko-uherský. Vypomáhá si pak syllogismem: »Národ filosofů a myslitelů, národ Kantův a Goetheův, osobující si úkol světlohoše, nemohl bez falše akceptovat nečestnou a krátkozrakou politiku degenerovaných Habsburků a nesměl hledat východisko ze slepé ulice své jednostranně vypěstěné vzdělanosti válkou. *Corruptio optimi pessima*«. Nesnáž, jež se v Masarykovu výkladu naskýtá, záleží v tom, že habsburské Rakousko-

Uhersko, které dávno osnovalo a spoluzavinilo světovou krvavou lázeň, nemělo pranic společného s pruským individualismem. Ten, jsa dítětem severoněmeckého protestanství, byl dokonce v pravém opaku k duchu katolické monarchie podunajské a její dynastie, kde nikoliv fanatismus, nýbrž konservativní pohodlí, nikoliv chladná spekulace vynalézavého industrialismu, nýbrž vlahá atmosféra životní aristokratické pohody byly domovem. A přece tato habsburská monarchie, jejichž etnicko-kulturních podmínek T. G. Masaryk (na rozdíl od ostatních válčících skupin) podrobněji neanalyzuje, nese stejnou vinu na světové válce. Míním, že tu rozhodovaly ony motivy, jež se ve »Světové revoluci« namnoze ztrácejí za pohnutkami dějinně filosofickými: motivy *politicko-národní*. Ale o nich níže. —

Soudil-li by někdo, že dílo utkané z tak různorodých součástí a stále střídající historicko-politický referát seřazený podle osobních osudů a obecné exkursy filosofické, trpí snad nedostatkem kompozice a běžnými vadami rozsáhlé práce improvizované s pomocí zápisů, křivdil by hrubě »Světové revoluci«. T. G. Masaryk, jenž dříve nebyval právě mistrem skladebné osnovy knižní a jehož obě největší díla »Otázka sociální« i »Rusko a Evropa« trpí skrovnou přehledností a přetížením v detailu, vytvořil zde svou knihu nejlépe stavěnou. Šesti kapitolám, vyprá-

vějícím o zahraniční akci, jest předeslána jako prolog hlava první, zpravující o přípravách k ní; osmá kapitola jest myšlena jako epilog válečných vzpomínek, prohlubujíc je úvahami o vině na válce a o Německu, jejím strategickém i myšlenkovém strůjci. Poslední dvě hlavy jsou pak věnovány základům Československé republiky, a to tak, že po podmínkách současných se zdůrazňují její předpoklady filosoficko-dějinné, až celá koncepce podle Masarykova ústředního požadavku dostává perspektivu sub specie aeternitatis, doplňujíc netoliko celé životní úsilí spisovatelovo, nýbrž i všecko historické snažení národa... na střeše zlatého domu zachráněné ze světového požáru, vzpíná se budoucnosti, ba věčnosti vstříc vítězná triga, jejímuž pevně uvědomělému voza-taji dal T. G. Masaryk sebevědomě vlastní své rysy.

I v jednotlivostech projevil T. G. Masaryk ve »Světové revoluci« až raffinovaný rozmysl stili-stický a komposiční. Hned první, zdánlivě suchý a nahodilý odstavec knihy, jednající o Masarykově intervenci ve sporu srbsko-bulharském, jest položen velice účelně: autor v něm předkládá svou politicko-diplomatickou legitimaci pro velké úkoly budoucí. Na třetí straně hozena jest na pohled ledabyle anekdota o českém vojáčku, resignovaně rozpačitém, jak volá ve smutné otázce »co

máme dělat«. Ale tato postavička jest sem zakreslena symbolicky, aby z ní mluvila všechna zmatenost národa na počátku války a aby proti ní tím jasněji vystoupilo uvědomělé a činorodé rozhodnutí Masarykovo. Takových zdánlivě nepatrných črt hlubšího významu najde se v knize mnoho; uvedu z nich alespoň ještě nekrologickou podobiznu Hurbana Vajanského (str. 140), do níž spisovatel shrnul celou tragiku staršího českého a jmenovitě slovenského rusofilství právě tehdy dozrávajícího v porážkách carských armád, a kterou mýnil snad zároveň napovědět, že slovenský problém potřebuje docela nového řešení. Sotva beze snahy po efektu, jíž bychom se ani nenadáli u prosaika tak mála rétorického, jako jest právě T. G. Masaryk, vznikly oba zanícené exkursy o dvou tvůrcích českého a ruského programu, oddělených dvěma stoletími: u naardenského hrobu Komenského a z jeho Kšaftu čerpá (str. 17 a 45) inspiraci na počátku své pouti, která má »nadobro odčinití Bílou Horu«; Palackého a jeho »Posledního slova« se dovolává (str. 579—582), rozvíjeje v duchu humanity svůj program vlašský a zároveň dějinné poslání národa, když si byl žádal znovu svůj stát. Nejsem asi daleko pravdy, označím-li historismus, který se projevil v tomto dvojím užití symbolických jmen naší minulosti, po nietzscheovsku jako historismus *monumentální* na rozdíl od antikvářského a kri-

tického pojetí dějin; historie se zde stává příkladem a vzorem pro další postup života osobního i národního. Ale tu se ocitáme už u Masarykovy filosofie dějin českých, dějin světových a od slovesné stránky jeho mohutného díla postupujeme k jeho náplni ideové.

Všem, kdož by rádi odlišili a odloučili Masaryka presidenta a státníka od Masaryka profesora a myslitele, jest »Světová revoluce« odpovědí krajně odmítavou. Spisovatel zapředl do své koncepce světového přerodu a do výkladu vlastního politického podnikání tolik vůdčích motivů svého vývoje a svého ideového života, že se dílo přímo nutně připíná k jeho starším projevům slovesným.

Překvapí přímo, že se při rozboru ducha Francie a Anglie ve válce a před ní Masaryk dotýká základního filosofického rozporu, který jej znepokojoval na samém prahu myslitelské dráhy, poměru mezi Humem a Comtem, řešil si jej nejen noeticky, ale hlavně eticky; činí odsud zajímavé závěry o rozdílu anglického protestanství a francouzského katolicismu. Mnohem pronikavěji však zasahá do myšlenkové osnovy »Světové revoluce« problém sebevražednosti, náležití psychoanalyticky nesporně k onomu mocnému tlumu mladistvých zážitků, které trvale určují směr myšlení; Masarykův zájem o tuto otázku, jež se v jeho pojetí řadí k symptomatice mravní

choroby společnosti současné, není, jak známo, vyčerpán jeho spisem habilitačním. Nyní analyzuje se svrchovanou bystrozrakostí vraždu a vražednost jakožto doplnění sebevraždy a sebevražednosti: obé se mu jeví násilnickým únikem duše z chorého subjektivismu, takže světová válka, vražda to Pruskem technicky, vědecky a strategicky organisovaná (»úsilí o objektivisaci z upřílišného subjektivismu«, str. 425), jíž se dostalo filosofického ospravedlnění, vyrůstá v podstatě z týchž kořenů, jako moderní nákaza sebevražedná, ústřední problém Masarykova zkoumání sociologického a mravovědného v době mladosti.

Odtud, jak Masaryk sám naznačuje, vedla ho přímá cesta k rozboru novodobé revolučnosti a teroristického anarchismu, dvou to zjevů, vnucujících se stále psychologu Ruska v 19. věku: kniha o »Světové revoluci« jest do jisté míry dovršením stěžejního díla Masarykova »Rusko a Evropa«. Jakmile si T. G. Masaryk na rozdíl od evangelia Chelčického a Tolstého vyřešil kladně otázku branného a obranného odporu proti každému násilí, každé lži, každému zlu vůbec, byla pro něj revoluce, i když v ní teče krev a tasí se zbraně, ospravedlněna, ano, nutna. Nejinak než Carlyle ve velké revoluci francouzské vidí Masaryk i v ruské revoluci r. 1917 oprávněný, ano poženáný nástroj Prozřetelnosti, aby třeba »ohněm a sírou byla vyhlazena Sodoma a Gomorrha« (str.

166). V zápětí se ovšem nástroj zvrhl v účel sobě samému. Užil jsem obdobou jména Carlyleova, jež se zvláštní náhodou v celé knize ani jedenkrát nenaskýtá, ale jehož filosofie dějin přes všecek svůj mystický individualismus jest Masarykově koncepci velice blízká: Carlylovo líčení předrevoluční Francie a Masarykův syntetický obraz soumraku carského Ruska zrodily se z téhož fanatického nepřátelství ke všem prázdným formulím, ke vši životní lži, ke vši jalové a necitelné pýše. Zase navazuje Masaryk na své starší kritické a filosofické úsilí, které, dovolávajíc se Havlíčka, odmítalo od začátku běžné rusofilství české a zvláště jeho naděje v oficiální carství. Mluvě o tom, neužívá pouhou náhodou svého vlastního slovníka z 80. let, kdy antitesí rozumové a citové složky v lásce dráždil domácí sentimentaliky (viz str. 29); chce se znovu, jako v knize »Rusko a Evropa«, legitimovati jakožto věrný vyznavač reformních ideí oné ruské literatury, kterou válka a revoluce krvavě ověřily.

Zdá se mně, že beze znalosti Masarykových předválečných studií o duchovních proudech v Rusku nelze vůbec plně porozuměti »Světové revoluci« a zvláště jejím partiím o ruském problému válečném, který jest tu řešen s paradoxii čistě masarykovskou, ale sotva srozumitelnou čtenářům běžné memoarové neb historické literatury o světové válce, pokud vychází ze států Dohody.

Carské Rusko, které věrně po boku Francie první tasilo meč proti Německu a Rakousku a v boji tom došlo prvních velikých úspěchů, stálo podle Masarykovy koncepce vlastně svými principy v táboře t. zv. Ústředních mocností, v táboře imperialismu a caesaropapismu, absolutistické theokracie, odumírajících ideálů středověkých, ano, představovalo tento tábor snad ještě určitěji než Prusko, protože činilo nejméně ústupků novodobé civilizaci a protože přes všecko amalgamování se Západem pokračovalo v odkazu Byzance. Tuto odmítavou kritiku carského Ruska prováděl T. G. Masaryk od počátku války nejen literárně, ale i politicky: odtud jeho nedůvěra k domácím rusofilským politikům typu dra K. Kramáře, odtud jeho zavržení Dürichova a Koníčkova směru v zahraničním odboji, odtud jeho spětí československé akce na Rusi s táborem revolucionářů, jeho nedůvěra ke všem stratégům ruského legitimismu a carské restaurace, jeho přesvědčení, že »ruská revoluce r. 1917 byla pro nás a naše osvobození spíše plus než minus« (str. 231) atd. Jedním slovem; pro Masaryka bylo smetení carské soustavy na Rusi prvním a nutným dějstvím revolučního světového dění, jež mělo dopomoci k vítězství nikoliv jednotlivému státu a národu, nýbrž demokratickému principu vůbec. Ocitáme se tu zvolna u samých ideových kořenů díla Masarykova.

Nejhlubším motivům Masarykových sympatií a versí by sotva porozuměl ten, kdo by je shle-
dával v oblasti forem státních a vládních; český
vynavač Dostojevského jest jako jeho mistr v
podstatě duch nábožensky orientovaný. Nenávi-
dí despotismu vůbec, ale nadevše si oškliví de-
spotismus theokratický, ježto tento zneužívá v je-
ho očích věci duchových k prospěchům hmot-
ným; katolictví se mu jeví hodno opovržení ja-
kožto theokracie vystupňovaná, pevně a jednot-
ně zorganizovaná, jako soustava panství nad
světem, opírající se o ideje transcendentní. Ma-
sarykova zásadní necht ke katolictví a zvláště
k papežství jest známa a ani ve »Světové revolu-
ci« se jí spisovatel netají. Vstupuje na italskou
půdu a hned čerpá ze vzpomínky na pád státu
papežského naději na nedaleký konec theokrati-
ckých států vůbec. Ve Francii vítá všechny nábě-
hy mladších intelektuálů překonati katolictví a
v něm i nebezpečí sexualismu a dekadence, které
snaží se opětovně dovésti jako důsledek cítění
katolického. Neúnavně staví protestanství a zvlá-
ště americké independentství proti katolickému
náboženskému názoru, či lépe nad ně, a celým dí-
lem prozařuje přesvědčení, že světovou válku a
světovou revoluci vyhrál vlastně protestantis-
mus, přes historickou skutečnost, že hlavními po-
raženými byli prušští luteráni a spolustrůjci ví-
tězství katoličtí Francouzi a Italové. Pokud po-

táhnou do válek lidé věřící v Boha, budou vyzna-
vači každého náboženství o sobě přesvědčení, že
oni sami jsou vyvolenými božími bojovníky a
zákona jeho. Jak by mohl T. G. Masaryk připu-
stiti, že by zvítězil Bůh Rasputinův, Bůh habs-
burského dvora, Bůh římského papeže?

Masarykovo náboženství, jež tak horlivě vy-
znává před Bohem i před lidmi, jest náboženství
bez transcendentna, bez mystiky, bez víry, bez
kněžství, bez svátostí, tedy čistě rozumové, posi-
tivistické, laické; všecko, co v náboženství ještě
zůstalo z dogmatu, z církve, z prvků nadpřiroze-
ných, zavrhuje T. G. Masaryk jako přežitek ná-
božensko církevní aristokracie. Jest podivuhodna
radikální horlivost, s níž náboženský kritik-re-
formista odklízí pozůstatky středověku a irracio-
nální mystiky, ale nepromiňme si pro přemíru
svého podivu otázku, co pak ještě z náboženství,
co ještě z křesťanství zbývá!

A tu čtu znovu a znovu se soustředěnou pozor-
ností oba závažné paragrafy (§ 93 a § 126) Světové
revoluce«, kde T. G. Masaryk zaujal stanovisko
k náboženským otázkám v Evropě válečné i po-
válečné, a snažím se býti co nejúzkostlivěji práv
jeho pojetí, ač se skrovničká zrnka pozitivního
poznání ztrácejí uprostřed rozměrně propracova-
né kritiky negativní. První z kapitol, účelně za-
řazená do VIII. knihy, vyšetřující příčiny a my-
šlenkové ovzduší světové války, zabývá se zvý-

šenou náboženskostí válečnou. Ostrou analysou, jež připomíná nejlepší stránky stěžejních článků »Moderní člověk a náboženství«, přesně liší zevní církevnictví i mystickou náladu od skutečného náboženského života, ale naprosto pohřešuje zvednutí mravní úrovně, bez níž není pravé náboženskosti; vidí obecnou krizi, aniž ví o určitém léku, mimo jakési uvědomělé odhodlání reformní (»potřebujeme klidné, upřímné analyse a kritiky naší kultury a všech jejích prvků a musíme se odhodlat ke koncentrické nápravě ve všech oborech myšlení«, str. 433). Druhá kapitola čte se v poslední knize, kde se črtá celý program pro naši republiku; tuto jde o politiku náboženskou, formulovanou tak, aby plně vyhovovala potřebám demokracie. Kritickou část tohoto výkladu, který zavrhuje zásady theokratické a transcendentní základy náboženství stejně jako princip zjevení a kněžství, známe již; zbývá se ohlédnouti po kladném obsahu racionalistického a laického náboženství Masarykova. Při veškerých zálibách v protestantství hlavně kalvínském nehlásá Masaryk jeho nauky. Spokojuje se prostě s humanitou, založenou na základech etických, jež »se nedají žádným rozumem, žádnou skepsí vyvrátit« (str. 552) s Kristovým přikázáním lásky k bližnímu, s laickou mravností, která mění starou dobročinnost v sociální zákonodárství.

Nedovedu pochopiti, kterak právě T. G. Masa-

ryk, jenž se analýsou náboženských zjevů zabýval mnohem vydatněji a pronikavěji než kdokoli u nás, nepostřehl sám, co zde vlastně hlásá. Ježíš Kristus, dáváje »příkázání veliké v zákoně« a zakládáje tím křesťanství, odporučuje ovšem »čisté a neposkvrněné náboženství lidskosti« (»Svět. revol.«, str. 552) slovy: »Milovati budeš bližního svého jako sebe samého«. Ale to jest příkázání teprve druhé. »Přední a veliké příkázání« první (Matouš, 22, 37, 38) zní však »Milovati budeš Pána Boha svého z celého srdce svého, a ze vši duše své a ze vši mysli své«. U Masaryka slyšíme jenom o příkázání druhém; jeho náboženství humanity jest náboženstvím bez Boha. Takto bystrý a neuprosný soudce novodobého titanismu ve všech jeho útvarech dospívá sám k dosti hrubému titanismu náboženskému. Na trůn boží dosazuje člověka, nikoliv ovšem hrdého jednotlivce rozvité osobnosti a bohorovné vůle, nýbrž kolektivní lidstvo, občansky uvědomělé a rozumově organizované. Moderní demokratismus slaví své nanebevstoupení: z parlamentu přímo na křeslo uprázdněné abdikací Boha transcendentálního.

Komu v dobách válečného křtu ohněm a krví vložil do svůdnických úst český náboženský básník podobnou visi vítězné humanity, která již Boha nepotřebuje? Není to sám pán temnot, kdo Syna člověka pokouší viděním: »Všichni jsou růžových tváří, není hladu, není bolesti — ba zdá

se, že ani Smrti není. — Padla úzkost, vše je vyrovnáno, vše zřejmo — *člověk vedle člověka* — velitelsky jako králové, jdou zemí — služebníci, — s pohledem před se, ne k výškám, odkud v dni věčném, — hvězd tajemství prchlo«? Ale Syn boží odmítá toto království světa.

Dovolávám se svědka ještě autentičtějšího pro posouzení náboženské stránky »Světové revoluce«. Masarykův žák a nejlepší vykladač jeho náboženství, evangelický bohoslovec J. L. Hromádka praví ve výborné své knize »Katolicism a boj o křesťanství« (Praha 1925): »Z křesťanské základny náboženské vyrůstá určitý světový názor: Bůh stvořil svět, svět je dílo Boží, nikoliv výron z Boha; Kristus základem, smyslem a cílem všeho života a dění; *theocentrism, nikoliv anthropocentrism, prius Bůh — nikoliv člověk; zbožnost, nikoliv projevem lidských potřeb a citů, nýbrž životem, vzbuzeným a tvořeným Boží milostí*« (str. 241) a jinde ještě určitěji: »Nejvyšší hodnoty lidské kultury: mravnost, myšlení vědecké, sociální ideály jsou věrou křesťanskou pořád staveny ve světlo naprosté svátosti a lásky Boží, stále se děje připomínka, že nejvyšším statkem lidským není svět a jeho dary, nýbrž Bůh sám, jeho království bezvýhradné spravedlnosti a obecnství pokoje s ním. A tím je dán předpoklad, aby lidská mravnost se neztratila v relativismu, aby úsilí po sociální spravedlnosti se nezastavilo

na poloviční cestě a *aby lidstvo nebylo zotročeno sebou samým*. — *V křesťanství není možný ani kult přírody, ale ani kult člověka, ani kult lidských ideálů*« (str. 46).

Nábožensko-humanitní ideál Masarykův promítl s ostrou určitostí konečný cíl světové revoluce, odehravší se za válečného čtyřletí; s této perspektivy není již nesnadno pochopiti jeho výklad příčin světové války, která, což nutno si stále uvědomovati, byla spíše jen doprovodem ústředního a rozhodujícího revolučního převratu evropského. Z obecně uváděných příčin světového střetnutí popírá T. G. Masaryk se svého protimarxistického a protimaterialistického stanoviska výklad, že vlastním viníkem byl závratný vzestup velkokapitalismu; stejně se mu nepodobá hobbesovsko-macchiavellistické vysvětlení imperialismem a dobývačností států; snad tyto složky hospodářské poněkud podceňuje. Ani principu národnostního neuznává za motiv rozhodující, ježto prý bojovaly nikoliv národy, nýbrž státy národnostně dosti složité a z části (na př. Anglie a Amerika) národnostně ani neinteresované; vybojování svobody a samostatnosti malým národům byl jenom jednou (a dodejme: a posteriorní) pohnutkou Dohody. Opatrné rozlišování příčin jest tu dozajista zcela na místě, neboť každé zjednodušení na př. formule Bethmanna Hollwega, rozšířená ostatně svého času též na Rusi, že svět

vzplanul válkou Německa se Slovanstvem, zní kromě jednostrannosti též jakýmsi přízvukem agitacním. Arciť národnostní složky mezi pohnutkami (a mezi trvalými vzpruhami) války světové přehlížeti nelze, jak poučí sebe povrchnější srovnání její se všemi válkami dějinnými, jediné národní války italsko-rakouské, francouzsko-německý boj z r. 1870 a snad i zápolení Srbů na Balkáně vyjímajíc. Francie, Srbsko a Německo vedly beze sporu boj národní, toto na výboj, jejich odpůrci na obranu; o čistě národním principu našich legií netřeba ani mluvíti, i »Světová revoluce« uznává jej nepokrytě.

Vůbec nedostatek hlubšího zřetele k národnostním a národně-politickým motivům světového zápolení i evropského převratu bolestně překvapí v díle, pocházejícím právě z pera českého, a to přímo z pera obnovitele naší samostatnosti národně-státní; ve »Světové revoluci« není tomu jinak než v »České otázce«. Podcenil-li tam T. G. Masaryk v našem celém obrozenském hnutí ve prospěch všelidské humanity uvědomělou, ano, ústřední složku nacionální, posunul ji nyní do pozadí velkého dějstva, které musíme označiti především jako politický závěr, jako historické vyvrcholení, jako poslední důsledek národního obrození. Čechu bojujícímu v l. 1914—1918 doma i za hranicemi v duchu Dohody, nešlo především ani o vítězství demokratické myšlenky v Evro-

pě, tím méně o konečnou zkázu hodnot protireformačních, nýbrž hlavně a na místě daleko nejpřednějším o uskutečnění českého programu národního. Konstelace světová ukázala, že možno sloučiti ve vyšším slohu oba principy, které se dotud potýkaly, zásadu přirozeně národní i program státoprávní. Jest historickou ctí právě T. G. Masaryka, že sám provedl v sobě a v politické své akci tuto tvůrčí syntézu odloživ nespravedlivou strohost vůči českému státoprávnictví. Byl to jeden z nejpožehnanějších okamžiků jeho politického vývoje, kdy se odevzdal správné intuici, odloživ neprospěšnou přímočarost ideologovu. A právě proto se mu dostalo obecného souhlasu za hranicemi i doma, proto byl uznán za vůdce boje, slibujícího český národní stát, k němuž měly dopomoci zbraně spojenců, nadšeně vzývané, ale i obětavě podporované. Leccos, co se tu zdá v Masarykově podání jen jako vlastní cíl světové války a revoluce, procházelo ve vědomí českého vojáka a občana různými změnami (vládní formy v Evropě poválečné, míra demokratisace a socialisace, poměr k Římu). Avšak jedna snaha zůstávala beze změny a bez úchytky jako vlastní inspirace branného politického odboje: *myšlenka národně státní* — a jsme všichni šťastni, že ve *válce* zvítězila. Proto slavíme svůj 28. říjen. Z Masarykovy »Světové revoluce« se o tom český čtenář doví příliš málo, a to jenom

mimochodem; snad ještě důležitější by informace o tom byla pro čtenáře cizího, na něž jinak T. G. Masaryk myslívá přímo se zalíbením.

T. G. Masaryk nelze ovšem počítati mezi ty filosofy dějin, kteří ve výkladu historie motivy národně-politické podřadují principům sociálně-hospodářským; spíše působí jeho postup jako ideologická snaha zatlačiti pohnutky konkrétní, ve prospěch odtažitých teoremát; již jeho koncepce českého národního obrození tím trpěla, vzbuzujíc právě u historiků tímto rysem nedůvěru. Pro světovou válku podává T. G. Masaryk ve »Světové revoluci« vysvětlení dvojí, první bych označil spíše jako psychologické, druhé jako filosoficko-historické. Ono naznačuje jaksi jen mimochodem a později se k němu nevrací: pro obě zápolící strany (zejména ovšem pro Francii a Německo) vyplynula » z úsilí o objektivisaci z upřílišného subjektivismu« (str. 425); v tom se skrývá zmíněný již výklad moderní vražednosti a moderního upřílišného kultu státu. Za to výklad druhý, vyplývající z ústředního životního názoru Masarykova táhne se jako červená nit celou knihou; jeho filosofie náboženská i politická jest v něm soustředěna takřka in nuce.

Světovou revolucí a jejím nástrojem, světovou válkou, dovršen byl pád středověké theokracie, kterou z Říma a z Byzance převzalo Rusko a Rakousko a imperialisticky obměnilo Prusko; zví-

těžila tedy zbraněmi Dohody moderní demokracie, připravovaná reformací, filosofií a francouzskou revolucí. Tento konečný triumf demokracie znamenal zároveň osvobození menších národů, oslabení, částečně i odstranění principu monarchického, posílení formy republikánské a konečně i další prohru církve a vůbec aristokratismu.

Velké koncepce filosofů dějin, ať slují Augustinus nebo Bossuet, Vico nebo Montesquieu, Herder či Hegel, vznikají zřídka z pouhého předmětného pozorování a z čisté abstrakce faktů bez přimíšení zbožných přání a osobní víry; není tomu jinak ani u T. G. Masaryka. Viděli jsme již, kterak myšlenka demokracie vyhradil nejvyšší místo ve své soustavě ideové, kde jinak trůnívají pomysly náboženské; není mu jenom principem politickým, nýbrž zároveň požadavkem svrchované mravnosti a jiným, konkrétnějším výrazem pro ideu humanity. Mluví o ní se zanícením, které dovede strhnouti i toho, kdo nesouhlasí a zvláště tam, kde oslavuje její nejčistší formu, demokracii americkou, stává se jeho výmluvnost úchvatnou. Pobožnost u hrobu Lincolna, heslo jeho («z lidu, lidem pro lid»), opakované jako povrchní formule, úcta prokazovaná Wilsonovi jakožto bohatýru moderní demokracie americké, nadšený poukaz k náboženským kořenům amerického demokratismu, pokus vyvoditi i moderní realismus slovesný z demokratického ustrojení

duše — toť rysy, jež jsou všem spíše než nahodilým projevem prehavého nadšení. Vše, co vzbuzuje nejhlubší podiv v mysli Masarykově, označuje proto jako demokratické; i Němcům, Gottelfovi, Kellerovi a hlavně Beethovenovi (pro Devátou symfonii »ve jménu lidskosti a demokracie«) může býti pro jejich demokratickost odpuštěno.

Avšak možno naslouchati v dojetí velkonočním zvonům, aniž věříme jejich náboženské zvěsti. Tak se mně děje s Masarykovým náboženstvím demokracie. Ani jedinou ze státních forem, i když její důsledné provedení značí zároveň novou úpravu všeho veřejného života, nedovedu považovati za ospravedlnění obětí, které na životech i na mravních statečích přineslo lidstvo za světové války. Želel bych hluboce všech mladých, nadaných, čestných a nadějných lidí, již vylili na evropských bojištích krev, kdyby byli padli skutečně jenom za vítězství myšlenky demokratické; nemřeli však nadarmo, pokud vykoupili svou krví státní samostatnost a plné sebeurčení svého národa. Sotva lze pokládati moderní demokracii, k níž položila základ měšťanská velká revoluce francouzská, za trvalou formu, vyvrcholující politický vývoj lidstva, jak se děje ve výkladech Masarykových; padly demokracie antické, nahrazeny jinými, namnoze protilehlými útvary státními — pomine i tato. Nevíme ani, zda krise, již právě

rozkladem parlamentarismu a reprezentativní vlády prodělává v Evropě, není smrtelná. Světová válka nebyla ještě ani napolo dobojována, když se z Rusi s živelnou prudkostí přihlásil státní princip docela jiný, než ona občanská demokracie, princip, podle bystré diagnosy Masarykovy (str. 213 a 214), snad velice blízký carismu a venkonce primitivní, ale jehož všechny západní demokracie dohromady nedovedly zdolati. Nevidím opravdu, že by v Evropě vzházel navždy jasný bílý den demokracie, a třeba není v přítomné době neslýchaného pochlebnictví lidu zvykem, přiznati se k těmto pochybnostem, nemíním jich potlačiti.

Světová válka měla pro nás Čechy podle Masaryka ještě smysl další a zvláštní, oděiniti habsburskou protireformaci, která národ stojící kdysi v popředí bojovníků proti církevnímu absolutismu postavila na tři věky pod moc zástupců theokracie — proto bylo ve válce naše místo samozřejmě po boku Dohody, proto vítězství evropského demokratismu slibovalo nám a také nám dalo samostatnost státní, podlomivši nadobro autoritativní moc habsbursko-rakouskou. Jest patrné, kterak T. G. Masaryk tímto výkladem odmítá výhradně politicko-národní motivaci českého osvobození: jako mu československý stát ve vyhlídce politické budoucnosti nebyl především hrází proti pangermanismu, vítanou a nut-

nou pro politiku Spojenců, tak mu není ani po svém stvoření účelem samým pro sebe. Vidí v něm spíše prostředek než cíl, politickou formu národně filosofické ideje a nikoliv unum necessarium všeho našeho snažení, mluveno kollárovisky: skrze český národ touží vzestupovati k lidství. A tu se »Světová revoluce« připíná co nejtěsněji k Masarykovým starším spisům o filosofii našeho národa, jmenovitě k »České otázce«.

Její ústřední tése se zde opakuje a rozšiřuje na celý náš vývoj, i poválečný, pokud vyplývá ze založení Československé republiky: české obrození vychází z myšlenky humanitní, rozvíjí a prohlubuje ji uvědoměle a skrze tuto humanitu navazuje na naši tradici reformační, na naši bratrskou náboženskost; stát dovršující dílo obrozené přirozeně přejímá a musí dovršiti tento jeho odkaz. Ačkoliv T. G. Masaryk ve »Světové revoluci« trvá proti všem svým kritikům na své původní koncepci, jíž se dostalo obecného nesouhlasu, přece ji poněkud upravuje; oslabuje zvláště nábožensko-reformační přízvuk, který se silně hlásil v »Janu Husovi«. Změny jsou podmíněny některými novými rysy v Masarykově myšlenkové orientaci, jež jsme již naznačili. Rozhodný odklon od Německa a napiaté úsilí přičleniti se k ideové oblasti francouzské způsobily, že Masaryk tentokráte odvozuje náš humanitismus spíše od francouzského osvícenství a velké revo-

luce než od Herdera; politická tendence přináší zároveň sytější zbarvení politické proti někdejšímu pojetí nábožensko-filosofickému. Inyní chce T. G. Masaryk, aby naše humanita byla náboženská. a tvrdí, že takovou se u našich čelných obroditelů jevila uvědoměle; jména Husa, Chelčického a Komenského zaznívají nadále, a v našem písemnictví i nejnovějším shledává Masaryk bystrými postřehy náboženské tóny. Ale *jedním* slovem se zde označují *dva* rozdílné pojmy: transcendentní náboženství našich reformátorů se podstatně liší od racionalistického humanitismu Masarykova, jenž na místo boží staví člověka a jest spíše etickým prohloubením demokratismu, než projevem života skutečně náboženského. Vývojová logika Masarykovy koncepce by neutrpěla ani v nejmenším, kdyby humanitně demokratický cíl našeho národního usilování o obrození i po osvobození zbavila atributů náboženských a kdyby prostě reformaci českou označila jako průpravu novodobé revoluce protitheokratické — vroucímu ctiteli Havlíčkovu by dobře slušela taková jasná, přímá, střízlivá určitost havlíčkovská. K čemu se na oko stavěti veleknězem náboženství, k němuž mne poutají leda uctivé vzpomínky historické, když jsem celou bytostí politik moderního věku, který váží mravní důvody pro své jednání z novodobého filosofického myšlení a nikoliv ze spojení s Bohem? Není radno mísiti věci

božské s věcmi lidskými a dovolávati se Ježíše tam, kde nejde sice o Caesarův meč a o jeho žezlo vladařské, ale o humanismus čistě civilní, nenáboženský, jehož koncepcí jest spíše antická než křesťanská. Rozluka: *Ježíš, ne Caesar*, kterou se Masarykova »Světová revoluce« efektně končí, nezdá se mně plně domyšlenou. —

S ušlechtilou naléhavostí druhého otce národa a dovolávaje se slov otce národa prvního, volá T. G. Masaryk v závěru svého díla republiku i národ k dílu »demokracie, jež jest politickou formou humanity«. Ukazuje, že i nadále zůstává naše místo po boků Spojenců, již nám dopomohli k státní samostatnosti, ale nechce abychom prostě, bez rázovitosti a svojskosti zmizeli v obecné kultuře Západu, i když se nesdílí pýchu nacionalistického mesianismu; k starému heslu romantických slavjanofilů: *»Ex oriente lux«*, připojuje svou formulaci *»Ano, ale také ex occidente!«* Ale nejplněji a nejvýznamněji znějí zlatá slova hutného odstavce 118 (str. 519), kde ukazuje T. G. Masaryk národu ke správné cestě: *»Každý národ bude vyvíjeti svůj národní ráz a své národní vlastnosti pod vlivem všech živoucích silicích prvků a směrů kulturních«* — tento důraz na kmenovou osobitost přímo blaží v díle, kde podle celého založení byly hlavně vyšetřovány naše vztahy k evropanství, k světové demokracii, k humanismu obecnému a kde naopak tak skrovně

přihlíženo k národně sociální české složce ve světovém zápolení.

Opravdu, ničeho jiného nám není v budoucnosti více třeba než klidného vývoje všech národních sil a celého národního rázu. Nikoliv však v mrtvém závětrí ochromující nesvobody, nýbrž na volném vzduchu Evropy, nezávisle na despotii shora či zdola. A pokud možno: *bez stálých revolucí!*

KRAJINÁŘSKÝ ŽIVEL V POESII O T O K A R A B Ř E Z I N Y

Básník, i když je epikem nebo dramatikem, nosí s sebou ve své obraznosti a svých dílech krajinu, která byla sloučena s jeho nejvýznamnějším prožitkem: s radostnou něhou dětství, neb s divokými úskostmi náhle zneklidněných jinošských let, s milostným příběhem ať vypitým až k temné ssedlině na samém dnu či rozlomeným uprostřed nejkrásnějšího rozletu, se soustředěnou dumou vyzrálého mužství nebo se ztrátami, které činí smrt málem žádoucí. Je-li básník zvyklý, buďto podle svého klasického založení nebo podle požadavků svých uměleckých forem, zpředmětňovati všecko, s čím vnitřně vejde do styku, objektivisuje také tuto krajinu, jež jest takřka jeho duchovním domovem, ale na nejvzrušenějších a nejdůležitějších místech jeho skladeb, zazní na konec přece důvěrný motiv krajinný, jenž v básníku dokreslil člověka: pro Goetha na př. kvetoucí rozmanitost vlídného durynského pohoří posunutého s věčně zelenými lesy až v samu blízkost vévodské residence, pro Flauberta stříbrná a vybraná nuda normanských břehů Seiny, plynoucí k moři pomalu, jako marný život do náručí smrti, pro Ibsena studené mlčení norských samot zastíněných mlhami. To nejsou již scenerie,

nýbrž částky osudu, jež lze pozornému čtenáři odhaliti pod podáním sebe neosobnějším.

Lyrik tvoří však se stálým zřetelem ke krajinnému pozadí, jehož nemůže pohřešovati a do něhož vkresluje své situace; není většina lyrického básnictví ničím jiným, než stálým dialogem básníkovým s onou krajinou, která mu v posvěcené chvíli prozradila smysl života. Tak zaznívá u Máchy v obměnách myšlenkových i náladových znovu rozhovor s temným lesem divokých skalních útesů, ponořeným do děsivé hrůzy bezedné noci, u Sládka tesklivě něžná rozmluva s lesnatými chlupy mírného Podbrdská, u Sovy nývá píseň apostrofující v žádosti a touze onu »vallium val-lis« kdesi na jihu Čech, odkud, neotráveny ještě městem a vzdorem, vstávaly básníkovy vidiny, vzdušné a křehké. Ale básníkově tvořivosti nestačí nikterak, aby křísila v oparu nálady a za citového posvěcení krajiny, které byly pro poetovu osobnost jevovou pravdou a aby jich používala jen potud, pokud vyjadřovaly určitý stav duše; to byl by příliš trpný vztah ke krajinnému prvku básnického světa. Čím větším tvůrcem jest poeta, tím naléhavější potřebou se mu jeví nahrazovati postupně analytické nálady krajin jejich skladnou a soustředěnou syntesou a přímo vytvářeti z empirie zraku a dojmu nové složitější a výraznější krajiny, v nichž jest zhuštěna a znásobena nejen zákonitost přírody, ale i vztah

člověka k prostředí, jehož jest spolubudovatelem. Jako v malířství znamená též i v lyrice toto úsilí překonání impresionismu ve prospěch umění kladnějšího, aktivnějšího a ovládaného energičtější vůlí — lyrik-krajinář přestává pak býti pouhou citlivou deskou, kam příroda vdechuje své obrysy a barvy, svou něhu a svůj smutek, svá oblaka a své slunce, a ujímá se vyššího, úkolu býti stavitelem obrazů, budovaných podle jeho niterného zákona.

Není v české lyrice, tak bohaté i mezi umělci třetího a čtvrtého řádu na subtilní krajináře, druhého básníka, jenž byl by s takovou logičností i plností vývojovou vyrostl z impresionistického virtuosa krajin empirických v syntetického tvůrce zcela svéprávného a osobitého světa krajinného, a u něhož by tento vzestup ilustroval do té míry celou jeho dráhu ke světlu, k jistotě, k mystickému štěstí, jako Otokar Březina; přemýšleti o této dosud neanalysované složce jeho obrazového díla neznamená tedy zahloubati se s krátkozrakou monografičností do podřízeného úseku v jeho tvoření, nýbrž hledati podstatu jednoho ze živlů, který skládá a spoluvytváří jeho svět, plný překvapení i zákonnosti.

Temný a sebemučivý melancholik »Tajemných dálek«, trýzněný nervovými a smyslovými zkušenostmi o velmi odstíněné, ba rafinované realitě, která jest odsouzena k tomu, aby jako průvodní

scenerie stále obrážela hrůzu ze života nežitého a z touhy nenaplněné; tento mladistvý a pesimistický Otokar Březina jest ve svém krajinném zření nejčistším empirikem. Neuzavírá-li se do klausur, komnat, klášterních cel, vězení — a to jest nadmíru příznačné pro toto období determinismu až spoutaného, ano přikovaného — zpívá o velice reálních, jen nepatrně stilisovaných a osobními prožitky zdůvěrněných končinách, kudy chodíval jeho tělesný krok, a kde získával své první zkušenosti zrakové. Pozorujme intensivně smyslový obraz jeho »Března«, žízňivého po slunci a zahaleného vlhkem, v němž spí nescíslné možnosti jara a léta; vdechněme oběma nozdrami a vnímavou myslí básnický protějšek oné básně, nazvaný paradoxně »Apostrofou zimní« a přesyacený vůněmi, nashromážděnými za celé zlaté léto; oddejme se v »Siestě« hře celého vidma na sněžích nehnuté zimy; nebo naopak podivné symfonii letního úpalu, únavy a apatie v »Náladě« (ve »Svítání na západě«); a zvláště se večtíme do charakteristického krajinářského vstupu erotické elegie Březinovy »Den výroční« s tou jedinečně přesnou a odvážnou zkratkou vystihující samu duši pohorského prospektu. (*»Ocelovým, svírajícím se kruhem úžil se obzor. Tma zrála. — Černá bratrstva lesů, zřel jsem, klekala k zemi, jak k chóru modliteb za zemřelé. Příkrov nebe se nížil — nad mojí hlavou, jak stlačen a dolů vy-*

piatý šerem«). To vše jsou autentické dojmy a nálady impresionistovy z jeho domova, se západního i východního úbočí Českomoravské pahorkatiny s celým místním svérázem kraje přísně zamračeného, jehož smutek pod úsměvem slunce roztaje jen na několik týdnů v náhlou a opojenou radost nemocného, kterého pustili do kvetoucí zahrady zalité sluneční září.

Ale již cyklická řada obrazů ve vděčné modlitbě k zemi »Vězeň«, nad jiné příznačné pro první období Březinovo, kde básník až tématicky rozvedl svůj krajinářský empirism, zavírá se rozhodnutím k útěku z pozemského domova; oslovujeť zemi, svou »Nejatou«: *»v teskném nadšení vzlétám osvobozen z tvých loktů vysněných.*« U konce jsou krajinomalby, jež byly stavy duše s reálním základem zkušenostním, u konce náladové záznamy zrakových vzpomínek z domova, u konce pozorná a vznícená pasivnost analytikova, která svět přijímala, atomisovala, interpretovala. Tento únik z krajin empirických do krajin konstruovaných zapsán jest velmi zřetelným písmem hlavně v rozmezím »Svítání na západě«, kde jej ohlašuje několik míst vstupní »Modlitby ranní«, instrumentované se závratným uměním na přechodu z končin pesimismu a smrti do prostorů života, víry, božství a lásky. Poeta, dotud *»vyhýbavý a kleslý milenec snů*«, odhodlává se oddati *»jiskřivému pohledu dne, v němž*

svítí divoká žádost nezrozeného«, t. j. ze světelného a barevného varu skutečnosti mění sám vytvářeti neznámé posud útvary, scenerie, kraje. Zprvu jsou to konstrukce jen nesmělé, nemnoho odlišné od skutečnosti, krajiny předků v »Mythu duše«, »květny stínů« s přemoženými popoledními parny a s blízkostí zrání ve »Svítání na západě« a zvláště melancholická a posvátná dějiště duchovních žní, která se stávají nyní pro Březinu tak příznačnými a drahými.

Báseň, v níž básník po prvé v stříbrně svítivém toku lehce nanesených barev namaloval tuto novou krajinu duše, nadobro odlišnou od krajin zraku a úplně přepodstatňující reální prvky ve vyšší, symbolickou skutečnost, zasluhuje analýsy zvláštní. Myslím nevýslovně cudnou a vroucí apostrofu erotickou »Až sedneš za můj stůl . . .« Vlastní lyricko-dramatický děj, položený do dvou závěrečných slok básně, odehrává se, jako za melancholického mládí samotářova bylo pravidlem, v uzavřené místnosti, v jakémsi novém večeradle emauzském, kam k básníkovi přisedá milenka zcela zduchovělá, spíše myšlenka a symbol věčnosti, než žena této země, aby s ním slavila hody kosmické, podobné těm, o nichž ekstaticky zpívá hymnický závěr spřízněné skladby »Tys nešla«. Duchovně milostná scéna však má prolog krajinný kouzla ve své prostotě až posvátného: symbolická metafora o »době žní« rozkvetlá na celý

obraz prvků reálních, ale ladění již úplně nového. Čtenáři mohlo by se snad zdát, že dozrávající líchy, kterými bezdětný hospodář kráčí, vlní se stejným rytmem a v téže narzivělé plavosti jako obilní lány na Českomoravské pahorkatině, ale jejich klasy zrají září měsíční, na jejich meze padá rosa hřbitovní, jejich večer provát jest oddechem věčných vod a províván větry zámořskými — není to krajina empiricky dojmová, nýbrž syntetická, stavěná ne již podle symbolické potřeby.

Knihou takových krajinomaleb syntetických a symbolických jsou pak »Větry od pólů«, Březinovo dílo nejpopjnější a nejjasavější, duchovní bacchanale poznání a radosti ze světa co nejsložitějšího a nejbarvitějšího, symfonie duchovních superlativů; ve »Stravitelích chrámu« stupňuje se toto umění ještě, aby v »Rukách« bylo podřízeno potřebám básníkovy hymnismu. Otokar Březina naučil se zhušťovati typy a barvy tisícerych krajin v jeden obraz sytý a živoucí až k přepětí, v morfologickou zkratku, shrnující nepřehledné množství intensivně prožitých jednotlivin, v typickou abstrakci, která se přímo láme a puká srostitými svými podmínkami, získanými stejně výbojnou imaginací jako prolínavou pozorností smyslovou. Ve dvou skupinách scenerií se zalíbilo nyní básníkovi především a to spíše z myšlenkové náklonnosti než z dojmového přebyt-

ku, v propastně hlubokých nocích a v letních krajinách ovládaných poledním žářem a vyvrcholným zráním; obměňujeť je v neúnavných variacích stále nového ladění. Březinova noc z doby, kdy došel mystické jistoty, není ani děsivá, ani prázdna, ani výsměšná, jako byla tragická noc zoufalého nihilisty Máchy; zní to přímo jako odpověď iniciátoru české lyriky filosofické na jeho výkřik: *»Temné hlubiny se hrozím, ach! a k světlu nelze jít!«*, ujišťuje-li se jeho dědic a protivník v tajemném průvanu proudícím z otevřených oken noci *»přítomnost druhého žití jsem cítil«*. Proto hvězdy nad kvetoucími jabloněmi a nalitými poupaty růží září důvěrně (*»Kde jsem už slyšel!«*), proto v toužebné hudbě měsíční zvoní echa tónů, jimiž jásá slunce neviditelné (*»Noci«*), proto za mytologických nocí, osídlených snílky, kajícíky a milenci nadějí, zní šeptání, že míle každou minutu do moře světla padáme (*»Zas ve vidění prorockém«*); proto pod nesmírnými světelnými kalichy hvězd, za šumu prvních zelení a jarních vod vzpínají se duchové ruce dřímajících dělníků k výšinám, aby objaly světy (*»Jarní noc«*). Tyto noční krajiny, mysticky transparentní v temnomodré své kráse, nejsou již jen sceneriemi duchovních dějů, nýbrž zároveň jejich symboly; každý malebný postřeh, napřed zbavený jevové jedinečnosti a povznesený k výši typické, znamená spolu kus myšlenko-

vé zkušenosti o probouzení se empirického člověka k absolutnímu poznání.

Není jinak ani s Březinovými zářnými a žárnými obrazy letních krajin, vystupňovanými často až k palčivé intenzitě tropické. Jsou tu především proto, aby básník symbolisoval svůj mystický nálezný o »poledním zráním« jednotlivce a člověčenstva k intuici, k lásce, k radosti, onen základní článek mužné své moudrosti; mají však i úkol náladově dekorativní, pro nějž využívají smyslových poznatků zplozených v rozkoši ze slunce, barev, tepla; právě v nich osvědčil O. Březina, jakých služeb mystikovi prokázal sensualista, který vypil všechny šťávy, ohně a duhy pozemské, aby z nich vytvářel nové kosmické obrazy. Bylo by opsati celé pasáže z »Posledního zráním«, horké opojení vstupu »Lásky«, taneční nedočkavost »Letního slunovratu«, slastnou hrůzu temného líčení »Veder«, aby bylo jen poněkud naznačeno umění, s nímž se Otokar Březina zmocnil všech léků a jedů léta, hýřícího na zemi a v duších. Jsou v těchto jeho feeriích vegetativního šílení a tropického rozkošnictví místa, při nichž nelze si nevzpomenouti na malířskou obdobu českou, na grafiku a plátna Maxe Švabinského, právě jako zádumčivá jara Sovova vzbudila paměť Preislerových panneaux; arcíť to, co malíř, pohan a hedonik, vyžívá až na dno v objetí hmoty a ve splývání s ní, jest básníku-spiritualistovi jenom zna-

kem hodů a ekstasí duchovních, stejně horkých, leč daleko složitějších.

Na vrcholu svého tvrzení přiřkl konečně Otokar Březina nový úkol krajinářskému prvku své poesie: zpívaje chválu a slávu velikých kosmických dějů, zrodu, snoubení, odumírání a přerovování živlů, jimiž mohutně znázorňuje osudy lidského ducha v rámci vesměrné harmonie, zhušťuje do nich synteticky krajinné pohledy a obrazy, plné pohybu, vzruchu, dynamiky — všecka analytická pasivita někdejšího impresionisty jest překonána nadobro, a podrobný empirism jest pohlcen obzíravým pohledem do samých prázkonů pohybu a dění v kosmu. V čele tu stojí slavná »Píseň o slunci, zemi, vodách a tajemství ohně« z »Větrů od pólů«, soupeřící s hymnami dávných náboženství; prolog se zkratkovým obrazem východu slunce tkví ještě v starší technice krajinářství Březinova, kdežto ostatek nese se již v plné volnosti nové písni kosmické, pro niž statický postřeh jest leda náznakem dynamického děje. V »Stavitelích chrámu« pracuje poeta touto technikou nejraději, i když jde o intimnější dramata, než onde byl hodokvas živlů: v tomto způsobě syntésou jiter, polední a jar odpovídá duše na zvědavé otázky o obsahu země (»Tělo«), takto (v »Apoteose klasů«) dějinami role a obilí vypráví dílo tvořivého ducha životodárného i v pracích smrti; takovou řadou dramatických obra-

zů a scenerií jarních opěvuje závěr knihy («Pozdravujeme jaro») věčně mladé, věčně slibné, věčně jásavé dění kosmické, aby pak ještě v »Rukách« zazněl kosmogonický paian vod, které *»zpívají jedinou laskavou sílu, jež změnami nescíslnými hledá pravou tvář země«*. («Zpívaly vody«.)

Krajinomalba, jež na úsvitě básnického umění Březinova, dokud nebylo ani dosti skladné ani dalekozraké, měla hodnotu samoučelnou, jest nyní, když ji provádí zkratkový dar syntetikův, spíše jen pomůckou, ilustrací, symbolem. Neopouští země, již miluje; nepohrdá pomocí reality, kterou násobí; neztrácí při vzletech do výšek smyslu pro kvetoucí hlubiny, jimiž byla inspirována, ale vše, co bylo nazíráno, prožito, vnitřně osvojeno, nabylo hodnoty znamení. Neboť to jest neklamným znakem »stavitelů chrámů«, že se poznávají znameními a že *»jako slib jiných nebes a země vidí hrůzu a nádheru věcí«*.

Když jsem před dvaceti lety, na samém sklonku října roku 1903, přijížděl do Brna za svým těžce nemocným přítelem Ladislavem Hofmanem, který tam ležel v nemocnici u sv. Anny pod Špilberkem, věděl jsem, že přicházím k poslednímu dějství tragedie, jejíž chmurný závěr byl neodvratný. Mluvě kdysi o příbuzné smutné události z naší blízkosti — a v našem pokolení bohužel odcházelo předčasně tolik mladých, slibných duchů! — užil Hofman výstižného slova: *tragi ka ne do ž it ý ch os u d ů*; to byl základní motiv jeho života i skonu.

Příroda vyzbrojila ho vzácným nadáním učenice, které však doprovázela jemná umělecká vnímavost a pronikavý dušezpytný bystrozrak; vedle darů intelektuálních nechybělo ani vysoké posvěcení mravní: horoucí entusiasmus pro duchovní statky a stále jej doprovázející neúmorná pracovitost. Takto nadán, získal si Hofman vzdělání neobyčejně rozsáhlé, které organisovaly na universitě tři discipliny, filologie, dějepis a filosofie; i své učitele uváděl v podiv šíří, romanitostí a hloubkou svých vědomostí. Znal několik starých i moderních jazyků; byl nevšedně sčtělý v literatuře básnické i naukové a to způsobem, který umožňuje spojení filologické přesnosti ana-

lytického rázu se syntetickým zřením filosofickým; jako odborně školený historik, přistupující k projevům a památkám lidského ducha s kritičností, uměl v dějinné osobnosti dobře odlišiti podíl individuální od prvku dobového a proto i zařaditi jednotlivce v logiku událostí. Zajímal-li se pak v novověkých dějinách, kam se jeho zájem zcela soustavně soustředil, zároveň o historii českou, polskou, francouzskou a německou, nebyla v tom jenom šíře; každý z těchto národů zvláště svou psychologií, obrážející se v jeho dějinách, znamenal pro Hofmana jednu vlastní duševní oblast, jejíž základní otázky a problémy, musil si sám řešiti, aby si zjednal vnitřní rovnováhu. I když zůstávalo toto vše prozatím ve stavu mladistvého víření, příznačného pro stadium příprav, i když myšlenkové bohatství ještě trpělo nedostatkem jednotící kázně a půvabný subjektivismus často se poněkud vyzývavě stavěl v cestu přesvědčivé předmětnosti, nemohlo býti nejmenší pochybnosti o tom, že zde roste a zraje vzácná osobnost historika, jenž, doroste a dozraje-li, dospěje skladných koncepcí z novověkých dějin s hlubokými výhledy filosofickými. Ovšem: d o r o s t e a d o z r a j e - l i, neboť příliš brzy postavil krutý osud Hofmanovy přátele před tento otazník.

Utly Ladislav Hofman prozrazoval křehkým, skoro dívčím půvabem drobného těla a výstražný-

mi hektickými růžičkami na tvářích fthisitika. Pocházel z rodiny souchotinářské, rychle vymírající, a ještě dříve než choroba propukla i u něho, dělali se jeho druhové nepatrné odolnosti proti škodlivým vlivům fysickým; byl mimosovitý. Když počal churavěti, znepokojoval se sám žalostným rozporem mezi velkými plány a slabými silami, a nejednou vyvstala mu před očima duše hrozivá představa předčasného konce, kterou pak zase dovedl zaplašiti buď pracovní vášní neb zrádným optimismem souchotinářů. Nevěděl ani, že jeho chorobný stav tělesný jest mu stálou mimovolnou inspirací, že z něho — stejně jako u jeho současníka Karla Hlaváčka — vyvěrá jeho sensitivní vznícenost, jeho smysl pro odstín a polotón, jeho dar vychutnávatí smutky, melancholie, bolestné krise života i kultury. Zde byly nesporně skryty kořeny Hofmanovy tragiky osobní.

Když nedlouho před svým předčasným západem životním Ladislav Hofman odešel do Brna, uvědomil si ještě jinou tragiku. Cítil se tu v cizím prostředí docela nešťastným, ačkoliv měl pohodlný úřad a laskavého šéfa; knihovnické povolání na Moravě, které mělo býti jenom poučnou oklikou, zdálo se mu takovým vytržením z příprav pro dráhu akademickou, že nedovedl potlačit nespravedlivého podráždění ke svému učiteli, který v nejlepším úmyslu sjednal toto jmenování. Nebylo však divu, že mu Brno připadalo jako To-

my: od české inteligence, která přicházela za kulturní prací do města nejen poněmčeného, ale stále udržovaného násilně v ilusi, že jest předměstím Vídně, bylo třeba čekati tuhé odolnosti, neměla-li propadnout zoufalství — a právě této schopnosti k odporu se Hofmanovi nadobro nedostávalo. Cítil se přední stráží, ale nikoliv v hrdém vědomí, že mu připadlo čestné místo v národní bitvě, nýbrž s úzkostí, že jest jeden ze ztracenců, kteří musí padnout; v tento děsivý pomysl se mu soustředila tragika české inteligence v Brně, tragika, o níž užíval bolestného aperçu B r n o a Š p i l b e r k n a d n í m, dodávaje s povzdechem: oh, zde už nebudou růže kvést . . .

Někdy v hodinách úzkosti zevšeobecňoval Hofman v Brně tragiku ztracenců na český případ vůbec a pak místo osobité a úskočné německé menšiny v Brně, která lstí uchvátila a udržovala výsadní postavení majority vládnoucí, viděl před sebou celý příval germánské moci, ztělesněný Pruskem Bismarckovým a zakolísal, zapochyboval, že záplavě odoláme. Jako u H. G. Schauera o patnácte let dříve, byla nálodová skepse vlastním zdrojem tohoto nebezpečného pesimismu, který se ostatně u obou duchů živil také z rozkladu fysické bytosti a ježž u Hofmana jako u Schauera podporoval příliš silný dojem z mocně prožitých kulturních veleměst německých, u tohoto Vídní, jež oslňovala, u onoho

Berlínem, který drtil. Ale byť u obou byly se to ozvaly pouhé výkřiky zoufalství, nesrovnávající se se životní praxí, nesmíme jejich závažnosti dnes podceňovati, plynulyť z těžké krise celé generace.

Mysle na tuto dvojí Hofmanovu tragiku, na tragiku nedožítých osudů a na tragiku poněmčeného Brna a Špilberku nad ním, vstoupil jsem do přítelovy ponuré cely v svatoanenské nemocnici brněnské. Ve chvíli, kdy Hofmanova únava si vynutila přerývku v hovoru, vzal jsem do rukou knihy s jeho nočního stolku; obě byly francouzské. Ale starší a závažnější z nich, kterýsi svazek Voltaira, ukazoval k Německu či spíše k Prusku; bylť pomůckou při studiu doby a ducha Bedřicha Velikého, jež k sobě strhovala nejen vědeckou pozornost Hofmanovu, ale i jeho mravní zájem — bezohledná životní a politická síla germánská, pro niž právo jest totožné s mocí, znepokojovala poslední dny umírajícího českého učenice, kterému unikaly zbytky sil a jenž ještě na smrtelném loži dojímal všechny svou ohledu plnou jemností. A druhou knihou byl Renan, učitel a miláček Hofmanova mládí, duch mu sourodý spojením naukové pronikavosti a uměleckého vkusu, historik a filosof v jedné osobě, od něhož jeho český čtenář s celým svým pokolením přijal nezávazný půvab estetické hry s vyloučením zřetelů etických. Teď se na sklonku svých dnů vrátil

ještě jednou k mistrovi, kterého byl již opustil, jakoby elegicky a na rozloučenou, chtěje mu snad říci, že Německo Bedřichovo nabylo v bránícím se srdci vlastním vrch nad jeho Francií, hrůza ze síly nad radostí z lehké krásy, svědomí vzpírající se koncepcím jen dynamickým nad amoralismem uměleckým. A zde, v tomto konfliktu, zobrazeném přímo symbolicky poslední Hofmanovou četbou, hlásila se třetí tragika jeho, ne pouze čistě osobní, nýbrž docela typická pro jeho vrstevníky, jež představoval tak plně a světle jako nikdo druhý. Proto Hofmanův růst, vývoj a pád jest zkratkovou historií jednoho pokolení.

Literárním památníkem tohoto Hofmanova typického postavení uprostřed jeho současníků zůstanou jeho deníky, vyplňující celý svazek jeho slovesné pozůstalosti a převyšující důležitostí patrně jeho odkaz vědecký. Od studentských let časně vyzrálého gymnasisty v Hradci Králové sahají přes Prahu, Berlín a Paříž až do soumráčných dnů brněnských. Nejsou psány ani se stejným tempem, ani se stejnou zevrubností, neboť v dobách mučivé a neplodné sebeanalysy se stávají velice výmluvnými, aby skoro nadobro zmlkaly v období vědecké tvořivosti. Hnutí pokrokové žije v nich svěže a mladě, byť ne pokrokářství celé, nýbrž jenom ze svých posledních fází, kdy obsah politicky ustupoval již náplni literární, a kdy o mládež akademickou počal zápasiti směr

realistický, omezující se dlouho na mladý uče-
necký svět . . . právě pro toto křížení dvou sou-
časných a různorodých hnutí nemáme nad Hofma-
novy deníky dokumentů obsažnějších. Vznětli-
vý jinoch horké krve a sensitivních čiv se ve
svých denících vždy zpovídá, žaluje na sebe, ob-
viňuje se, ale více než zpovědi najdeme v jeho
zápiscích erotických vyznání, která předmětům
své touhy se neodvážil povědět, a jež proto musil
svěřovati papíru. U Hofmana mají někdy melan-
cholické kouzlo jeho miláčka Musseta a jindy ko-
ketní hru ironie macharovské, jak byla tehdy mó-
dou mezi mládeží, ale občas se vrhá mladý stu-
dent, jenž hřešil více v myšlenkách než v životě,
na svou erotiku s ostrými zbraněmi analyzy
Bourgetovy, kochaje se visisekcí svých citů, vel-
mi nestálých a často až sentimentálních. Jde-li
o úzkosti náboženské a mravní, bere se sám veli-
ce pateticky a někdy až po masarykovsku přísně,
jakoby na důkaz, že nečetl svého Tolstého a Do-
stojevského nadarmo a že nestudoval a nepřeklá-
dal francouzských moralistů bez užitku. Zdá se,
že byl hluboce nábožensky založen a že osobního
poměru k Bohu nikdy nepozbyl; zoufalé hovory
s Otcem na smrtelné posteli jsou u něho tak
opravdové, že vylučují možnost pouhé pósy neb
stilisace. Byl synem obce nábožensky velmi smí-
šené, a snad proto si dovedl zachovati rodinné ka-
tolicství čistěji než jeho druhové: pobyt v Hradci

Králové; důvěrné studium Mickiewicze a Rena-
na, silný sklon ke kultuře románské učinily žáka
Vančurova a Masarykova velice resistantním
proti nebezpečím citění a smýšlení protestant-
ského; ukázalo se také v jeho pracích historik-
kých. Než, Hofmanovy deníky nejsou jenom vy-
znáním lásky a zpovědí svědomí, nýbrž přede-
vším zápisníkem ideí, dojmů, charakteristik, iro-
nických nápadů pozorovatele a vnímatele zcela
bezprostředního a krajně bystrého; poznámky o
knihách a o lidech ukazují ke kritické schopno-
sti, která se často zmocňuje intuitivně toho, čeho
nemá mladý pisatel nedoloženým ještě zkušeno-
stí a diskursivním úsudkem. Na posledních
stránkách Hofmanova deníku hasne tento ohňo-
stroj ducha, který vnímá, vykládá, ironisuje, a
soudčí i analytický dar Hofmanův obrací se sko-
ro výhradně sám proti sobě, někdy s tvrdou pří-
krostí, která připomíná místy sebetrýznění v zá-
piscích Theerových . . . připozdívá se. Nakonec
mlhy pokryjí vše, jakýsi lkavý hlas vzdáleného
zvonu se tratí v dálce, hasna, umlkaje; ano, byl
to umíráček —

Do Prahy na universitní studie přišel devate-
náctiletý Ladislav Hofman na podzim roku 1895;
pamatují se ještě dnes, jak slunná, zářivá, opojná
byla ta jeseň, která nás v Praze tenkrát uvítala
a takřka polaskala. Praha, velký kvas dojmů a
podnětů, okouzlovala, ale také v mladistvém rů-

žolícím přichožím bylo kouzlo — svěží mladost, která bývá ráda svedena a sama také svádí. Hofman zvyšoval tento půvab koketerií duševní hry, maskující se jménem renanovského diletantismu a stupňující názor umělecký až k honosnému amoralismu, stavěnému na odiv s lehounkou ironií. Nebylo v tom příliš mnoho nebezpečí, ježto velmi brzy bylo jasno, že Hofmana před estétstvím zachrání jeho silná vášeň vědecká, daleko přesahující intelektuální zvědavost studentů z prvních ročníků. Filolog nezvykle sčtlý, jenž se hmoždil se starofrancouzskými texty a učil přesné metodě duchovědné u Gebauera, přestoupil záhy na historii, a zde jej čekala velká událost jeho života, seznámení s Gollem. I odečteme-li mnoho vznětlivého a blouznivého, co žák vnášel do svého poměru k mistru, na nějž nikdy nedovedl hleděti skutečně kriticky, zůstane ve vztahu obou kus osudové sounáležitosti. Jaroslav Goll byl starším zástupcem téhož kulturního typu, jehož mladší fázi ztělesňoval Ladislav Hofman, a to nejen proto, že se u obou historiků s přísným naukovým smyslem pro detail pečlivě ověřený a kriticky zjištěný pojilo umělecké porozumění tvarům a odstínům života a myšlenky. Široká chápavost u obou byla stupňována ve filosofický diletantismus, jenž se snaží vmýšlet a vykládat, nedbaje valně hodnocení a soudu — jest to typ v podstatě renanovský;

u českých žáků francouzského klasika nabývá sklonu impresionistického, patrně to zvláště ve slohu obou, jenž nemá pevné výstavby, tuhé linie, epického klidu, nýbrž rozstříkuje se do rozechvělých větiček, vzrušených nápovědí, zámlk, svědčících, jak se pisatel nad událostmi zamýšlí, hrouzí do sebe, naslouchá vlnění svého nitra.

Jaroslav Goll, dokonalý učitel přísné odborné kázně, nedovolil ani sobě, ani svým žákům umělecký poměr k historické látce dříve, než se jí nezmocnili důkladnou průpravou heuristickou a kritickou, k níž vedl především, dobře věda, že silný duch, opravdu tvůrčí, se v ní neztratí, nýbrž naopak otuží, aby rostl. Ladislav Hofman si vysloužil své dějezpytné ostruhy monografií z XV. věku, »Husité a koncil basilejský v l. 1431—1432«, kde vědeckému pozitivismu Gollovy školy stojí nejbliže. Husitské téma u českého dějepisce jest vždycky názorové *e x p e r i m e n t u m c r u c i s* a dvojnásobně u ducha filosoficky vzdělaného a nadaného jako byl Hofman: vezme si z české reformace náboženské zorný úhel pro naše celé dějiny a pro zjišťování myšlenkového obsahu našeho národního života? Ladislav Hofman toho neučinil, a ani myšlenkový vliv profesora Masaryka, jehož výklad národního obrození odmítl v bystrém článku o Dobrovském, ani osobní styk s Denisem, nepohnuly ho, aby pozměnil své stanovisko, jež bylo snad podmíněno sklony katoli-

ckými, spíše však ještě mocným estetickým živlem v povaze. Profesor Goll vypravuje sám, jak detailní práce Hofmanova o koncilu basi-lejském provedená výborně s odbornou akribií ukázala, že mladý badatel jest s takové práce, ale přece ne pro ně. Znalec literatur a filosofie, prudce prožívající krise současné Evropy, byl předurčen pro studium novodobých dějin a jmenovitě těch, kde silná osobnost vyjádřila činem nebo slovem některý z hlavních proudů myšlenky politické, náboženské či mravní. První takové velké téma vyhledal pro Hofmana nikoliv Jar. Goll, nýbrž T. G. Masaryk, jenž po prvotním chladu na začátku studií vstupoval více a více do okruhu jeho pozornosti. Tato monografie o Adamu Mickiewiczovi se svými dvěma dodatky zůstala nejrozsáhlejší prací Hofmanovou a přes ráz namnoze referující, kde se k ovládnutí příslušné hojné literatury pojí dar důmyslné kombinace a jemně odstíňující charakteristiky, vypráví přece leccos velmi podstatného o svém původci: Hofman dovede již v reprezentační osobnosti vysposlouchati duši jejího národa, ale při tom směřuje rozhodně k historii individualistické, kde velcí mužové tvoří dějiny, dávající teprve formu hromadným tužbám a snahám dotud rozptýleným a kolísavým. Mickiewicz byl ostatně historický rek podle srdce Hofmanova, jež se nikdy netajilo vřelými sympatiemi pro Poláky:

básníka v něm dokresluje politik a myslitele všestec, a oním spodním proudem, který hučí na dně jeho složité osobnosti, jest prudký cit, Hofmanovi tím bližší, čím měl větší sklon k elegičnosti a čím více posvěcení náboženského. Individualistu v dějepise charakterisují ještě určitěji jeho posudky a rozbory nových monografií, tvořící skoro vždy záminky k syntetické podobizně některého hrdiny politického či kulturního, Napoleona jako Bismarcka, Mirabeaua jako Mazziniho, Nietzscheho jako Carlyla kreslí zde Hofman pevně, někdy v monumentální zkratce, jindy s odstínem až pastelovým a vždy s netajenou rozkoší vychutnávače duší a povah, jež ostatně poznáváme i z jeho přiléhavých charakteristik historiografů, jako Lenze, F. X. Krause, A. Sterna a Aularda.

Kritickému pohledu neujdou ani hranice dějepisného umění Hofmanova. Soustředěn k obecným ideím, jež určují tok dějin, zanedbává podmínek hmotných, hlavně hospodářských; v krajním individualismu pomíjí hromadných činitelů; málo poučen o právní vědě, nerozumí dějinám ústavních forem, ani vývoji správnímu: na to vše byl příliš idealistou staršího typu, často se zřejmými sklony ideologickými. Dával přednost myšlenkovému a psychologickému výkladu dějin před děním samým a nepěstoval proto v sobě vloh výpravnou, bez níž těžko se obejde histo-

rik velkého slohu; v tom se shodoval se svým českým učitelem, jenž stále po rankeovsku povzbuzoval žáky, aby pátrali, jak se věci vlastně zběhly, ale promíjel jim povinnost o tom vyprávěti. Což neznamenovalo také v literatuře impresionistické umění konec epiky? Generace historiků, která dozrála po Hofmanově smrti, šla již zcela jinými cestami, vyhýbajíc se jak krajnostem individualismu, tak jednostrannému přeceňování prvku ideového v dějinách. V tom jsou za jedno Pekař i Šusta, Krofta i Heidler, z nichž poslední se mně málem zdá býti Hofmanovým úplným protinožcem: mužčinu proti snílkovi, mistr sporé a tuhé linie proti virtuosu polostínu a temnosvitu, jasné poledne proti jitru plnému par a písní, duch politický proti filosofu a básníku; jen ta tragika nedožitých osudů, jenom předčasně hroby na Moravě spojují dva zástupce protilehlých směrů v našem dějepise.

Dozrávaje vědecky, Ladislav Hofman hledal téma úměrné svému nadání, a obě, po nichž sáhl; ukazovala, že své síly chce změřiti na látce značně velké. První nadhodil mu ještě jeho učitel, jenž si přál od svého vyvoleného žáka uspokojivou odpověď na otázku, jak se zrcadlila francouzská revoluce ve veřejném mínění své doby; kdyby byl býval Hofman zdráv, nebylo by mohlo pro něho býti problému vítanějšího. Zde, jednáje o zrození moderní Evropy demokratické, mohl pro-

kázati vedle pracovitosti, kterouž ukládal námět nad pomyslení rozsáhlý, rozhled po dění skutečně evropském, schopnosti zužitkovati krásnou literaturu pro politické dějiny, umění ponořiti se do duše různých národů. Ale uprostřed práce, jejíž rozsah sám zúžil, poznal s úzkostí, že sil ubývá, zatím co látka před rukama roste a heuristická citlivost svědomí odkazuje stále k novým pramenům a pomůckám — celý podnik se počal jeviti se stránky nepříznivé.

Tento pokles pracovní chuti byl jedním ze symptomů fyzického rozkladu bytosti, jež si propuknutí rodinné choroby zprvu ani nechtěla uvědomiti. A žalostných takových znaků postupně přibývalo. Kouzlo umělecké hry přestalo Hofmana těšiti, mladistvý úsměv lehounké ironie pohasl na líci. Dostojevskij zapudil v četbě i sympatii Renana, a vliv Masarykova tehdy značně strohého moralismu sílil. Skrupulosnost, která kalila nyní řídké a plaché styky s mladými ženami, stupňovala se v tvrdý rigorismus, jenž pronásledoval sám sebe a bral dnům radost a slunce, a tato mravní přísnost byla provázena ještě bolestnými projevy citu elegického.

Takto vstoupil na podzim roku 1900 nalomený Hofman do Berlína, a ostrá, tuhá severská zima, kterou zde prožil, uspíšila převrat v jeho bolestivé bytosti. Jiskří se mně ještě před zraky ty kruté jasné dny, jejichž čirost až bolela, když

všecko bylo tak střízlivě na dlani a když každá kontura měla podmanivou tvrdost. Zdálo se nám to výtvarným výrazem pruského studeného rozumu, který slouží ještě mrazivější vůli a postupuje s ní za mocí a za výbojem. Tehdy, ještě za života anglické královny Viktorie, bylo Německo na vrcholu své síly, proti níž nikdo v Evropě neprotestoval; chystalo se strhnouti Rakousko na svou stranu do té míry, aby se stalo bezmocným; dělalo úspěšnou politiku koloniální; císař Vilém II., přes komedianství svého imperátorského přehození, byl obecně uctíván, a komu se nelíbila jeho imperialistická romantika, ten se od ní utíkal k mnohem nebezpečnějšímu politickému realismu zbožněného Bismarcka. Ladislav Hofman, jenž pracoval u Bismarckova životopisce Maxe Lenze a sám nebyl, alespoň se začátku, málo oslněn složitostí a přesností německé metody pracovní, byl pruským imperialismem berlínského slohu přímo zdrcen. Co v něm bylo chorobného, jemného, slabého, to se zároveň podívalo německé vůli k moci a zároveň se jí obávalo; etické jeho svědomí bouřilo se proti koncepci, že moc jest právo, a dovolávalo se humanity, národní uvědomění české, procitlé nyní po období experimentující mezinárodnosti, říkalo si stále s výčitkou: *T u a r e s, G a l l i a, a g i t u r.* Osvojil si příliš zorný úhel pruský, ač se tomu bránil, podceňoval ostatní složky evropské poli-

tíky více než se slušelo na historika tak vzdělaného; s hrůzou věřil, že není daleko ono evropské *s o l v e t s a e c l u m*, kdy německou zbraní se krvavě rozhodne zítřek světa; nebral v počet ani Ruska ani Anglie a nedovedl si představit, že by Francie, jež se mu zdála úpadkem, mohla vydržet německý útok. Nejpesimističtější býval, když si uvědomil, že útok bude především veden proti nám, neboť národ soudil skrze sebe, slabého potomka oněch emigrantů z Hradecka, kteří na hřbitově v Rixdorfě utonuli uprostřed nekoječného německého moře.

Paříž, která následovala po Berlíně, nedovedla ho vyléčit z těchto obav a chmur, zvláště když jediná osobnost, která tam naň mocněji působila, Arnošt Denis, ukazovala mu opět k možnosti blízké evropské konflagrace, v níž se bude mezi Francií a Německem bojovat vlastně také o náš český osud. Pařížští přátelé netušili, že Hofman si odnášel z Berlína daleko silnější dojmy, než z jejich domova, který miloval láskou bez víry. A z okruhu berlínských představ nemohl se vyprostiti ani po návratu do vlasti, kde ho ostatně čekalo nejedno zklamání. Skoro symbolicky prozradil svou ústřední koncepci novodobých dějin evropských změnou tématu habilitačního, za něž si nyní zvolil vývoj Bedřicha II. a jeho poměr k Čechám: ne již revoluce francouzská, nýbrž vznik mocenské politiky pruské se jeví záku Ma-

xe Lenze východiskem moderních dějin . . . Jistě dílo, k němuž se připravoval zejména za brněnského pobytu, nebylo by vyznělo oslavou Hohenzollernů a uznáním jejich politické morálky . . . zcela naopak; české srdce, bylo by zde se ozvalo protestem a úzkostí. Zda také nadějí a důvěrou?

Spis zůstal nenapsán, ano nenačrtnut . . . V Brně opouštěly Ladislava Hofmana síly, a 6. září 1903 na posledním dochovaném sešitu jeho deníku čteme docela slova: B o ŷ e, B o ŷ e m ů j, p r o ě, p r o ě m n e o p o u š t í š? Právě o dva měsíce později byl Ladislav Hofman pohřben na odlehším místě XXXIV. oddělení brněnského centrálního hřbitova.

Od jeho zapadlého rovu otvírá se pohled k nejslavnějšímu hrobu brněnskému, k černému jehlanci, pod nímž odpočívá Josef Dobrovský. Nespojujeme mužů, které dělí celé století, snad pro náládovou skepsi, již chvílemi propadali, myslíce o budoucnosti svého národa, spojujme je pro idealismus práce, podnikané všemu na vzdory! Každý z nich, stařec i jinoch, nesl svou tíhu, hoře nemoci, hoře složitosti, hoře osamění, tíhu, již nižádná změna veřejných poměrů neodejme právě od lidí nejvzácnějších. Šťastnější pokolení budou putovati k oběma rovům, pokolení, jimž možno žít a růst na svém. Nechť v Ladislavu Hofmanovi uctívají tiše jednoho z těch, kdož musili odejítí před jítrem!

a) *Služba.*

Vedle nepřehledného šiku samolibě ochotných mužů, kteří byli pevně přesvědčeni, že stříbrný úder říjnového zvonu svobody povolal právě je, aby vládli, prohlásily se za velkého podzimního dne na všech místech mladého státu pohotové centurie mužů odhodlaných republice především sloužiti. Neohlíželi se, kde jejich služba bude snad nejpohodlnější a nejlépe placena; nepostavili své židle za nedočkavého stěhování na místa nejsnáze viditelná; nedbali toho, zda jako důstojníci za nového pořadí hodnot předhoní své druhy. Na tyto přelidské malichernosti neměli prostě kdy, a naléhavost poslání, které ukládala výjimečná chvíle, byla jim nade všecky osobní ohledy. Do konstruktivního díla míru přinášeli touž poslušnost vyššího rozkazu — nalézali jej denně se stručnou rozhodností napsaný ve vlastním svědomí — kterou se vyznačovali českoslovenští vojáci na evropských i asijských frontách za války, a tak ve školách, dílnách a úřadech od Chebu do Jasiny vybudovali a opevnili magistrálu práce a kázně, organisace a síly, která jest nejmohutnější hodnotou našeho státu.

Jeden ze zákonů československých učinili již

napřed prostě svou existencí zbytečným: zákon na ochranu republiky. Druhý pak popírali celou svou činností: zákon o osmihodinné době pracovní. Nedbali ekonomisace sil a často odložili v bolestném sebezapření ústřední dílo svého života, jen aby konali budovatelskou práci pro republiku. Bylo-li třeba, brali na sebe mnohonásobný úkol, ani si nevšímajíce, že stát váhá odměniti je také mnohonásobně. Staré heslo na štítě rytířského krále, které po staletí bylo vykládáno potupně jako vyzva k servilismu před cizím pánem, nabylo v jejich znaku nového lesku a smyslu jako povel k službě pro vlastní národ, pro jeho kulturu a pro jeho stát. Jsou to hrdinové, kteří s heslem tím na štítě klesají, vyčerpavše své síly, přecenivše svou neúmornost, zapomenuvše na opatrné příkazy sebezáchovy. A když jim řad bojovníků dává, podle básnickových slov, němě sbodem v pouhém ruky stisknutí, ohlíží se zároveň po zející mezeře, které nebude lze rychle vyplnit.

Brno, po převratu teprve dobyté pro českou věc, stalo se velmi brzy dobrou pevností na československé kulturní magistrále, a jen krátkozrakému pohledu mohlo ujíti, kdo zde po léta v úseku vědecké a vysokoškolské práce velel jako autorita uznávaná jenom pro svou mravní a intelektuální váhu. Jest tak bolestno říci, že profesor Edward Babák byl, a že jeho rytířská služba ideálu náleží minulosti, a přece jest pravda,

že tato skvělá a příkladná kapitola vědeckého Brna, ač nedopsána, jest navždy uzavřena.

Kdo se po prvé setkal s profesorem Babákem, měl světlý a silný dojem filosofického apoštola. V krásném rámci bohatého, dávno zbělelého vlasu a silně prokvetlého vousu svítily uprostřed svěže mladistvé pleti velmi živé modré oči dumavé až k smutku a záhadně hluboké, avšak pod ušlechtilým nosem se usmívala ústa jakoby v překypující shovívavosti. Zvláštní směs mladosti a stáří velmi laskavého — to bylo první poselství Babákovy složitě a spanilé fysiognomie. Tato hlava krásná v klidu zdála se žítí jenom soustředěným pozorováním a myšlenkovou hloubavostí. Promluvila-li ústa, zprvu poněkud nejistě, monotonně a vždy neretoricky, cítili jste jakousi rozpačitost: myšlenky si hledaly jakoby bezradně slova, a myslitel, zvyklý studovati prajemné odstíny v projevech života fysického i duchového, se patrně obával, že výrazem setře mnoho ze subtilnosti svého přemýšlení. Ale brzy se rozehrál vnitřním zanícením, které toužil sdělit, což zcela přirozeně plynulo z potřeby jeho apoštolství. Šlo-li o organisování vědeckého neb popularisačního podniku, nabýval výmluvností, z níž tryskala silná vůle a zdravá radost z přetvoření myšlenky v čin. Profesor Babák dovedl rozdělení úlohy, vybíraje si pro sebe právě část nejzávažnější a nejodpovědnější; dovedl pro své podniky získá-

vati spolupracovníky a nadšence; dovedl ve sporech, kde mu jaksi samo od sebe připadalo místo vůdčí, vzbuditi chut reformní, horlivost organizační, optimismus důvěry. Nevyrostl nadarmo v pokrokovém hnutí, jemuž zůstával věren a jehož mladistvý entusiasmus přenesl do prvních let republiky. Zachoval si při vši vědecké kritičnosti jinošského ducha, kterému se příčí střízlivost, a konaje vědní práce monografické, neupadl nikdy do úzkoprsého odbornictví, jež ztrácí smysl pro souvislost; proto nepohrdl ani v literatuře ani za katedrou činností popularisační.

Nebylo laikovi snadno proniknouti do naukové dílny Babákovy, kde biolog a fyziolog, světově proslulý zvláště pracemi o fyziologii dýchání a osobně zaujatý poslední dobou studii psychofysickými, experimentoval s radostnou chutí na jemných přístrojích, obklopen, ne bez malebnosti, bohatým materiálem rostlinným a živočišným: laik se tu mohl podivovati, ale střehl se pronášeti úsudky. Ale ježto všecko toto odborné zkoumání mělo u Babáka, jednotícího universalisty, těsnou souvislost s filosofií, přesunujíc se zhusta z oboru vědecké zvědavosti do oblasti myslitelské hloubavosti, bylo i nezasvěcenci patrné, jak velký oblouk opsala jeho spekulace od pozitivistického nadšení pro vývojovou nauku v mládí až po psychologické tuchy posledních let, kdy se Babák jal s ušlechtilou spravedlností zkoumati

nedůtklivé »okultní« zjevy a čeliti statečně i rozhodně všemu mechanickému pozitivismu. Mohl touto dalekou, vzestupnou drahou proběhnouti jenom proto, že hledal, zkoumal, dychtil a badal o záhadách života s onou vznešenou lessingovskou žízní po poznání, která vedle síly mravní má zároveň inspiraci přímo náboženskou.

A teprve v této perspektivě doceníme zplna obět, kterou Edward Babák přinesl požadavku služby v Brně popřevratovém. Stal se zde organisátorem, profesorem a rektorem dvou vysokých škol, řídil několik vědeckých ústavů a celoroční kursy, stál v čele pedagogické školy i výzkumu mládeže, neúnavně přednášel pro učitele i laiky, redigoval přírodovědecké časopisy a řídil biologickou společnost. vzdal se všech výhod absolutního badatele, který žije jen pro své zkoumání; opouštěl drahou mu laboratoř, aby konferoval se staviteli, hartusil v ministerstvech, předsedal schůzím a popřával si vědeckou práci, která mu ležela na srdci, teprve po denní lopotě, jenom jakoby úkradkem a rozkošnickou odměnou. Neznal mezí ve své oběti.

Když v ztemnělé ředitelně svého fysiologického ústavu ležel v otevřené rakvi s podivně bolestným rysem kolem rtů a se zsinanou bělostí na spáncích i na čele, bylo jeho ušlechtilé smutné líce vyčítavým protokolem o krvi předčasně zpotřebované, o silách příliš rychle vystřebených.

Čistá, jasně planoucí svíce, zářící jiným a trávící se pro ně, zhasla o dvacet let dříve . . .

b) *Edward Babák spisovatel.*

Když r. 1897 vstoupil čtyřiadvacetiletý Edward Babák, Marešův nejvýznamnější žák, odbornou statí fyziologickou do naukové literatury české, ozývaly se i v našem učeném světě ohlasy velkého hnutí pokrokového, které zachvátilo celý národ a k čemuž se také mladistvý biolog hlásil. V oblasti vědecké práce znamenalo pokrokové hnutí především nezvratné přesvědčení o samostatnosti a svéprávnosti české vědy, obsahově i formálně nezávislé na Německu, ale při tom stále si vědomé světové kontroly i odpovědnosti. Přinášelo s sebou také požadavek, aby badatel seznamoval lid s nejdůležitějšími výsledky svého zkoumání, aby vyváděl odborné své poznání z universitní posluchárny a laboratoře na národně obecné forum, aby svou vědu popularisoval a propagoval jako nejúčinnější prostředek myšlenkového probouzení a osvětové výchovy. Konečně žádal si universalistický duch devadesátých let, aby jednotlivé poznatky byly synteticky sjednoceny, aby se odborné vědy zaokrouhlovaly v organický světový názor, aby se nad veškerým poznáním klenulo vědomí vzájemné filosofické souvislosti a jednoty.

Málo kdo z našich přírodovědců posledního čtvrtstoletí ztělesnil svým dílem tak dokonale tyto zásady jako právě Edward Babák, v němž spisovatel stejně jako učitel doplňoval badatele. Odborné studie, založené na nejsubtilnějším zkoumání experimentálním a podávající nejen výtěžky, ale i přesný obraz zkumného procesu, jsou v jeho slovesném odkaze v rovnováze s úhrnnými učebnicemi pro potřebu studentů i laiků, a soustředěné zabránilo se do nejsložitějších problémů nezabráňovalo mu, aby podal v drobných spisech příklady dokonalé popularisace. Bydlil sám na výšinách evropského ducha, kde směle vanou silné větry převratných naukových a filosofických koncepcí, ale nezanedbával kořeně spojitosti s rodnou půdou, která mu dodávala síly a bezpečí. Dbal nejen mluvnické čistoty, ale i jazykové jadrnosti a to jistě z hlubších důvodů než toliko z vrozeného jemného smyslu formálního a kulturní vyspělosti; krásně vyložil všechny tyto přednosti slovesného podání Babákovy v prohloubené své studii (v loňské Přírodě) J. Petřík, kde označuje Babáka jako předního spolutvůrce našeho biologickovědeckého jazyka.

Skvěle a příkladně rozřešil si Edward Babák celou svou životní praxí ústřední problém českého vědeckého písemnictví, na nějž generace prvních profesorů Karlovy university odpovědě-

la ústy Thomayerovými a Chodounského zcela v jungmannovském duchu národního probuzení, kdežto pokolení jejich přímých nástupců se k němu stavělo v poněkud defaitistickém postoji povýšeného světoobčanství. Edward Babák se přidržel, abych tak řekl, řešení purkyňovského a psal po česku nejenom úhrnné práce učebnické a příručkové a popularisační spisky, ale i odborné studie ústrojí velice složitého a jemného, vedle nichž neváhal přispívati do biologických a fyziologických časopisů a sborníků cizích a prospívati tím cti českého vědeckého jména za hranicemi. Dal se při tom všem vésti netoliko bohatými vlohami a trvalou zálibou dokonalého vykladače problémů, který své posluchače raději pozvedal, než by k nim shovívavě sestupoval, nýbrž přihlížel vždy, v objektivnosti vyzrálé a rozvážné, k potřebám svého čtenářstva, v přednáškách pak svých posluchačů. Zde byl spisovatel pomocníkem profesora dvou vysokých škol, jimž samo zrození z doby národně politického převratu předepsalo odpovědnost nevšední; zde se učenec světového jména rád měnil v učitele dospělých laiků, kteří toužili po čemsi vyšším než po běžně přístupné pavědě, sloužící někdy agitaci a jinak jenom ješitnosti; zde rozený pedagog budil zvědavost, nutil k soustředěnému pozorování, vzněcoval myslivý neklid. Ani v psané, ani v mluvené větě Babákově nebylo pranic svůdnického a de-

magogického; nenápadný v tlumeném přednesu i v neobrazném slohu upoutával jasností výkladu a věcnou promyšlenou jistotou. A ještě čím-
si jiným: přesvědčivou opravdovostí, nad níž se rozvířaly vzdušné prostory filosofického idealismu.

I v tom byl tento krásný individualista duchem pro svou dobu reprezentativním, mluveno s Emersonem. Pro svou dobu? Spíše pro ten její úsek, který byl oživen myšlenkovou a mravní snahou o hodnoty ideální. Babákovy vědecké záčátky spadají do periody, kdy se biologie zdála nejbezpečnější pomocnicí pozitivistického mechanismu, který neměl daleko k pověře materialistické, tak drahé všem polovzdělancům. Babák hned od mladosti zaujal stanovisko vitalistické proti psychologii bez duše, proti biologii bez životného principu, proti vědě bez záhady, a obojí jeho nejprudčí vystoupení polemické proti A. Haecklovi a Fr. Krejčímu, neseno jest idealismem tak opravdovým, že zároveň přesvědčuje i strhuje. Jest to též spiritualistický proud, jenž v současné kultuře české plyne a vzdouvá se v hymnách Březinových i visích Sovových, v hudbě Vít. Nováka i na Preislerových obrazech, v Šaldových essayích i v jevištních výkonech H. Kvapilové a jenž naši vzdělanost osvobodil od hrubého naturalismu a jeho krátkozrakého nazírání.

Edward Babák, exaktní přírodovědec postoupil

ještě dále než idealističtí jeho druhové ve vědě, na cesty, kde se setkal právě s dušezkumným zájmem básníků a umělců; v laboratoři, zasvěcené podle tradice jenom smyslového poznání, mluvil o záhadách duševnosti, které unikají smyslům, a kde méně víme než tušíme. Tak stál Edward Babák před svými posluchači, tak se rýsoval před svými čtenáři jako duch statečný v hledání a neunavný v kladení otázek, jako myslitel, který ví, že i víra jest předmětem naukového rozboru, jako psycholog, jemuž tajemství není důvodem k posměšné lhostejnosti, nýbrž pozornosti co nejukázněnější. Jaká škoda, že Edward Babák-spisovatel mohl věnovati tak málo pozornosti této oblasti, do níž se jako badatel, učitel, přednášeč s takovým zalíbením vracel! Jaká škoda, že neformuloval k užitku literárních psychologů to, co ho znepokojovalo jako psychologopřírodovědce na sklonku jeho naukové dráhy! — Ve vědě i v poesii jsou záhady, o nichž dlužno mluvit jenom šeptem a se skromnou zdrženlivostí i nikdo toho nedovedl lépe než právě Edward Babák, jehož violový part vypadl tak předčasně z koncertu české myšlenky filosofické.

Z A J A N Ě M H Ě I D L E R E M

a) Media in vita.

Jest pozdní večer jasného dne, a soumrak houstne nad mlčíí krajinou. Stoupáme od dyjského povodí k vinorodému Retzu, a starodávne rakouské městečko vinařů se choulí v měkké tmě před námi. Slunce prohřálo nám pleť a krev, plíce osvěžené dlouhou chůzí v krásných auersperských lesích dýchají volně, a v očích jiskří dojmy bohatého dokonalého dne, jehož závěr chceme utopiti v plné číši dobrého vína. Jsme čtyři, dva věrní, staří přátelé a naše ženy; rozumíme si druh druhu ve všem; debatujeme a vtipkujeme; střídáme galantní něžnosti s hravou i dravou satirou na vědecké a politické poměry; nepohrdáme ani anekdotou ani písničkou a škádlíce se, uvědomujeme si, jak jsme si blízcí a zároveň jak milujeme život, na jehož okraji kreslíme rozmarné a rozverné arabesky. A hle, již vstupujeme do Retzu: starobylé sklípky po obou stranách silnice nám kynou, a po levici před samým začátkem města vítá nás jakýsi dokonale pěstěný sad s vážnými skupinami keřů a stromů, s bílými cestami a s tichem časně noci nad trávníky. Nahlížíme mříží a zvolna rozeznáváme: toť hřbitov staví své cypřiše nám do cesty, okvětní lístky

růží náhrobních prší najednou do našich nenalitých ještě pohárů, smrtihlavové sedají na světlé šaty našich žen. Ano, rozumíme té připomínce konce a mlčení za blaženého dne, a slova starodávné církevní písně derou se nám latinářům přese rty: *media in vita in morte sumus*.

Vzpomněl jsem si na ten podivný dojem, jenž má bolestně opojné kouzlo některých Prostých motivů Nerudových, když jako hrom z čista jasna udeřila zpráva o náhlé smrti nejsilnějšího z naší čtveřice, bratislavského profesora Jana Heidle-
ra, a myslím, že ne jeden z přátel prožil při hrozně té zvěsti cosi podobného. Zdravý a silný, veselý a pracovitý, pln rozmaru a energie, radosti ze života a chuti k dílu, podobal se mladý učenec, který ještě nepřekročil čtyřicítku, sám letnímu slunnému dni, jenž dávno zapomněl, že se narodil z chladného, mlhavého jitra. Vše bylo na něm jasné a určité, mužně pevné a energicky soustředěné, že až překvapovala u muže psacího stolu a katedry ta dokonalá jednota přesné a kritické rozumovosti s praktickým smyslem životním, jenž za vytčeným cílem jde nejkratší cestou, užívaje všech svých sil, ale nikdy jich nepřepínaje v křeči a v grimase. Někdy se mně Jan Heidler zdál ztělesněním klasického typu, vůči němuž se okolí jevílo nervosně romantickým, a jindy mně připadal jako střízlivý a jasný Francouz uprostřed mlžných a patetických Severanů,

ale věděl jsem, že bych ho praníc nepoctil takovým zařaděním a tou škatulkující charakteristikou, již proto ne, že se cítil zcela uvědoměle typickým Čechem, a že pěstoval v sobě úplně soustavně rysy, které jej, po přeslici potomka tvrdých, pracovitých a nábožných sedláků z Českomoravské vysočiny, spojovaly s plemenem a půdou. Neměl ani wertherovských ani gramovských let, ale nepropadl také nikdy hlodavé problémovosti naší generace; na to byl příliš robustní a střízlivý, takže jeho racionalismus byl od počátku konstruktivní a nikdy rozkladný. Kde se jiní trýznili neplodným hořem z nenaplňené ctižádosti, z pomalého vzestupu, z úspěchů otrávených dlouhým očekáváním a závistí neb tůčkami druhů, tam se Jan Heidler bránil ironií, kterou doprovázel mužný humor, a povýšeným pohrdáním, jež uráželo nejednoho vrstevníka svým samozřejmým grandseigneurstvím. To mu pomohlo k tomu, že tak čestně a klidně prošel politickou epizodou, která by byla slabší povahu na dlouho podlomila, pro něj však byla jenom kapitolou z lidské komedie, které se nesměl vyhnouti, měl-li býti dostatečně vyzbrojen pro hlubší pochopení svého vlastního životního úkolu, novodobé politické historie.

Pokusil se sice jako začátečník o studii z filosofie dějin, napsal jako povinný tribut svému učiteli příspěvek k historii hospodářské a peněžní

a nikdy se nevyhýbal spojitosti slovesných dějů s minulostí ostatní, ale pravým oborem Heidlerovým zůstávala vždy politická historie jako konečná formace národního úsilí a tvořivé vůle jednotlivcovy. Proto — a ovšem i z plnosti svého hrdého česství, které neznalo úchylek a pochybností — prožíval tak opravdově naše politické osvobození, jehož dosah chápal a příchod očekával i ze svých sil připravoval od samých počátků války . . . národ bez národního svrchovaného státu nebyl Heidlerovi národem. Proto postavil do sama středu svého životního úsilí výklad monumentální postavy Riegrovy, která jej přitahovala i svým klasickým typem, jemu samému blízkým. Studuje ji, rostl s ní, ale věděl, že kmet patriarchy, který daleko přerostl průměrný lidský věk, žádá od svého historika mnoha let plné mužnosti, má-li býti pochopen a vyložen. Rozvrhl svou práci na mnoho roků, což neznamena, že ze své přítomnosti promarnil jediného dne. Ale Janu Heidlerovi, Riegrovu historikovi, nebylo dopřáno ani tolik let života, kolik jeho hrdina prožil před pravým začátkem své činnosti politické. Jan Heidler odešel *media in vita*.

Zase příš okvětní lístky růží náhrobních do našich pohárů, smrtihlavové sedají našim ženám na šat a nám samým na obrubu rukopisu, a cypřiše staví se nám do cesty. Jsi to ty, Jene Heidlere,

kdo nám najednou bolestně chybí. Ne, nikdy na tebe nezapomeneme.

*b) Řeč nad hrobem v Letovicích dne 7. června
1923.*

Země Morava, která před necelými čtyřiceti lety vystýlala Tobě kolébku, vztahuje po Tvém těle měkké náruči, aby Tebe, jenž jsi ještě dlouho nechtěl spát a odpočívat, přijala do svého objetí. Nevěda o tom, přišel jsi položit hlavu do klína Moravy, kudy jsi v posledních letech tak často projíždíval z pražského svého domova do slovenského působiště, neúnavný poutník, jemuž osud předčasně zlomil hůl a sňal tlumok, netížící pevných a silných ramen. Krásná letní příroda, kterou jsi tolik miloval, dívá se s klidem ba s úsměvem do Tvého otevřeného hrobu, ale nám, Tvým přátelům, jest její necitelný půvab mukou a zároveň obviněním osudu; vždyť také Ty jsi zasloužil, aby ses obalil plným plodem jako to ovocné stromoví kolem, vždyť také Ty toužil jsi pospíchatí bez oddechu za dalekým cílem jako ta řeka Svítava kolem, vždyť také Ty jsi chtěl šířiti kolem sebe světlo a teplo, podoben slunci, jež právě prorazilo mraky, aby vyzlatilo Tvé lože poslední. Jako strom rozčísnutý božím poslem za červnového poledne, byl jsi zlomen v mužném svém létě, kdy pevně jsi našel pravé své ži-

votní posláním, kdy Tvé práce počaly uchvacovati zralou svou dokonalostí, a kdy jsme Tebe všichni nejplněji milovali pro dobrotu a mužnost Tvého zlatého srdce.

Čtyřicet roků, které leží mezi Tvou kolébkou a Tvým hrobem, znamená neustálý vzestup a požehnaný vývoj silného a širokého ducha vědeckého, ale co jest ještě podivuhodnější: souběžně s tímto silným a širokým duchem rostla a mohutněla Tvá uvědomělá a čínorodá vůle; tento krásný soulad byl Tvou oprávněnou výsadou uprostřed náš všech, byl Tvým duševním šlechtictvím. Proto studium dějepisné, pro něž jsi tak záhy projevil vzácné nadání, nikdy Tebe neodvádělo od života a od přítomnosti, nýbrž naopak zbrojilo uschopňovalo Tebe pro ně. Proto jsi již v mladosti zatoužil po oblasti, kde se dějiny nejen poznávají, ale i tvoří, a třebaže Ti ten vstup přinesl mnohou trpkou zkušenost — pravou to zkušenost českou — přece jsi byl odhodlán zase, po příkladu Františka Palackého, se vrátiti k politice, jen kdyby Ti to byla krutá sudba dovolila. Byl jsi zcela oddán studiu onoho úseku našich politických dějin, jenž souvisí co nejúže s naší přítomností, a v němž byly utajeny podmínky a myšlenky našeho konečného osvobození národního. Odsud vybral sis také, jsa ctitelem hrdinů v dějinách svého reka, Františka Ladislava Riegra, muže mocného rozumu a mocnější

vůle, který politicky dovršil dějinné dílo Palackého. Avšak historické Tvé badání a historické Tvé práce nebyly jenom výsledkem ducha a vůle, nýbrž posvěceny byly ještě dalším prvkem třetím, jehož mnozí u Tebe nedoceňovali. Mínil onen idealismus srdce, idealismus šlechtného nadšení pro svatou věc národní, idealismus schopný obětí a vystavující se rád nebezpečství, jak jsi ukázal ve velkých a těžkých dvou letech 1917 a 1918. Byl jiný než zanícení generací předchozích; byl idealismem nové doby, nové svobody, nového státu, kam Ty jsi náležel celou svou bytostí. Jak jsi byl odhodlán tu pracovat politicky, kulturně, vědecky! Jak ses mnohonásobně osvědčil na panenské půdě v Bratislavě! Jak jsi orlím pohledem shůry odhadoval vždy nové cíle a dráhy k nim, ne pro jiné, ale především sám pro sebe.

A teď, drahý náš orlíku, ležíš s přeraženými křídly mrtev před našima slzícíma očima, a bolest naší lásky si chvějně říká, že úkol Tvůj předčasně a navždy jest skončen. Ale kdesi v hloubce našich milujících a věřících srdcí zvolna vstává nám jistota, že úloha Tvá není dohrána. Tvůj orlí vzlet, Tvůj idealismus srdce bude, Jene Heidlere, Tvým přátelům a žákům dlouho v budoucnosti příkladem.

Z A J I Ř Í M W O L K E R E M

Promluva při pamětním večeru Spolku posluchačů filosofické fakulty v Brně dne 18. ledna 1924.

Bolest, která nás shromáždila v této síni ke tryzně za básníka Jiřího Wolкера, spojila v těžkém žalu vás, příslušníky mladého pokolení, v jehož čele zemřelý stál jako umělec, s námi staršími, kteří jsme právě od něho očekávali, že svou chrabrou a pevnou rukou ponese do budoucnosti prapor poesie a lidskosti, až naše dlaně zemdlí a ochabnou. A přece, vy mladí, nad ním truchlíte vášnivěji a prudčeji, a to nejenom proto, že výsadou mladosti jest hoře výbušnější a ohnivější, kdežto stáří se oddává smutku tiššímu a trvalejšímu. Teprve předčasná smrt Jiřího Wolкера, jinocha třiadvacetiletého, vás sloučila v generaci v pravém slova smyslu. Jeť krutým a neodvratným zákonem duchovního vývoje, že každé pokolení brzo po svém nástupu musí zaplatiti za právo jednoty a celistvosti obětí jednoho a to právě nejlepšího ze svého středu; teprve potom uzná okolí, že skutečně přichází nový generační šik, když před ním kráčí světlý stín vřdce či průkopníka předčasně ztraceného: vzpomeňte na Karla Hynka Máchu, Rudolfa Mayera, Karla Hlaváčka! Za vás, aby vás sjednotil, vzal na

sebe tuto obět Jiří Wolker, nejčistší a nejnadanější z pokolení, které světovou válkou bylo oloupeno o radostné chlapectví, při vstupu do jinošských let bylo znepokojeno a oslněno sociální revolucí na východě, na prahu akademické svobody dostalo velký dar svobodného rozvoje v samostatném státě a pak se v mladistvé rozkoši experimentu zaněcovalo ochotou, zaměnit tento dar za utopii socialistických republik ve sjednocené a zproletarisované Evropě.

Pro tuto obět byl Jiří Wolker předurčen rysy, jež se nám ozřejmily teprve v hodině jeho skonu, či spíše v hrozných měsících jeho neodvratného odumírání, ale které jsou společny všem básníkům předurčeným od osudu pro předčasnou smrt, Máchovi jako Lermontovu, Laforguovi jako Ch. L. Philippovi, Keatsovi jako Novalisovi, Jacobsenovi jako Petöfimu. Všichni žijí intenzivně, majíce na spěch s pohárem, jenž bude brzy odtržen od jejich rtů. Všichni se chtějí v erotice, v náboženské ekstasi nebo v revolučním činu opít životem hned za jítro, po němž nemá následovati poledne. Rychle dozrávajíce, překvapují často výrazovou plností, ke které se jejich druhové musí pomalu propracovávat. Bývají objeviteli pevnin, jež budou nazvány po jiných, vůdci do zemí, do nichž sami nevstoupí, průkopníky směrů, jejichž vývojových možností ani nedohlédají.

V tom ve všem byl Jiří Wolker typem, jak ozřejmila jeho smrt.

Že byl básníkem od Boha vyvoleným, věděli jsme hned po první jeho sbírce, knize to studenta jedenadvacetiletého. »Host do domu« jest lyrickou zpovědí mladých smyslů, které se rozdychtěně otvírají, mladého srdce, které přetéká láskou a štěstím, ale i zádumčivostí a touhou, mladého náboženství, které se nedočkavě dopíná svého Boha, aby se pokorně vrátilo k jeho dětem na zemi. Jitřně svěží a rosná čistota postřehu, jemuž je všecko tak chlapecky nové, neočekávané, zázračné, pojí se zde se svěží a rosnou čistotou citu, který se nevinně pobratřuje se všemi lidmi a věcmi, a dvojici tuto doplňuje svěží a rosná čistota výrazu primitivního a názorného, často a uvědoměle blízkého lidovému říkadlu, prstonárodní písni, starobylému úsloví. Nám, kteří jsme ve svých slovesných počátcích bolestně trpěli přílišnou rafinovaností vjemovou, citovou a výrazovou, byl tento spontánní primitivismus radostným překvapením, ač netajili jsme se obavou, zda snad tato prostota není samoúčelnou hrou, která by mohla ohroziti další vývoj nadáného básníka. U Jiřího Wolkera nebyla, také již proto, že pod ní vřela intenzita života, vášnivý vztah ke skutečnosti, mocné zaujetí přítomnou chvílí. Mladý Moravan vyžil své chlapectví plně a rozhodně a stejně plně a rozhodně

se chystal využít své jinošství a mužství. Na rozhraní stojí jeho druhá kniha, případně napsaná »Těžká hodina«, opravdu dílo, v němž trpce sládné krev, a bolestně se chvěje hrůza porodních bolestí nového člověka a nového sociálního řádu. Již v první jeho sbírce sluje jeden oddíl »Ukřižované srdce« takřka odpovědí na půvabný sensualismus předchozích čísel; jako Fausta po tragedii Markétčině se ho chápe celá bída člověčenstva. Avšak v »Těžké hodině« se ho již nechápe, nýbrž se přímo do něho přelévá — zření subjektivní jest v duchu nové estetiky zrušeno, aby ustoupilo napiatému úsilí o objektivaci básnickou a o sociální integraci. Byl-li Jiří Wolker dotud lyrickým strůjcem prostičkých a oduševnělých zátiší, stává se nyní básníkem epickým. Obnovuje sociální baladu, jak ji u nás po prvé vytvořil mladý Neruda, ale podle své tendence a moci své prosté názornosti činí ji přístupnou i prostému čtenáři a zároveň jí dává širší dech, rozsáhlejší výstavbu, jako by chtěl, aby se její žebra, podepřená o pilíře hluboce zazděné do lidského hoře, klenula až do vzduchu metafysického. Kde jeho druzi, vyznávající s ním kolektivismus a proletářský mesianismus revolučního přízvuku, psali veršované programy a nesouvislé invektivy s obrazovou neb rétorickou přízdobou, dovedl Wolker vytvořití postavu a děj, figuru a příběh,

zhuštěnou tragedií, v nejpožehnanějších chvílích inspirace i s obzorem visionářským.

Pravda, Wolkerova koncepce lidského utrpení byla dobrovolně zúžena ve smyslu socialistického programu na bolest a bídu dělníka a proletáře, z níž se činí výhradně vinným dnešní hospodářský řád. Celé vaše pokolení přezírá krátkozrace a v meliorismu příliš zjednodušujícím žaly a strážně, které nejsou vázány jenom výrobními a hmotnými podmínkami a kterých by neodstranil přesun majetkový a mocenský, i kdyby nadal proletáře půdy a práce plnými právy a ještě vyšší politickou mocí. Až dozrajete, poznáte, že jsou ještě jiné křivdy a žaly, lásky nevyužité, srdce navždy odsouzeného k samotě, idealismu, jenž působí bezděky zlo; ach, kdo by vypočítal to vše, od čeho není a nikdy nebude léku sociálního? Že by to byl právě Jiří Wolker před vámi všemi pochopil, dokazují nejlepší čísla »Těžké hodiny«: to nejsou jenom tragedie ztvrdlých rukou, ale také poraněných srdcí, nikoliv prázdných dlaní, nýbrž neukojené touhy po vyšším štěstí, ne msty, ale bolesti vykupitelské. Též pro Jiřího Wolkeru — v »Hostu do domu« především básníka Betléma -- zemřel Ježíš na Golgotě, aby posvětil bolest, utrpení, oběť; zní-li z první knihy žehnání: »Nechte maličkých přijít ke mně!«, slyšíme z druhé blahoslavenství těch, kdož trpí protivenství pro spravedlnost.

Neměl toho prožítí jenom duchovně, musil to protrpětí sám na sobě. Poslední měsíce jeho života byly cestou křížovou. Umíral chorobou Hlaváčkovou, Novalisovou, Laforguovou, která hned zjemňuje smysly pro svět již již prchající, hned klame srdce marnými nadějemi, hned uvrhuje bytost na dno jasnovidného zoufalství. Nevíme, co by byl ještě vykonal; cítíme pouze, že jeho poslání není dovršeno, byť snad v budoucnosti jest mu souzeno, aby se proměnil v bytost symbolickou.

Dnes nad Jiřím Wolkerem pláčete, jednou snad budete mu záviděti, jako kmetný Goethe oslovil svého Werthera: »Ty — k smrti určen, já — bych žít se vrátil: tys napřed šel — a málo jsi jen ztratil.« Život nenaplnňuje jenom, život i vyvrací. Až poznáte, že se žádné vyplnění nerovná touze mládí po velikosti, že síly jedné generace nestačí, aby vývoj byl jenom poněkud posunut, že nejkrásnější idea hyne v kompromisu, prostřednosti, všednosti, zasteskne se vám po mladých letech, a jako jejich ztělesnění vstoupí vami do cesty jasný a čistý eféb s plamenným mečem v ruce s písni na rtech. Zabuší vám srdce, až poznáte, že má rysy Jiřího Wolkera, a pomyslíte si snad, že vám na chvíli alespoň vrátí to, čeho jste nenávratně pozbyli. Ale v jeho tmavých modrých očích bude psána bolestná odpověď: Stojím v bráně ráje ztraceného.

Jak daleká to perspektíva pro vás! Jak malá jenom pravděpodobnost, že budu ještě jejím svědkem! Dnes, několik dnů po skonu Jiřího Wolker, jest čas na cosi jiného: na dík za to, co vykonal pro vás, a čím bude vašemu dalšímu vývoji, i na prostý pozdrav, s nímž kladu také za sebe palmovou snítku na jeho čerstvý rov: Ave, anima pia atque candida!

K padesátiletí »Lumíra«.

Padesát let jest o málo méně než jeden lidský věk, ale v životě kulturním a zvláště u mladého národa, který žije s rychlou nedočkavostí, a kde nástup generací se děje kvapněji, než jest pravidlem v zemích staré tradice, vystřídají se za půl století někdy i čtyři pokolení. To zažil náš »Lumír«, jedna ze tří neb čtyř nejstarších revuí českých a beze sporu náš nejstarší časopis umělecký: přínos jeho, kterým obohatil duchovní poklad svého domova, má čtyři časové vrstvy, o nichž pracovali příslušníci čtyř generací.

Pokolení zakladatelů »Lumíra« s Janem Nerudou v čele náleží již k národním dějinám bohatýrským, ne-li přímo do českého kulturního mytu, neboť v jeho tužbách a dílech jsou pevným tvarem ztělesněny ony duchovní hodnoty, jež skládají samu podstatu češství; tito vlastní tvůrcové našeho myšlenkového života jsou dávno povzneseni nad diskusi a ukazujíce nám jakoby mimoděk dráhy a cíle, určují náš růst a vývoj nejenak než příroda se svým klimatickými a atmosférickými podmínkami. O generaci jejich pokračovatelů, která se přímo nazývá »lumírovskou«, zuří ještě boj, třebaže jeho šípy a koule zapadají

svištějí již vesměs do věnců náhrobních: vynítila-li si mužná důslednost mravního hrdinství a osudově opravdového lyrismu Josefa Václava Sládka na konec podiv a úcty i u protivníků, zůstává Jaroslav Vrchlický i nadále postavou problematickou, ano spornou. Nikdo nepochybuje více o hodnotě jeho vrcholných uměleckých děl lyrických, která jako zralé modré hrozny a hebké tmavorůžové broskve visí ve zlatém vzduchu umělé renesance, za to sama kulturní metoda jeho tvoření, sám patos jeho evropského úsilí, sama inspirace jeho estetického snu soudí a odmítají se stejně vášnivě jako v době »Dojmů a rozměrů« neb »Hudby v duši«, a v nich se soudí a odmítá zároveň celý směr »Lumíra« v jeho letech vrcholných. Bohužel, Vrchlický nepřestává býti málo znám, ale bohudíky, přestává býti lhostejným, což jest pro básníka dojistá sudbou nejkrutější; nevím, zda přece jeho díl není více hoděn závidi než osud třetího z velkých lumírovců, Julia Zeyera, na jehož dílo se pomalu a jistě klade prach vážnosti zbožné, avšak neúčastné. Stojíme snad právě nyní na samém hřebenu kulturního proudu, který podle zákona dialektického procesu vystřídal v prudké antitési esteticko-individualistickou vlnu lumírovskou, i dostačí mnohemu pozorovateli veřejně politické úspěchy přítomného směru za dostatečný důvod jeho úplné správnosti; právě proto se dnes cítí tak

ostře, co v lumírovském kultu i kultuře umělecké osobnosti nehoví potřebám a tužbám současnosti. Neblíží se však již již chvíle zralá k tomu, aby chom vyňali prvky plodné pro budoucnost i z díla a usilování starých lumírovců?

O lumírovcích mladších, kteří před čtvrtstoletím převzali ze Sládkových ochablých rukou řízení listu, aby v něm smířili ducha lumírovského s výtěžky nového hnutí básnického i kritického, se skoro nemluví, a my sami, kdož jsme v době Václava Hladíka a Viléma Mrštíka vstoupili do »Lumíra«, vidíme ještě příliš jasně omyly této generace přechodní, uvážuvší kdesi na křižovatec západního naturalismu a české tradice vypravovatelské. Ve vzpomínce doposud čerstvé bolí nás nehorázně hlučný přízvuk myšlenek nedomyšlených, falešné junácké gesto kulturních horlivců, jimž samým se nedostávalo pravé kultury, nedočkavost požadavků a závěrů, nepřipouštějící práce metodické — vždyť na ničem jsme se neučili více než na vadách těchto svých přímých předchůdců. A přece se i jim dostane jednou spravedlnosti dějinné: nepromysleli-li, tedy alespoň vytušili nutnost tradiční jednoty; pochopili správně, že kulturní dorozumění se západoevropskými přáteli se musí z knihy přenést do veřejného života; nahradili případně zápas pokolení součinností generací. Nevytýkejme jim s přísností neústupnou, že nedomyšlili svého po-

slání, když většina jich nesměla ani dožítí svého života — byla to zřejmě generace obětovaná.

Ale také my, čtyřicetiletí, kteří jsme prošli vedle nich a po nich, ohlížíme se na příliš mnoho hrobů a to svých druhů nejčestnějších; všickni padli na cestě hledající. Když jsme se ve svých dvaceti letech vydali do světa, označil jeden z našich starších druhů nás případně impresionisty a ironiky, a trvalo dosti dlouho, než jsme dovedli svůj impresionismus nahraditi uměním skladnějším a trvalejším a svou ironii, plynoucí namnoze ze zjitřené negace přílišných intelektuálů, hodnotami pozitivními. Vedle vnitřní zralosti bylo k tomu třeba dobrovolného oprostění a onoho přilnutí k půdě domova, bez něhož všechno úsilí o tradici zůstává literárním řečnictvím; mnohým z nás poskytla tohoto poučení teprve světová válka a tragické zkoušky národa v ní, kdy naše srdce, dotud namnoze pochybovačná a samolibá, prosycena byla entusiasmem mravní víry. Nezakrýváme si dnes, že náš český tradicionalism činí nás poněkud necitelnými vůči experimentům horoucí mládeže dvacetileté, která tvoří jen z varu poslední vteřiny, jakoby opojena šumem blížícího se zítřku. Nehanbíme se ani za to, že nejsme ochotni hodnoty, kterých jsme se jenom nedospekulovali, nýbrž dotrpěli, a které jsou tedy zkušeností prožitou a nikoliv náhodou dojmovou, vrhnouti bez rozmyslu jako nevítaní Curtiové do

propasti, jež se rozevřela uprostřed civilizace soudobé. Jsou naše neschopnost pro fanatismus, naše klasisticky zbarvené a umělecky uvědomělé spoléhání na vkus, náš důraz kladený na tradiční stránku vývoje, skutečně **pouhými znaky** konservativnosti, jak se zdá těm, kdož nás nedočkavě dychtí vystřídati? Mnohý z nás cítí ještě, jak se kdesi hluboko na dně jeho bytosti neodbytně rodí pravdivé a opravdové odpovědi na naléhavé otázky dneška, a že se všecka mravní síla v něm soustředí k tomu, aby jim dal pevný a silný tvar. Vyslovíme ještě ty odpovědi? Skeptikové mezi námi i naši protinožci v mládeži soudí, že se nad námi již připozdilo. Tolik však víme: co bude vysloveno, bude jenom výrazem myšlenkové i tvárné schopnosti a odpovědnosti jednotlivce, mluvícího za sebe sama v hrdosti i smutku osamocení. Náš krajní individualismus, který nám mladá generace s lehkým posměchem vytýká, byl vždy naší výsadou, avšak i slabostí . . . ale patrně se ho již nevzdáme.

Prošed rukama čtyř generací, řízen postupně celým zástupem redaktorů povahově i literárně různých, vyplňován pracemi spisovatelů, kteří měli sice často dobrou vůli, ale zřídka plnou možnost podřídit se celku, »Lumír« měnil během půl století svou podobu, avšak zachovával celkový ráz; ten zůstával v podstatě stejný, jaký mu vtiskl Jan Neruda při založení. Tehdy r. 1873,

kdy se zdály býti zajištěny veřejně politické podmínky pro klidný vývoj kulturní, kdy zásadní boje literární se starovlasteneckou úzkoprsostí a s mravopočestným svatouštvím byly vítězně vybojovány, když za mužným hloučkem statečných průkopníků nastupoval celý mladý šik pokračovatelů, a to nejen básnicky nadšených a novinářsky zaujatých, ale také již — přípravou pro nedalekou českou universitu — vědecky školených, bylo možno založiti opravdovou revui uměleckou. V ní Neruda, ještě horlivý kosmopolita, avšak již bez jednostranností mladičkových chtěl stvořiti citlivý a hybný orgán pro české evropanství kulturní: »Lumír« měl pevně tkviti v životě, ale podávati především jeho umělecký květ; měl vyjadřovati duchovní bratrství svobodného Čecha s ostatními národy novodobé Evropy; měl s půvabem, který mohl býti viněn z hravé požívačnosti, ale nikdy z pedanterie, seznamovati s hodnotami a výtěžky poznání naukového. Počátkem 70. let odkládá Jan Neruda germanofilské sklony své mladosti a učenlivě se přiklání k Francii; získá si na cestách světem jakousi kmitavou lehkost vznášející se volně nad věcmi; odvrací se ode všeho mravního vychovatelství, které bylo pozůstatkem z budítelských dob. Takový jest i »Lumír« za jeho krátkého řízení, a tyto rysy jsou pak vystupňovány za jeho nástupců.

Lumírovci osmdesátých let, kdy vedle Sládka

Zeyer a vedle Vrchlického Lier vtisknou listu svou pečeť a kdy se zásadně v polemickém napětí rozliší od protilehlé školy t. zv. národní, dojdou až do zámezí, zdůrazňující tyto znaky: ne již umění ve službách života, nýbrž jako rovnoprávný činitel vedle života a nad ním; básnictví nevytvářející v pozitivních typech vzory pro mravní vývoj Čech-člověka, nýbrž budující ve hře obraznosti svět svéprávný, od skutečnosti různý, místo dosavadní slovanské a německé orientace myšlenková a umělecká závislost na románském západě, zvláště na Francii. I jest »Lumír« nejdůslednějším a—před »Moderní revuí«—nejjednostrannějším ztělesněním uměleckého individualismu českého, jenž má odvahu býti soběstatečným; jest smělým a často bezohledným pokusem připnouti Čechy přímo k západní Evropě bez německého prostřednictví a bez ohledu na snahy domácích slavjanofilů; přenáší, dosti opožděně, do Čech estetickou zásadu umění pro umění, jak ji formulovala zralá a přezralá romantika na západě. Bezohlednost až hrdinská, s kterou za svého rozkvětu Lumírovci hájili tato stanoviska, byla zkrocena stářím, náchylným ke kompromisům, ochočena únavou, která se leká důsledků, oslabena poměry, uprostřed nichž se občanskému průměru vždy dostává zastání proti uměleckému výbojei. Když churavý Sládek křehl v zimním slunci, unavený Zeyer vztahoval ruku po spasném dřevě kříže,

a rozmrzelý Vrchlický ve stínu života tesklivě pozoroval skvrny na slunci, byla úloha »Lumíra« dohrána, a udeřila chvíle, aby přešel do rukou těch, »kdož v žití řadě jsou prvě«.

Mladší pokolení nemínilo v něm ovšem obnoviti dekorační romantiky, ale nenavázalo ani již poměru k uměleckému realismu, ježž byl »Lunir« vždy přehlížel a často zatracoval. Přežilá zatím zásada »umění pro umění« nahrazena byla renesančním úsilím o poesii, která vycházejíc ze života se k němu vrací, aby jej množila a zvyšovala. Soběstačnosti básnické, která se příliš často zvrhala v osobivou samolibost, dostalo se korektivu živější účasti kritikou. Ale i mladší Lumírovci podrželi individualismus, zůstali věrni francouzské orientaci, zachovali pozorný kult formy; s různým nákladem ducha i výrazu dokazují meditace Šaldovy i kroniky Hladíkovy, posudky Theerovy i kritické studie Sezimovy, že se zásadní tradice lumírovská udržuje i nadále.

Tradice lumírovská? Čítáme občas, že vlastně nebyla než násilným a neorganickým popřením toho, co si podle vývojové logiky zaslouží, aby bylo nazýváno českou slovesnou tradicí, jak ji vypracovalo národní obrození a že by jí tedy vlastně příslušelo označení revolučního rozvratu, vyplynuvšího z pyšné svévole umělců, necitelných k přirozenému rytmu duchovních dějin českých. Tvrzení to stejně duchaplné jako příkré

překvapí dojista u listu, u jehož kolébky stál Jan Neruda, který po léta řídil J. V. Sládek, za nějž se postavil Viktor Dyk, nesporně tři básnické osobnosti co nejcitlivější v otázkách národních a podivuhodně nadané instinktem pro samu podstatu češství. Závažné tyto námitky byly ostře formulovány již na prahu let osmdesátých, když škola národní uznala za nutno, úporně vystoupiti proti »nenárodnosti« světoobčanských Lumírovců, a přece východiskem obou zneprátělených táborů byl vlastně starý názor jungmannovský, že naše písemnictví má usilovati o dosažení klasické dokonalosti, jíž dojde jednak soutěží s pokročilejšími literaturami, jednak pěstováním národní osobivosti — Lumírovci zdůrazňovali uměleckou soutěž s vyspělým západem, ono pověstné, horečné a marné dohánění Evropy, národovci ukládali (často s nepřijemnou naléhavostí veřejných pedagogů) péči o domácí svéráz, spojujíce jej v apriorním sebeklamu s domnělou slovanskostí. Nedorozumění, jako zpravidla, zakládalo se méně na zásadách než na temperamentech a zálibách, a také dorozumění, k němuž nakonec došlo, nebylo tak důsledkem stanovisek vzájemně vyjádřených jako temperamentů ochladlých a únavy starobné.

Národní poslání »Lumíra« však nezáleželo v tom, že se za všemi postoji pohrdlivého světoobčanství skrývala poctivá a pokorná snaha o zvýšení české slovesné úrovně, tím méně v tom,

že se také »Lumír« zpravidla pod nárazem chvíle politicky závažné zmužile a po česku ozval výkřikem, výzvou, písní, která jest činem, »Lumír« starší slovem Sládkovým, »Lumír« mladší verši Dykovými. Ale od samého počátku až do dnů světové války chtěl a dovedl celou svou podstatou znamenati zcela uvědomělý protest proti onomu českému zotročení mysli a síly, před nímž mladý Sládek prechal za oceán, zralý Zeyer do požeňnaných zemí kultur ničím nepodvazovaných, zestárlý a jinožskému entusiasmu věrný Svatopluk Čech do vidin osvobozeného lidství. Takovým protestem měla býti povýšená lhostejnost ke všemu německému, co nás zotročovalo po staletí; tento smysl mělo i volné umělectví, kterým se sebevědomý Čech měl vyrovnati synům národů svobodných; kus toho se skrývalo také v pohrdání veškerou tupou a spokojenou lhostejností domácí, tak povolnou ke každé zevní i vnitřní nesvobodě.

V tomto statečném spojení mužnosti a umělectví našel též nový »Lumír« jmenovitě za vedení Dykova svou cestu k českým srdcím za světové vojny, kdy stál pevně na svém českém dějinném místě. Spojení toho nechce zradit ani kdykoliv příště, až bude snad méně vábným, ale zato tím odpovědnějším úkolem setrvati, zatím co ostatní se budou vyčerpávati intelektuálními pokusy, které by dokazovaly oprávněnost sběhnu-

tí. Jsou v životě národů chvíle klidného rozvoje, pozhnaného růstu, plodné inspirace, kdy pro pravého umělce není a nesmí být vyššího zákona než hledati, toužiti, tvořiti a to s tak úplným vnořením se do díla, jako by na dně vesmíru nebylo ničeho vyššího. Ale udeří i jiné hodiny, kdy se v umělci musí především ozvati muž, nositel svědomí a zbraně, neváhající ani okamžik. A nezapomenouti, že toto dvojí poslání se nevylučuje, nýbrž doplňuje — toť zítra jako včera ty pravé tradice lumírovské.

OBSAH

Tradice v české literatuře - - - - -	7
Smutek Jana Amose Komenského - - - - -	28
Palacký a Čelakovský - - - - -	37
Jan Erazim Vocel jako básník - - - - -	48
Josef Kajetán Tyl - - - - -	63
Karel Havlíček Borovský - - - - -	71
Tři liberální politikové - - - - -	85
Bedřich Smetana - - - - -	102
Adolf Heyduk - - - - -	111
Dvě studie o Juliu Zeyerovi - - - - -	123
Dvě studie o J. V. Sládkovi - - - - -	148
Josef Thomayer - - - - -	183
Světová revoluce - - - - -	190
Krajinářský živel v poesii Otokara Březiny - -	226
Ladislav Hofman - - - - -	237
Edward Babák - - - - -	254
Za Janem Heidlerem - - - - -	264
Za Jiřím Wolkerem - - - - -	271
Rytmus vlny - - - - -	278

Arne Novák

NOSIČI POCHODNÍ

Kniha české tradice

Besedy Kruhu sv. 6.

Vytiskl Vlad. Burdák

ve Vršovicích

Nákladem

Literárního odboru Umělecké besedy

a Kruhu českých spisovatelů

Vydáno 1000 výtisků,

z toho 100 na simlijapanu

V Praze M. CM. XXVIII